

Karin Boye

Bebådelse

En e-bok från Litteraturbanken.se (The Swedish Literature Bank), baserad på följande tryckta utgåva: Albert Bonniers Förlag, Stockholm 1941.

FÖRORD

Vid sin bortgång stod Karin Boye på höjden av litterär skaparkraft. Jämte Kallocaïn, som hon hann få färdig, sysselsatte henne sista året en stockholms- och en uppsalaroman. Brottstycken av dessa båda romaner och flera noveller äro bevarade i hennes kvarlåtenskap. Därur publiceras här: *Bebådelse*, *Den dödas rätt*, *Asketer* och *En röst*. Därtill har lagts en rad noveller och några reseskisser av hennes hand, som varit tryckta i tidningar och tidskrifter. "Äventyr i Kandia", med motiv från en resa i Grekland 1939, har icke tidigare varit offentliggjord i den fullständiga form som här meddelas.

I

BEBÅDELSE

I

Den strålände septemberhimlen: ett hån! Den lugna vida utsikten över Västergötlands slätter och berg: ett hån! Tåget kunde ha dunkat sin väg fram i tusen år, i takt med mänsklighetens jäktande pulsslag : ångest - ångest - ångest!

Nu var det krig igen ute i Europa.

Långt borta kring bergen låg ett lätt dis; i solljuset fick det skiftningar av guld och koppar. Han såg det med samma likgiltighet som om det varit det tråkigaste stationssamhälle och kände ett nästan fysiskt obehag, när den äldre damen mittemot lutade sig fram och höll andan för att riktigt suga in former och dagar. Att hon ännu gitte! Han påminde sig en liknelse av Tolstoj: en förolyckad hänger över avgrunden i en buske, som sakta men säkert håller på att lossna från sitt fäste; i bergskrevan framför sig upptäcker han honung, och medan han märker hur rötterna en efter en släpper taget, slickar han i sig honungen ...

Hon hade grått kortklippt hår och sammetsbrett. Förmodligen en äldre konstnärinna. Bara för ett par år sedan skulle han säkert bestått en sådan reskamrat åtminstone en liten fläkt av solidaritet, som en arbetare i samma tjänst, fast på ett annat område. Nu inställde sig snarast en motsatt reaktion, en starkare ovilja än inför något annat människoslag. Ofta mötte han människor som han måste kalla fiender, inte till honom personligen, men till allt det han tjänade och representerade - och allt mer och mer blev de honom likgiltiga, djupt likgiltiga som vardagens fula och välkända gator. Men människan framför honom, med sina vackra själfulla drag, med sitt anspråkslösa väsen och sin varma röst - hon väckte ett raseri inom honom, som han själv måste säga sig var löjligt. Kanske att allt som var ande påminde honom om det stora nederlaget. Allt som var ande var svagt och dömt till undergång. Och fast han själv nödvändigt måste räkna sig till andens följe och inte kände något annat hem och något annat mål, hatade han sina medkämpar som sig själv, därför att

alla drömda segrar hade glidit dem ur händerna. I ett slags förnedringens raseri hånade han sig själv i de andra och vägrade kännas vid dem.

För mannen i hörnet hyste han helt andra känslor. Han var säkert en av dem som kunde räknas till fienderna och segrarna. Inför en isbjörn eller en flodhäst kan man fattas av skräck, men man lägger inte sina egna mänskliga mått på dem. Mannen i hörnet såg ut som en isbjörn eller en flodhäst, och varför skulle han inte då också vara sådan? Bara att han kunde nicka sömnigt över dagens tidning var ju talande nog. Till en isbjörn eller flodhäst leder ingen brygga över från människan, man har ingenting annat att göra än att häpna och undra - kanske till och med beundra. Det som lever över är alltid värt beundran. Allt annat är vårt subjektiva mått. Att ännu i undergången förhäva sig över sin besegrare - är det inte dårens envisa: "Nog är han där tokig: han tror att han är Gud - och det är ju jag! "

Med en lätt snarkning överraskade och väckte isbjörnen sig själv och såg sig yrvaken omkring i kupén. David Aurell sänkte hastigt blicken mot sin tidskrift, ett nyutkommet politiskt månadshäfte, som han köpte redan på bangården i London. Var skulle aftontidningarna komma på? Antagligen tidigast i Södertälje.

"Nej, nej, min herre", fortsatte han tyst sin avbrutna tysta monolog, "tro inte att där fanns någon fientlighet i min blick. Jag är den döende Hamlet, ni är segraren Fortinbras. Jag borde väl tala om för er, att den döende tronarvingen Hamlet ger sin röst åt Fortinbras, som han aldrig har sett, men väl hört talas om, och som segerrikt tränger in i landet. Och när allt kommer omkring - vad har man annat att göra? Whatever is right. Följaktligen också ni, herr Hippopotamus-Fortinbras. - Men ni, min fru, ni står på samma sjunkande skuta som jag. Vi har inte lyckats leva. Låt oss åtminstone visa, att vi vet vad det är att dö. Men ni vet det inte, ni vill inte veta det, min fru. Ni vill hålla uppe skenet av att leva, betyda något, ha en framtid. Det är det jag anser omoraliskt. That in our very death and burial sure Shadow to shadow well-persuaded saith: "See how our works endure ... "

Med ens blev han pinsamt medveten om att ha rört på läpparna vid citatet. Dessutom hade han fixerat sin låtsade samtalspartner, och hon måste ha märkt det och undrat, att döma av det oroligt frågande ansiktsuttryck hon satte upp.

I motsats till David Aurell hade Signe Thorling genast gripits av sympati och samhörighetskänsla, då hon iakttog ansiktet mittemot sig. Högmodigt, ja, och inte så lite heller - men var det egentligen något skäl till förargelse? Har inte bärarna av den eviga lågan rätt till en smula högmod? Det smala bleka ansiktet under det uppstrukna ljusa håret var stundtals stelt som en mask - stundtals brast skorpan av hettan inifrån, och en ryckning, en grimas visade vilket tryck den i själva verket var utsatt för. Också hans rörelser hade något av samma ryckighet - hetsiga och behärskade. "En eldsjäl i en bräcklig kropp", sammanfattade hon sina intryck och kände sig själv ganska rörd vid de patetiska orden. Han rörde på läpparna - han ville säkert säga något. Signe Thorling väntade och lyssnade, men ingenting kom. Hon hade en känsla att hon måste hjälpa honom på traven med det han som alla andra hade på hjärtat.

- Är det inte förfärligt med kriget! sade hon.

Han vred sig bokstavligen under denna spelöppning. Det är oss tillåtet, det är till och med god ton att vara banal intill en viss gräns, men den gränsen där det upphör att vara tillåtet är gränsen mellan det som hör till ytan och det som hör till kärnan. Till och med herr Hippopotamus i hörnet måste medge att kriget var något förfärligt. Han kunde inte helt enkelt svara: jo, det är förfärligt. Det skulle varit tomt ljud. Hon kunde säga det naturligt och sorgset, han kunde inte.

Han ryckte på axlarna.

- Jag tänker mig att det bara är en del av den nya världsepok vi börjar uppleva, svarade han. - Vi kommer att kastas in i en sådan smältdegel för både politiska förhållanden och personliga värden, att våra ord inte räcker till - inte ens våra begrepp räcker till - ja inte ens vår känsla räcker till - vår roll är bara att smältas ner. - Ni har inga söner.

Det sista sade han som ett enkelt konstaterande, och hon såg undrande på honom.

- Nej, det har jag inte. Lyckligtvis, är man frestad att säga. Men hur visste ni det?

- Jag hörde det på er ton, när ni sade "förfärligt". Det var så fullt av medlidande och indignation och ändå så opersonligt. Ni talade i mänsklighetens namn, inte i ert eget. ("Som man brukade i er ungdom", höll han på att tillägga, men hövligheten hejdade honom.)

- Men i våra dagars krig blir väl kvinnorna lika hårt ansatta som männen!

- Antagligen. Vi har väl bara inte fattat det än.

- Åtminstone behöver man inte skiljas från sina döttrar och skicka dem till någon front långt borta, mumlade hon lågt.

För en kort stund sedan hade hon suttit och sett ut i det soliga höstlandskapet med en svidande längtan tillbaka. Hon visste hur det såg ut en dag som denna ute i Marlyckan - de långa låga hällarna blanka av spolande sjöar, ljungen i blom över alla bergknallar, september som ett oändligt flamlått valv över klippor och hav, svindlande högt och djupt och klart och svalt. Hon kunde stått ute på Lycke huvud i dag, i lä om stora klippan, och målat, med seglande skrikande måsar omkring sig, och hört blåsten och sett färgerna och känt lukten av tång och salt. I Stockholm skulle hon få ställa ihop stilleben och måla av den gamla blåa pytsen för hundra gången i en ny sammanställning. Ja ja - att vara trogen i det lilla - fast nog var Marlyckan *mer* ...

Men nu, då det blev tal om söner och döttrar, var hon återigen fattad och lugn. Det var ju till sina barn hon for. Om en mor hade blivit glömd och obehövlig för sina vuxna barn - i farans ögonblick är hon ändå mor. Då lämnar hon allt annat för det som står henne närmast i världen. Då kommer också barnen tillbaka, de må ha gått sina egna vägar, de må ha förnekat henne, i faran och nöden är de ändå hennes barn.

Då hon tänkte på Agneta och Kajsa, såg hon dem lustigt nog alltid som småflickor - sådana de var på den tiden då deras far levde och hemmet höll ihop. Och då hon tänkte, att de en gång, då stunden var inne, skulle återvända till henne som förr, hade hon alltid den föreställningen att allt skulle bli som förr, deras ålder också - deras korta kjolar och deras ljusa flätor, deras röster, som genljöd så hemtrevligt genom hela våningen, deras skolgång och deras ljuvliga beroende. Hon märkte det regelbundet och skrattade åt sig själv, men fantasin lät inte jaga bort sig. Underligt nog väntade hon sig inte på samma sätt att Edvin skulle komma tillbaka. Hans bild var för olösligt sammansmält med den tunga smärtan kring hans död. Men Agnetas och Kajsas bilder skymdes inte av någon häftig och tung smärta - bara av en underlig tomhet, som hade brett ut sig över många år. Den ville hon sopa bort - och vad var naturligare än att åren då också följde med?

För övrigt: nu i dagsljus kunde hon skratta åt alltihop, men hon visste, att det skulle komma nätter, då den gångna, förgångna tiden stod skrämmande framför henne som en demonisk gåta. Vad det var ohyggligt att något kunde gå så fullkomligt förlorat. Redan som barn hade hon smakat samma skräck. Särskilt väl kom hon ihåg, hur hon en kväll uppskrämd ur sömnen hade gråtit över möblerna i småskolan, dit hon aldrig skulle komma tillbaka. Aldrig mer skulle hon se solen lysa över de röda stolsryggarna - aldrig mer - och samtidigt hade hon en stark förnimmelse, att det var detta *aldrig mer*, som just gav dem deras ojämförliga värde. Så raffinerat grym var själva världsordningen, själva

tidens lag. Men djupast inne i hennes hjärta levde hoppet kvar, att den skulle låta blidka sig, att allt hade varit en dröm. Därför tänkte hon sig alltid Agneta och Kajsa med vaxduksklädda skolböcker under armen, slängande i dörrarna, outvecklade, obalanserade, men fulla av liv och löfte.

Med ens blev hon riktigt ond på den säkre och ironiske mannen mittemot. Vad hade han för rätt att pejla hennes familjeförhållanden? Hörde han så mycket bara ur ett tonfall, vad kunde han då inte se och förstå av annat? Hon hade visserligen ingenting, absolut ingenting att dölja, men hon ville inte. Hon ville gå anfallsvis till väga.

- Har ni själv någon familj? frågade hon. Själv tyckte hon det lät riktigt beskt, fast ingen annan i världen skulle tyckt det. Signe Thorling hade inga anlag för att vara besk.

- Ingen, svarade han villigt. - Mina föräldrar är döda för länge sen, syskon har jag inga, själv är jag en gammal ungar. Inte sant, en sådan människa förefaller kallad att vrida världen rätt igen? Gå ut och skjuta någon misshaglig politisk figur och sedan sig själv ovanpå. Tycker ni inte det? Modet skulle jag kanske ha, men inte optimismen. Det finns ingen politisk ledare jag hoppas så mycket av vare sig i levande eller dött tillstånd. Vi kan omöjligt ha fått sämre än vi förtjänar. Fördärvets stora massa, sa Augustinus (tror jag).

- Tror ni inte alls på personligheten? frågade Signe Thorling och såg stort på honom. Hennes ögon var mörka; åldern hade bäddat dem i nät av fina rynkor, man kunde inte säga om de uttryckte sorg eller munterhet, kanske sorg, som övervunnits av munterhet, eller lika gärna munterhet, som stördes av ängslan.

- Nej. Men ni? Ni tror på personligheten? Det är intressant. I våra dagar är det verkligt intressant. Är det närgånget, om jag frågar: vad menar ni, då ni säger: jag tror på personligheten?

Hon såg hjälplös och förvirrad ut.

- Det finns mycket man inte kan förklara på rak arm, sade hon. - Tro mig, jag menar något i alla fall. Ack, man blir gammal - man vet, att man en gång har tänkt - nu går det så trögt, man vet bara att det var så, och man håller fast vid det med ett slags blind trohet. Om vi kände varandra bättre, och om ni hade tålmod, skulle ni förstå ...

- Det är jag övertygad om, sade han rörd. - Men det måste ha varit en idyllisk tid, den gamla goda tiden, då man gick omkring och sökte sig själv med ljus och lykta. Var man verkligen så lyckligt sammanvuxen med sin omgivning, så insmält i kollektivet, att man måste söka för att finna något som skilde en från andra, *slåss* för att bli en enskild? Nu anstränger vi oss av alla krafter för att åtminstone ge oss ett visst sken av att vara droppar i havet, likadana som alla andra droppar. Enskildheten, ensamheten är bara alltför ofrånkomlig, den känns nog - men vi vill inte ha den längre. Massrörelserna väntar oss, var och en med sitt specialmärke på frälsning, men inte är det i specialmärket frälsningen ligger, utan i kollektivet. Kan man nå det genom en så oskyldig akt som genom att vara åskådare till en fotbollsmatch, så har man räddat sin själ till jämförelsevis billigt pris - det är bara så sorgligt kortvarigt. De stora kollektivistiska lärorna omfattar inte några futtiga ögonblick, utan hela livet. De begär kropp och själ av en människa - dem är det något med. Fotbollsmatchen förlängd genom sekler - mindre kan inte vår tid begära av en anständig världsåskådning.

Nu satt den gråhåriga damen och log ett fint, sympati fyllt småleende.

- Jag skulle vilja se er som kollektivist, sade hon.

- Men det är ju min olycka, att jag inte kan! Eller att jag inte vill. För resten är det en lögn, om jag

säger att jag inte vill. Har vi inte alla längst inne samma drift till hjorden, till det gemensamma ...? Utan det har vi inget verkligt hopp om himmelriket. Men för oss som har något med konst att skaffa är det svårast.

- Ni är konstnär? frågade hon, som om hon stod inför frågans lösning.

- Ja, jag är musiker.

- Och då är ni ändå så pessimistisk? Det kan jag aldrig, aldrig förstå. Då har man ju fått den största gåvan på jorden. En väldig samhörighet bakåt genom tiderna, och framåt ...

- Å? Är det så säkert? Nej, nej, låt inte lura er - det är inte så. Tiderna är långa och konsten kort. Vi fick en liten stund på oss att tumla om på jordens gröna ängar i lek och ras, och vi har gjort en hel del, som gläder oss själva: Bach och Beethoven, Rembrandt och Michelangelo, Kölnerdomen och annat mer. Märk, att jag säger oss själva. De som kommer efter oss torde inte dela vår smak. I skolan hade vi en snäll lärare, som lärde oss, att jätteödlornas värld fick vika för en annan, som småningom blev människans, och det kallade den snälle läraren utveckling. Nu faller människornas värld sönder, och jätteödlornas börjar gry igen. Det är bara en helt subjektiv fördom, att inte det lika väl skulle kallas utveckling, ur ödlesynpunkt sett. Vi är sentimentala, det hör också till vår bristfälliga utrustning, vår livsoduglighet, men inför undergången kunde man kanske bestå sig den lyxen att se utan skygglappar ...

- Ni talar mot bättre vetande! avbröt fru Thorling häftigt. - Ni talar i panik.

- Jag medger, att jag överdrev för symbolikens skull. Panik? Jag vet inte. Kanske bara en *för* stor ensamhet. Jag har aldrig märkt, att konsten enar. Den skiljer.

Det sista slungade han ut som en punkt och lutade sig tillbaka med slutna ögon. Signe Thorling ville lämna honom i fred. Men hon var upprörd.

För egen del var hon inte fåfång eller lättsårad. Hon visste, att hon hörde till de ringa i ett heligt rike, och den ställningen var hon nöjd med, bara ingen hotade själva riket. Hotades det, då hotades inte bara himmelen över hennes huvud, solen och ledstjärnorna i hennes liv, utan själva grunderna rubbades för hennes existensberättigande. För egen del ville hon gärna lämna den ironiske musikern i fred, men hon kunde inte, för Rembrandts och Michelangelos skull. De var döda och försvarslösa - och hon skulle inte ta dem i försvar? Jo minsann, in i döden!

- Det tycker jag då var mycket underligt sagt, sade hon inte utan eftertryck. Mycket underligt ...

Då stockade sig tanken, hon visste inte mer vad hon skulle säga. Musikern slog upp ögonen, såg hennes sorg och sårbarhet, och med en av de tvära omkastningar han redan flera gånger visat, gick han henne till mötes på nytt:

- Förlåt mig! Jag vet att jag slänger fram paradoxer utan att förklara dem. Men jag ska förklara mig.

- För att vara alldeles uppriktig, så är den där förnimmelsen av att vara en djurart i utdöende inte något alldeles nytt för mig. Den har inte kommit med kriget, inte med världens brutalisering överhuvud. Den har funnits där länge. Man tror man har så mycket att ge, det är något man söker för sitt liv, och ibland tycker man nästan att man verkligen ger sitt liv också ... Men för vad? För vem? Hur många når det? Och av dem det når, hur många förstår någonting alls av det? Och av dem som förstår något av det - hur många är det som inte lika gärna kunde vara utan? En livsnödvändighet är det strängt taget bara för konstnären själv. Lyckligast är författarna, de har åtminstone någon kontakt med allmänheten, fortfarande. Målarna och bildhuggarna har mindre. Vi musiker har nästan ingen, om vi inte trampar på i gamla hjulspår. För oss sena tiders barn är det

nästan ofattbart, att konst en gång var en angelägenhet för folket, för människorna, inte bara för specialisterna. Vad skulle man inte ge för att musiken, för att konsten överhuvud skulle få tillbaka sin klangbotten hos de vanliga riktiga människorna utanför den trånga kretsen ...

I det ögonblicket ingrep isbjörnen. Han hade redan varit vaken en lång stund och betraktat de båda talande vid fönstret med en ganska skarp blick. Nu ingrep han, och hans röst var kultiverad och levande:

- Min bästa herre, tillåt mig säga en sak: ni är inte ödmjuk nog. Ni kan inte få allt, och då vill ni ingenting ha. I trots och trilska. Här finns så många vanliga människor som tacksamt tar emot vad de kan - kan någon begära mer? I Kina arbetar läkarna natt och dag, och det är som en droppe i havet. (Jag vet det, för jag kommer just därifrån.) Tror ni att de därför kastar yxan i sjön? Det finns ingenting annat än den lilla kretsen, ingenting annat än de få man når. Har man inte nog av det - ja, då finns, som ni sa, alltid kollektivet att tillgå. Där kan man känna sig som ett tusenhövdad vidunder - ett med alla, utsträckt över hundra tunnland ... varsågod!

Signe Thorling vände sig mot den talande. Alltid på den angripnes sida, tog hon nästan sats för att svara något om att anspråk på ett heligt rikes vägnar var annat än om de gjordes för egen räkning, men innan hon formulerat färdigt, blev hon förekommen av David Aurell, som i tämligen fredlig ton instämde:

- Ja det är ju det jag säger. Vi behöver kollektivet. Vi är bara för bortskämda och fördärvade för att kunna uppge oss själva. Men den lilla kretsen tillfredsställer oss inte. Vi måste veta, att där finns ett sammanhang utanför också. Åtminstone är det så med mig.

Inom sig konstaterade han, att isbjörnen alltså inte hade varit en jätteödla, snarare tvärtom. I samma stund gled han ur de likgiltiga fiendernas läger in i de hatade bundsförvanternas. Men i kupén föll tystnad, och människorna spann vidare var på sin tråd.

En enda hade tigit hela tiden. Det var den unga flickan, som följde målarinnan. David Aurell hade redan från början undrat, i vilken relation hon stod till den gamla damen. Inte en min i hennes ansikte hade visat, att hon lyssnade till deras samtal. Kanske hon inte hade förutsättningar att göra det. Där fanns ett något hos henne, som talade om en annan samhällsklass än målarinnan. Inte kläderna, som var enkla, men smakfulla och inte tarvligare vara än en ung lärarinna eller kontorist med små resurser brukar kosta på sig. Snarare låg det i hållningen. Då hon lutade sig bakåt mot den stoppade soffryggen, tycktes det ske med ett hemligt förbehåll. Hade hon bara orkat, skulle hon sannolikt ha hållit sig rakt upprätt utan något stöd alls - åtminstone var det hans intryck - men att döma av hennes bleka hy måste hon vara klen och trött, kanske sjuk, så hon var tvungen att ta emot den bekvämlighet som bjöds. De fasta, välformade händerna, som vilade stilla i knät, såg på något sätt erfarna ut. Han hade aldrig tänkt på det förr: att händer lika väl som ansikten mognade av vad de hade upplevat. Hennes händer var mycket mognare än hennes ansikte, som om de hade ett eget växlingsrikt liv bakom sig. Trots att de såg mjuka och välvårdade ut, kunde de knappast tillhöra en läsmänniska. I början av resan hade han hört de båda kvinnorna växla några ord, men det gav inte många upplysningar. Mor och dotter kunde de inte vara, det var de för lite förtrogna till. Kanske flickan var en avlägsnare släkting. Hennes språk vittnade tydligt om västsvensk härstamning, medan den gamla damen tydligen var från stockholmstrakten.

Fru Thorling kastade också en blick på sin reskamrat och såg att hon var trött. När Elisabet var trött, kom det något alldeles särskilt färglöst över henne, lika väl som hon kunde genomglödgas och skimra på ett eget sätt, när hon levde som intensivast. Väl, att de tog andra klass - hon hade gjort det för Elisabets skull, fast det fick hon naturligtvis inte ana.

Elisabet hade inte alls hört på vad de andra sagt, inte därför att hon saknade möjligheter att följa med, utan därför att bilderna i hennes inre inte ville släppa henne.

Närmast henne låg avskedet från dem där hemma. Ett avsked som var likt alla andra och ändå olik alla andra. Kargt som alla andra, kargt och tungt, därför att glädje är övermod i en värld där frestelserna aldrig upphör att lura, därför att särskilt ett avsked alltid måste innehålla samma tysta påminnelse: håll fast, håll hårt fast vid vad du lärt, att ingen tager din krona! Det var som om både far och mor alltid hade vetat, att ju stillare och enklare ett avsked var, dess outplånligare brände sig deras bilder in hos barnet, som lämnade dem. Så hade det alltid varit, ända sen hon först tog tjänst, men denna gången mer än någonsin. Därför att den ovissa framtidens skugga låg över dem alla - vem visste vad som skulle vara annorlunda nästa gång de träffades, om kanske inte alla skulle träffas mer, om några skulle vara borta? Och ännu en sak: därför att hon bar på sin hemlighet.

När hon tänkte på att hennes hemlighet ännu var osagd, fylldes hon med ångest. Hon hade rest ner full av tillförsikt. Så långt hade hon kommit från deras värld där hemma, att hon ingenting längre hade att vara rädd för, tyckte hon. De sex åren i Stockholm hade öppnat dörrarna till en ny värld, och fru Thorling hade varit hennes mor i den världen, en gladare och mildare mor än hennes verkliga, och en som visste mer. Åt fru Thorling hade hon kunnat säga sin hemlighet, och hon hade tagit den lugnt och utan att döma. Varför skulle hon inte då, fri från hela den grå stenvärlden där hemma, kunna säga vad som helst också där? Men i samma stund hon satte sin fot på de renskurade golvtilljorna i den lilla lotsstugans dagligrum, i samma stund som mor hade räckt henne sin knotiga hand och sett på henne, rak i ryggen och allvarlig, med klara ögon under det åtstramade håret - hade den andra världen, den gamla, haft hela sitt gamla grepp om henne. Allt nytt hon hört och sett och levat sig till gällde inte här. Barndomen gällde, Lagen och de stränga orden, vardagens orörliga, orubbliga ordning. Den som satte sig upp mot denna eviga lag och ordning, han var redan dömd och utlämnad. Hon kunde inte.

Nu, då mil efter mil lades mellan henne och Marlyckan, var det inte hemmet, inte föräldrarna hennes ångest gällde. Vad som mest skrämde henne var att hon var en invånare i två helt olika världar, att hon kunde leva i den ena och tro sig tillhöra den och så plötsligt tas i besittning av den andra och tvingas känna och handla som hon skulle känt och handlat för sex år sedan. Där fanns en klyfta mellan de båda världarna, som inte kunde överfaras lika lätt som de fyrti milen mellan Marlyckan och Stockholm. Skulle hon aldrig kunna övervinna och utrota barndomen i sitt innersta? Skulle hon tvingas leva kluven? Eller fanns det en möjlighet att smälta samman det som syntes fientligt och oförsonligt?

Världen där uppe var ljus och lätt. Ordet synd fanns knappt, åtminstone rörde det så stora och hemska ting, att man aldrig kom åt dem. Glädjen var ingen synd, böckerna var ingen synd. Glada sånger och dans var oskyldiga, till och med kärleken var tillåten. Hon hade varit som törstig jord, när den suger regn. Allt som var vackert fyllde henne med extatisk lycka, och det fanns mycket vackert kring fru Thorling - mycket som hon hade lärt sig se genom henne.

Kanske hon ändå aldrig skulle haft några ögon att se med, om inte den där världen, den nya, också haft sina rötter i den gamla. Där fanns hemliga solstrimmor i allt det orörliga grå, hemlig glädje, hemliga upptäckter. Allt det som hörde ihop med Evert.

Där låg en stor snäcka på byrån. Någon långvägaseglare hade givit den åt far för länge sedan. Den låg där som prydnad, blank som porslin, brun på översidan med mörkare prickar och vit under, där sprickan öppnade sig mot det oåtkomliga inre. Det föll en inte in att ta ner den och undersöka den, antingen det berodde på att den var för välkänd för att locka eller för dyrbar att handskas med. Så en dag, då de två var ensamma i stugan, kallade Evert fram henne till byrån och lade hastigt snäckan till hennes öra. Där inne hördes ett svagt sus - ett sorl på så långt håll att man nätt och

jämnt uppfattade det ...

Hon kunde numera inte förstå, varför de måste hålla sin upptäckt hemlig. På västkusten vet man, att stora snäckor susar, och varför skulle inte barnen också fått höra det? Man hade väl bara inte tänkt på det. Men för dem båda blev det en hemlighet som de hade tillsammans, kanske också därför att den betydde detsamma för båda. De talade ibland om sorlet: för båda var det rösten från ett okänt land, där allt det fanns som de inte kunde tänka sig finna här. De talade om att segla in genom den trånga sprickan på snäckans undersida, förbi de farliga tandade vita porslinsklipporna och vidare över det väldiga havet där inne. Vad som sedan väntade dem, det växlade från gång till gång. Men alltid var det snäckan, som bildade porten till världen där bortom.

Orörligt och orubbligt var hemmet, och trångt. Ingenting nymodigt fick komma innanför väggarna och störa den urgamla ordningen - varken nymodiga uppfinningar för hushållet eller nymodiga åsikter, som undergrävde vördnad och lydnad hos de yngre, lugn och fasthet hos de äldre. Om far och mor var stränga, så låg det knappast i deras egen natur, de var bara så fast invuxna i föreställningen, att så var den enda hållning som behagade Herren, och värme och ljus var de inte vana att uttrycka, även när det fanns i rikt mått. De båda äldsta sönerna växte in i deras värld naturligt och långsamt och utan stora slitningar. Men de två yngsta, Evert och Elisabet, bar på en het och syndig längtan att bryta sig ur det orörliga - om det var snäckans sorl, som kallade dem, eller om på annat sätt skalet kring familjen Kristersons värld var moget att brista.

De två, de var fågelungarna, som pickade mot äggskalet. De var äventyrarna i familjen. Där fanns ett minne, som var oskiljaktigt från Evert och oskiljaktigt från deras längtan ut. Det var den gången de gav sig ensamma ut i jullen.

Varför de hade velat komma dit, mindes hon inte längre. Kanske bara upptäckarlust. Runt viken var det för långt att gå, och så en dag under sommarlovet, då de hade varit lämnade ensamma hemma, gav de sig av. Ännu kunde hon känna fasan, då de upptäckte, att avståndet var oändligt stort och att de knappt ens skulle orka tillbaka, så trötta var de. Dagen var inte den vackraste från början, men det hade blivit värre, när de väl hade upptäckt sin svaghet. Blåsten hade tagit till, och hon kunde aldrig glömma det bleka askgrå skimret över vågorna, när de började hemfärden med sammanbitna tänder. Hon kunde inte säga, om det var återspeglingen från vattnet, som gjorde Evert alldeles grå i ansiktet han också, eller trötthet, eller skräck.

Fast Evert var yngst, var det alltid han, som var den drivande kraften. Drömmar och tankar gav honom ingen ro, förrän han hade satt dem i verket. Hos Elisabet mognade allting långsamt, och det var som om bara en del av henne sträckte sig utåt. En del - ja, säkert, annars hade hon ju inte så villigt och så förtjust följt honom, när han lockade - men en annan del strömmade inåt, mot ett hav, där allt långsamt samlades. Och när han så äntligen hade fått ro, när äventyret var slut och drömmen hade brunnit ner - då fanns där något kvar hos henne, något som inte var mättat och kanske inte kunde bli det, och det som han aldrig mer tänkte på, det brann och levde inom henne och tog aldrig slut. Ingenting tog någonsin slut inom henne. Det var väl också därför, som barndomen aldrig tog slut, utan kunde stå upp i all sin makt, bara mor tog en i handen. Stackars alla, som hade det som hon. En sak skulle hon bra gärna vilja veta: om andra också gick omkring i flera världar, utan att de världarna kunde enas och utan att någondera kunde dö.

Everts askgrå ansikte och det askgrå skimret över vattnet, ja, det kom hon ihåg. Och han hade släppt efter. Han hade inte gråtit och gnällt - det gjorde ingen av syskonen Kristerson - men han hade slappnat av. Han hade låtit henne ta ledningen. Han hade med knapp nöd kunnat förmå sig till att byta av henne kortare stunder - han, som förut var så ivrig, att han knappt släppte henne till årorna. Den rodden tillbaka hade blivit hård. De kunde inte låta båten driva ett ögonblick, eftersom vinden blåste från land; det var bara att hugga i och inte tänka på annat än att ro. När de äntligen

kröp i land på bryggan, var hon öm i alla leder, och armarna storvärkte. Högtidligen lovade de varandra att inte nämna något för någon, inte för bröderna, inte för far och mor, och så lomade de uppåt stugan. Evert gick först, och Elisabet undrade ännu över hur snopen han såg ut. Hon, som släpade sig efter, hade ingen känsla av att vara besegrad. De hade ändå orkat en bit. De hade ändå vågat. Det var ändå början på ett äventyr.

Allt detta hade ändå funnits i hennes barndom, och den dagen kom, då de båda äventyrarna bröt sig ut i stora världen. Först hon, då hon fick plats hos fru Thorling – hon skulle väl aldrig fått ta den för föräldrarna, om de inte hade missförstått den främmande damens täta besök i Marlyckans lilla kyrka. De trodde det var fromhet, och i själva verket var det måleriska studier över det bohuslänska kyrkfolket. I alla fall hade hon underligt nog fått ta platsen och följa med till Stockholm. – Sedan var det hans tur, då han drev igenom att få bli sjöman, varken lots eller fyrmästare eller fiskare, som föräldrarna hade velat.

Hon såg honom tydligt, hur han satt på sin stol, axelbred och ljushårig, djupt framåtböjd med fingertopparna mot varandra. I gungstolen satt fadern, i soffan modern, och syskonen runtomkring.

- Det är ett liv med svåra frestelser, sade modern.

- Frestelser finns överallt, det gäller att kämpa mot dem, svarade Evert allvarligt och rappt. Hans blick var fäst vid golvet, men det var tydligt att han menade vad han sade.

- Det kan vara sant, sade fadern. – Men det är lättare att få dåliga kamrater på en främmande skuta, där man ingen känner, än här hemma. Och det är lättare att ge efter för dåliga råd, när man är långt borta och inte är känd, än hemma, där allt vad man gör ligger öppet för alla.

- Man kan väl tänka på hemmet ändå, sade Evert glatt.

- Men hur är det, sade modern, är du verkligen så stark, Evert? Ger du inte ganska lätt efter för dina infall, säg själv?

- Jo, svarade pojken en smula nedstämd, men är mina infall verkligen så dåliga? Inte vill jag göra något verkligt dåligt.

- Så skulle ingen säga, invände modern strängt. – Människans hjärta är ont alltifrån ungdomen. Var och en av oss behöver stöd av andra för att inte falla. Frestaren är starkare än vi tror i våra lyckliga stunder.

Och ändå hade han fått sin vilja fram, för varken fadern eller modern hade velat hindra honom med maktspråk. Elisabet hade jublat inom sig: han skulle få komma bort, se världen, veta mer än de andra. Det var sant, han kanske också skulle frestas och falla – men var det inte i alla fall bättre? Var det inte i alla fall att få veta mer och känna livet djupare? Avund kände hon ingen, det behövde hon inte, hon som själv redan hade brutit sig ut och höll på att upptäcka en ny värld omkring fru Thorling. Men triumf kände hon, en segerglädje – och kanske den var riktad mot de andra, mot det trånga skalet som måste brista – kanske hon unnade dem hålet i deras vägg, ut mot världen ...

På sätt och vis hade han varit den som höll ihop hennes två liv. Därför var det väl också naturligt, att ångesten nu samlade sig kring honom, och därtill samlade sig på ett dubbelt sätt. Först kriget: den förfärliga tanken att han nu skulle ut bland minor och torpedbåtar – och den hade också präglat deras avsked. Men nu var det för sent för honom att ändra sig. En gång hade han valt, och nu kom den stund då han måste betala. Så som också hennes stund hade kommit.

Om hon bara hade kunnat säga det till *någon* där hemma. Hon hade alltid tänkt sig att säga det till

far och mor, men lika tätt intill varandra som de bodde, lika tätt intill varandra tänkte och talade de, föräldrarna och syskonen. Möjligen inte hon och Evert. Men alla skulle få veta det, och hon hade alltid varit lugn just vid den tanken: Evert skulle också veta det, Evert skulle förstå henne och uppfatta det på ett annat sätt än de andra. Han skulle förstå, att det också hörde inte bara till priset som man betalade, utan lika mycket var livsäventyret självt. Han skulle inte behöva förlåta, därför att han aldrig skulle betrakta det som ett brott.

Och så blev det så annorlunda.

Han var inte med bland de andra, då hon kom, han hade haft långfärd och var ute än. En av de sista dagarna i augusti kom han, då krigsryktena redan surrade i luften. Men Elisabet undrade, om det verkligen bara var krigsryktena, som hade förändrat honom så. Där låg en tyngd över honom, som mer och mer kom honom att likna de äldre bröderna, mer och mer gjorde honom till ett med den tidigare världen, den tunga gråa, inte till bryggan därifrån.

Så hade det aldrig varit förr, då hon kom hem. Han hade inte alltid varit hemma, men förrän han kom var hon inte heller riktigt där. Det behövdes inte mer än att hon fick se det återhållna leendet i hans mungipor, medan de gick om varandra på slänten utanför stugan, för att hon skulle känna sig trygg och rotfast på nytt: de båda, de kunde ta det tunga grå med lugn, de ensamma visste, att detta omkring stugan inte var allt, inte det rena rummet med byrån och den blommiga vasen, inte de kala grå klipporna, inte det ödsliga grå havet, inte ens den oändliga grå himlen, som samlade blåst och tjocka under sin täta kupa.

Men det var inte längre så. När hon denna gången mötte hans blick och såg honom vanka i bergen, måste hon tänka på hur det var när de vände den där gången i jullen, hon visste inte varför.

Han gick och drev. Först trodde hon, att det var ängslan för framtiden, som gjorde honom rastlös, så som den höll henne vaken om nätterna. Men det var inte så. När han kom hem, sade han som om han hade fullgjort en plikt:

- Jag har varit på strandängen i dag! - eller: - Jag har tittat på skötarna i Krabbviken i dag!

Det var lekplatser och arbetsplatser, som han gick omkring och liksom samlade i själen, allt som var nära förbundet med familjens liv. På henne verkade det som om han med all makt ville vända tillbaka, hålla sig fast vid något han kände att han höll på att lossna från.

Så kom underrättelsen, att det var krig. Men då var hans rastlöshet redan slut. Då satt han inne hos mor i stugan och gjorde ingenting annat än sög in allt som fanns där och som inte hade förändrats sedan han var barn: de röda pelargonerna i fönstret, spetsmönstret på de blåelstärkta gardinerna, knarret av gungstolens medar och klirret av moderns strumpstickor. Och på kvällen sade han:

- Jag skulle önska att far läste ett stycke. I sådana tider är det gott att veta var man hör hemma.

Elisabet kunde knappast förklara, varför det hade gjort henne så ont. Man hade säkert kunnat vänta, att far av sig själv tagit fram bibeln och läst för dem, och om så hade varit, skulle hon också lyssnat med värme och tacksamhet. Kanske inte med sin barnatro, den hade hon nog lämnat bakom sig, men därför att det hörde till här, hörde till föräldrarna och var vackert och stilla. Och hade någon av de äldre bröderna sagt detsamma som Evert nu, skulle det inte gjort någon skillnad. Men om det var av klangen i Everts röst eller av andra tecken hon dömde, eller om hon bara ändå visste det på något oförklarligt sätt - alltnog, då *han* sade det, greps hon av en iskall ensamhet. Hos honom var det inte värme och stillhet, som talade. Hans mening var en annan, en avsvärjande och förnekande. Med sina ord avsvor han sig det de båda hade för sig, äventyret och den stora längtan, upptäcktsfärdens ande, snäckans värld. Han hade vänt tillbaka, inte med sina nya syner i behåll, men uppgiven, slappnad, så

som han hade slappnat och givit upp den gången i deras barndom. Hon frös.

- Fryser du, Elisabet? frågade Signe Thorling oroligt, men Elisabet skakade på huvudet.

- Det är nog att jag är trött, tror jag, sade hon.

"I sådana tider är det gott att veta var man hör hemma." Det var nog inte bara förnekelsen, som kom hans ord att göra ont i henne. Hon kunde också förstå honom, bara alltför väl - men inte följa honom. Eller kunde hon? Ett litet blekt och bittert småleende glimtade för ett ögonblick kring de slutna läpparna. Hon hade visst en lång stund suttit och glömt *det*. Ville hon nu återvända, skulle det vara som den förlorade dottern, någon annan möjlighet fanns inte. Hon skulle vara tvungen att bekänna en synd som hon inte kände som synd, ta emot deras stränga dom som rättvis, leva ett liv i ånger och bot, utan att hon verkligen i sitt inre kände någon maning till det. För det priset, ånger och förlåtelse, fanns den gamla gemenskapen att köpa tillbaka. Men hon kunde inte. För något sådant hade hon ändå förlorat fotfästet i sin barndomsvärld alltför mycket. Hade det varit lika svårt för Evert? Men han tog åtminstone inte något med sig - inte något som han djupast inne var stolt över och älskade, men var tvungen att kalla sin skam. Hon bar det med sig. Hon skulle fortsätta att bära det med sig hela livet. Ett barn.

Hon kände två varma våta tårar fylla ögonvråerna och blundade för att ingen skulle se dem. Men hon kunde inte avgöra, om de kom sig av att hon kände sig förlorad för de sina och ändå främmande i den nya världen - eller om de sprang fram i lättnad, när hon märkte, hur hårt, hur ofrånkomligt hon hörde samman med *det*. Hon lutade huvudet bakåt, och ansiktet stelnade i en nästan död ro.

David Aurell hade råkat bli vittne till det nakna och omedvetna minspelet i hennes unga ansikte, och det väckte en skamsenhet inom honom, som isbjörnens straffpredikan inte hade mäktat frigöra. Som i ett nötskal såg han framför sig en stor smärta och en stor smärtas övervinnelse, en miniatyrmålning blekt i blekt, och ändå det mesta som någonsin det största och bästa av all konst kunde ge. Han hade inga skäl att högmodas i sin avlägsenhet. Han ville komma dem nära, alla dessa, som bar allt skapandes kärna inom sig ...

Plötsligt föreföll det honom, att detta var provostenen på om han någonsin skulle kunna nå tillbaka dit han längtade: om han kunde hålla fast kontakten med dessa människor, som händelsevis blivit hans reskamrater.

- Det är så underligt att vara i Sverige igen, sade han. - Jag har inte varit här på många år.

- Ni har varit i utlandet? frågade damen, och han nickade.

- I London. Där lämnar jag så gott som hela mitt liv. Mitt arbete. Mina bästa vänner.

- Å, det måste vara svårt. Det måste vara svårt. Och nu, när man inte vet om man någonsin träffas igen.

Han teg. Åter hade han det intrycket, att en människa som så lätt kunde ge uttryck åt sin smärta inte kunde känna den särskilt djupt. Kanske han misstog sig. Kanske hon bara var en öppnare natur än han. Själv blev han på ett ögonblick alltför upprörd för att få fram ett ord. Ansiktena, ett efter ett, röster som ännu ekade i öronen. Och ändå var det inte den ena eller andra av människorna som lämnade det djupaste märket av saknad, det var hela atmosfären. Bakom honom en konsert - omkring honom regnvåt londonkväll, liv, larm, ljus, oöverskådlig trafik - framför honom diskussion i en krets som delade hans idéer, värme, rörlighet, kontakt med alla världsdelar. Han anade, att något som motsvarade den kretsen skulle han aldrig finna här. Arbetet, ja, men inte svaret, inte intensiteten, inte de stora utsikterna. Nu väntade honom långa år av vantrivsel.

- Man vänjer sig väl bara alltför snart vid det nya, sade han nonchalant. Vi känner oss så trogna medan vi tar avsked. Snart är alltihop glömt igen. Man vänjer sig.
- Men ni har ju följt en äldre trohetsplikt! sade hon sakta.
- Följt vad? Hur så?
- Följt en äldre trohetsplikt! Ni återvänder ju till ert eget land.
- Å - jäså - ja visst. Ja, min far var svensk. Min mor var engelska. Hela mitt liv har jag bott omväxlande i de båda länderna.
- Och ni har samma känslor för båda? Ja, det måste vara svårt, det förstår jag. Att ha två hemland.

Han gitte inte svara. För resten kände han igen det där tillståndet, han hade ofta märkt, att när man reser på tåg, tycks själva skakningen åstadkomma en uppluckring av känslolivet, så att allt försätter en i inre skälkning. Helst hade han velat tåga, men samma tvångsföreställning som nyss höll honom kvar i samtalet: han tyckte, att om han släppte denna ganska vanligt funtade äldre dam, var det tecknet på hans ensamhet. Så gick han över till ett annat område.

- Går ni ofta och hör musik? frågade han.
- Å ja, ibland, svarade hon svävande.
- Konserter? Opera?
- Båda delarna.
- Finns det några goda röster i Sverige?

Utan att han själv anade det, hade hans tonfall varit på samma gång alltför likgiltigt lätt och alltför spänt. Signe Thorling hörde, att det var ett särskilt namn han väntade på. Hon räknade upp några kända namn.

- Tyra Neever? upprepade han tankfullt. Henne känner jag. Sjunger hon ofta? Är hon uppskattad?

Och medan fru Thorling stapplande plockade fram ur minnet vad hon visste om Tyra Neever, hakade han sig fast vid detta som den enda säkra ljusglimten i det liv som nu väntade honom. Två år sen, knappt mer än en flyktig bekantskap, och ändå något som tanken kunde fästa sig vid. De hade träffats på en engelsk-svensk diplomatsoaré.

Den främmande omgivningen hade gjort honom sjuk och led. Ingen hade han kontakt med, ingen brydde han sig heller det minsta om att söka kontakt med. De människor han såg omkring sig var säkra, otadliga, färdiga. Han ensam befann sig ännu på sökandets stadium. Han skulle föraktat sig själv, om han nedlätit sig till att gå upp i ett samtal och försökt tränga ner under den polerade ytan. Samtidigt hetsades han av en viss osäkerhet: var inte detta en förmätenhet hos honom själv, var det inte ett tecken på evig pubertet, medan människorna omkring honom var mogna, vuxna? De hade funnit fäste i tillvaron och behärskade sitt liv. Ännu kände han samma våg av blandad avund och förakt. Då såg han för första gången Tyra Neever.

Hon sjöng. Senare, först senare lade han märke till hennes frappanta utseende och hennes utsökta smak. Det första intrycket var ett annat: vilket underbart material att göra något av! Hennes röst var en aning kall och inte av de allra största, men utomordentligt välskolad och ren. Självlklart hade hon

valt en repertoar som han avskydde, men som tilltalade sällskapet i gemen. Omöjligt var det inte, att han av ren upproriskhet, av trots mot omgivningen greps av en lidelsefull lust att gripa henne och slunga henne ut, bort, så långt ut och bort som möjligt från detta profanum vulgus i aftondräkt ...

När han efteråt tackade och började tala om sångteknik, blev hon intresserad. Trots att hon säkert hade nått en viss berömmelse hemma i Stockholm, kände hon sig kanske smickrad av att en internationell berömdhet fann något i hennes föredrag. Från och med det ögonblicket hade hela tillställningen fått spänning och mening för honom, han glömde allt annat, koncentrerad på att rikta hela sin lyskraft mot henne och mot henne ensamt. Under de tre månader hon stannade i London, träffades de ofta, och hans häftiga impuls gick över i seg uthållighet, fast han då och då märkte ansatser till leda, särskilt som hon tycktes bjuda så litet motstånd - det var som att arbeta i vax. Aldrig hade en lärjunge gått honom så villigt till mötes. Ändå höll sig hela deras bekantskap på ett strängt sakligt plan, först mot slutet av hennes vistelse i London började luften bli het mellan dem, och han märkte, att det inte bara var hennes röst och hennes smak, utan också kopparglansen i hennes hår, de stela, liksom inte fullt vakna rörelserna och hennes förrädiska rodnad, som intresserade honom. Trots sin häftighet var han emellertid ingen man av plötsliga avgöranden, och så sades eller gjordes ingenting, som kunde innebära ett löfte för framtiden. Kanske det var just därför han nu tyckte, att den heta skälvingen mellan dem fortfarande låg kvar i luften, att ingenting kunde ha förändrats sedan sist. Han skulle aldrig tänkt på att lämna sin tillvaro i London för hennes skull, aldrig rest för att träffa henne, aldrig ens satt sig ner för att skriva - men nu, då han ändå kastades i hennes riktning, kände han en viss hetta kring tinningarna och gladde sig åt att han i tid hade skapat sig ett uns resonans i sitt främmande fädernesland. Han längtade efter att få träffa Tyra Neever.

Och löst från sin skräck för ensamheten, fri från tvånget att klamra sig fast vid okända reskamrater, lutade han sig bakåt och försjönk i tankar på den vackra unga sångerskan som han träffade för två år sedan ... Också han klängde sig fast vid den lossnande busken och sträckte sig efter honungen, i ett vemodigt men allt dimmigare medvetande om avgrunden nedanför.

II

I den blanka svarta flygeln speglade sig hela rummet på ett dunkelt och oigenkännligt sätt: närmast en glaskula med några blekröda gladioler, de var det klaraste och ljusaste där inne i allt det mörkspeglade - sedan snidad ek och gobeläng i fylliga färger, man kände nog igen alltsammans, men det hade sugit in en oroande och glädjelös skymning, en svart själ. Tyra Neever satt och såg på rummet i flygeln och fantiserade om att hon som Alice i Sagolandet kunde stiga över tröskeln dit in - skulle det inte vara en värld, mer besläktad med hennes eget innersta än denna andra verklighet, där solen slog emot de fördragna gräddfärgade gardinerna och spred lycklig dager över former och färger?

Hennes ackompanjatrix, fröken Salling, hade nyss gått och lämnat kvar en beklämmande doft av ovänskap i luften. Det var omöjligt att bestämma vare sig hur den tagit sig uttryck eller hur den uppkommit. Tyra hade bara börjat märka den på sista tiden, i blickar och miner, i tonfall, i tystnaden. Aldrig hade den kommit till ett sådant utbrott, att hon kunde peka på det och fråga: vad är det? Aldrig en handling eller ett ord som var bevisligen fientliga. Och ändå alltid samma hemska stämning, då de skilts: så som nu hade Tyra suttit åtminstone de tre sista dagarna, orörlig, förlamad, som en liten flicka när hon har fått en uppsträckning av mamma. Förgäves lade hon fram de mest skiftande tröstegrunder. Först och främst: vem kunde vara säker på, att fröken Salling menade henne? Hon kunde ha råkat i någon personlig tråkighet - alla tråkigheter kan man ju inte berätta - och så tog den sig uttryck i arbetet. I så fall var hon, Tyra Neever, absolut oskyldig. Och även om det inte var så, utan hon av en eller annan anledning hade ådragit sig fröken Sallings misshag - vad kunde hon göra åt det? Så länge de båda behandlade varandra på ett passande sätt, hade hon ju

inget skäl att klaga. Allt detta och mycket mer sade hon sig – och ändå satt taggen kvar. Hon orkade inte med att någon människa avskydde henne. Om hon bara hade vetat vad det gällde, skulle hon inte ett ögonblick ha dragit sig för att be om förlåtelse. Det var så barnsligt, men hon kunde inte hjälpa det, så var hennes natur.

Och än värre: genom denna fiendskap, som kanske inte ens var någon fiendskap, kom fröken Salling att inta en central plats i hennes tankar och känslor. Hon hade makt att sänka Tyra Neevers värld i det glädjelösa svarta som låg över gladiolerna i flygeln. Gång på gång under gårdagens sysslor och sällskapsliv hade hon känt, hur en upprörd sinnesstämning låg och lurade under den klara ytan, och hon skrämde upp som ur sömnen av den ständigt genombrytande tanken: hurdan kommer hon att vara i morgon? Det var förödmjukande. Dubbelt förödmjukande därför att det var en struntsak, och tredubbelt därför att hon i stället borde vara sysselsatt med den nyhet hon läst i morgontidningen: att den svensk-engelske dirigenten David Aurell i går anlände till Stockholm. Hennes hjärna sade: ja, detta är viktigt, här är en vändpunkt i ditt liv! Men hennes tröga känslor orkade inte sätta sig in i att det kunde vara verklighet. De sysslade i stället med struntsaker som detta med fröken Salling ovänlighet. Vem var hon egentligen, som kunde reagera så? Var hon en verklighet som andra, eller var hon bara en spegelbild i en svart flygel? I så fall åtminstone en spegelbild med förmåga av lidande och ångest som en vanlig riktig människa, fast de satt på orätt ställe, medan en riktig människa reagerade för väsentligheter.

En ringning på dörren kom henne att spritta till. Skulle han komma nu och överraska henne mitt i denna skam och tröghet? Skulle han stiga in i rummet, och hon skulle inte ha något intresse till övers för att han äntligen, äntligen var där – det som hon hade drömt om i två år men aldrig vågat hoppas? Långsamt reste hon sig och gick för att öppna. En sak behövde hon då aldrig vara rädd för: att självbehärskningen skulle svika henne. Den svek henne aldrig. Snarare kunde hon inte lämna den åt sidan då det skulle behövs.

Men det var inte David Aurell. Det var Åke. Och i samma ögonblick önskade hon att det hellre hade varit David Aurell.

Åke Labin såg utmärkt bra ut, han visste det själv och alla hans flickbekanta visste det. Var det något fel med hans utseende, så var det snarast att han såg *för* bra ut. Ju längre ett vackert utseende avlägsnar sig från det genomsnittliga idealet, dess uttrycksfullare blir det. Åke Labins sammanföll nästan helt och hållet med den föreställning var och en gör sig, när han säger "en vacker karl", och denna allmängiltighet underströks ytterligare av en otadlighet i klädseln, ett aktgivande på modets krav, som kanske var en aning överdriven. Det fanns de som hade svårt att försona sig med dessa båda egenskaper hos den unge författaren, kanske inte så mycket därför att de i och för sig själva måste anses ovärdiga en person av mankön, utan mer därför att de var och förblev symbolen för något bakomliggande, som var svårt att sammanfatta i ord. Hur som helst tycktes det först och främst vara män, som avskräcktes av detta bakomliggande något, medan kvinnorna tvärtom vimlade och svärmade över alla Åke Labins vägar, som om de just lockats av samma hemlighetsfulla egenskaper, och väl att märka inte bara ytliga, lättvunna kvinnor, utan också kvinnor av en typ som man skulle trott hade helt annan smak.

– Stör jag kanske? frågade Åke lågt och drog varsamt upp sina svarta ögonbryn.

Det var likt honom att börja med en blyg fråga, så blyg att man för skams skull och av rent medlidande inte kunde besvara den annat än som han hoppades. Han hade en mjuk, skiftande röst, full av hänsyn, full av nästan faderlig omsorg, fast han ännu var helt ung, flera år yngre än Tyra själv. Förr i världen strömmade alltid blodet ut i huden på henne i en våg av värme, så fort hon hörde det tonfallet, som om det varit en lätt och raffinerad smekning – samtidigt som hon aldrig kunde upphöra att spritta till som för en hemlig varning. Där fanns något överdrivet också där –

något alltför raffinerat, något av medveten utsvävning också i hans värme. Numera var nästan bara den där varnande sprittningen kvar. (Den fyllde henne med ängslan var gång de träffades, samtidigt som hon anklagade sig själv för misstänksamhet och lumpenhet. Vad hade *hon* egentligen att förebrå honom? Om det varit tvärtom, skulle det åtminstone varit någon rimlighet i förebråelsen – men han hade aldrig förebrått henne någonting.)

- Du ser så – så avlägsen ut! sade Åke småleende och mönstrade henne med huvudet på sned. – Är du så förvånad över att jag kommer och hälsar på?

- Visst inte. Varför skulle jag vara förvånad för det?

- Det säger jag också. För vi har ju ändå alltid förblivit vänner – eller hur, Tyra?

- Naturligtvis. Jag är ju bara glad att du kommer. Det är alltid roligt att träffa dig.

- Jag tror dig, när du säger att det är roligt att träffa mig – men jag tror dig inte, när du säger att du är *bara* glad. För det är du inte. Det märker jag nog. Ibland undrar jag, vad jag har gjort dig för ont. Säg uppriktigt, Tyra – vad har du att förebrå mig?

- Ingenting, Åke. Aldrig något. Du har varit snällare mot mig än jag någonsin har förtjänat ...

- Vad är det du pratar! Varför skulle du inte förtjänat ...? Aha, är det några samvetsqual från din sida kanske?

Tyra rodnade skuldmedvetet.

- Om inte precis samvetsqual – så har jag kanske varit rädd för att du i stället hade något att förebrå mig ...

Han höjde ögonbrynen till tecken på oförstående.

- Att jag gav mig av till England så där hastigt, fortsatte hon. Ja, för du måste väl ha uppfattat det som en flykt från dig – fast det *var* en studieresa!

- Det *var* en flykt, naturligtvis var det en flykt. Än sen? Kära Tyra, tror du jag är en sådan gammaldags idiot, så jag inte skulle låta dig fly, när du vill? Visserligen har jag ibland undrat, om det inte var ett missförstånd alltihop, men jag ville ju inte tränga mig på. – Nå, låt oss tala om annat.

Underligt nog kände hon sig inte lättad av att ha sagt det. Det var inte bara detta, som var i vägen. Hon var rädd, men inte för hans förebråelser, utan för något annat, som hon inte kunde uttrycka.

- Plågar det dig om jag röker? frågade han åter hänsynsfullt och tog fram ett cigaretttui.

- Nej, visst inte, Åke. Jag har till och med dina älsklingscigaretter kvar, se här!

- Verkligen! Och varför det? Har han samma utsökta smak som jag?

- Vem då? Jag har dem kvar, därför att jag inte kan bedöma vad man annars ska bjuda på – jag röker ju inte själv.

Hon hade satt sig bekvämt till rätta i en stor fåtölj, medan Åke gick fram och tillbaka över golvet och såg sig omkring.

- Det är smakfullt det här, sade han och visade med cigaretten ut över rummet. Inte min smak

precis, men smak i alla fall. Och du själv ... Inte illa. Något har det hänt med dig, det är alldeles säkert. Du har fått en ny älskare - erkänn det!

- Nej men Åke, det *har* jag inte!

- Dumma dumma Tyra, tror du verkligen jag går här och är svartsjuk! Efter två år! Om det lugnar dig, kan jag berätta, att jag är starkt engagerad på annat håll. Det är inte svartsjuka som kommer mig att fråga - det är faktiskt intresse för dig. Är jag inte din vän? Har vi inte förblivit vänner? Jag var så glad att vi skildes i vänskap - och du går och tror att jag är både ond och svartsjuk på samma gång. Jag ska säga dig en sak: svartsjuka är bara fåfånga, och jag *är* fåfång, men min fåfånga ligger inte så till. Den är - mer på egen hand. Jag frågar dig som vän. För resten behöver jag inte fråga, jag konstaterar bara faktum.

- Men du konstaterar fel. Tror du verkligen inte, att jag kan utveckla mig alldeles av mig själv.

- Nej. Vill du verkligen påstå det?

Hans mjuka bruna ögon var så illusionslöst genomskådande, att hon vände bort sina.

- Det vill jag inte. Men det är i alla fall inte så som du tror. Där *finns* någon - bakom min utveckling. Men det är någon jag träffade i London - någon som nog inte bryr sig om mig på det viset ...

- Han har i alla fall ett gott arbete bakom sig, nickade Åke. Det är för resten inte bara din smak, det är hela ditt uppträdande. Medge, att förr i världen var du ändå mest av allt en ambitiös skolflicka!

Hon trodde sig förstå, att han inte menade att förödmjuka henne. Det var bara så förödmjukande ändå. Hela tiden medan de älskade varandra hade han gått och sett på henne så - iakttagit, provat henne, småskrattat. Just vad hon alltid anat.

- Det medger jag gärna, svarade hon lite kyligt. Jag ville göra rätt för mig. Jag ville göra heder åt alla dem som hade trott på mig. Först min far, och sånglärarinnan i skolan. Sedan, när de var döda, alla andra som hade varit snälla mot mig och hjälpt mig fram. Operachefen. Publiken.

- Mig? Eller var jag en del av publiken?

- Men Åke! Varför säger du så! Du hade en särställning ... Inte hade jag någon tanke på att göra dig heder.

- Är du säker på det? Nej, Tyra, bli inte ond nu - inte ledsen - du måste förstå, att jag inte menar något illa! Jag är bara leffull, och du har svårt att förstå skämt. Du måste lära dig det, för din egen skull. Nej, se på mig, och låt mig sitta här på armstödet - jag menar inte alls att bli alltför intim, jag har ju redan sagt ... Tyra, det finns en sak jag skulle vilja tala med dig om - fråga dig om - får jag?

- Naturligtvis får du det, svarade hon plågad. Men kan du inte sätta dig på en egen stol?

- Jag kan, men jag vill inte. Du är rädd för mig, Tyra. Ska jag säga varför?

- Nej! sade hon häftigt och såg honom i ögonen. Det ska du inte. För jag vet vad du säger. Du säger att jag vill ha dig tillbaka. Därför att mina sinnen är utsvultna och vi en gång har hört ihop. För mer är det inte.

- Är det inte nog då? frågade han lågt och strök långsamt över hennes hand, fortsatte uppåt armen och tog henne lätt om axeln.

- Släpp mig, Åke, bad hon förtvivlad. Hör du inte, jag vill inte. Det är inte därför jag är rädd för dig. Jag var rädd för dig hela tiden - det gick aldrig över - -

- Å, sade Åke intresserad, men utan att släppa henne. Du borde ju bäst veta att jag inte är så farlig. Om jag kunde begripa varför så många kvinnor är rädda för mig. Kära kära barn! (Han slöt händerna om hennes nacke.) Jag lovar ju högtidligen att inte göra dig något. Och har jag någonsin gjort dig illa? I ord eller handling? Nej. Jag som en gång trodde att vi hade kommit varandra så nära.

- Det trodde aldrig jag, sade hon och blundade för att slippa se hans ansikte så nära inpå sig. Där fanns alltid ett avstånd, som vi inte kom över. Den där tryggheten, som jag hade drömt om, den hade jag inte ens när vi somnade hos varandra. Förmodligen var det därför jag sov så illa för resten ...

- Den tryggheten? upprepade han tankfullt och lossade taget om hennes nacke. Du drömde om trygghet?

- Är det så underligt? Finns den någonstans, så måste den väl finnas i kärleken, tänkte jag. Varför ska man annars älska? Ja, nu skrattar du igen, så jag blir rädd - men det är så. Kanske vi kvinnor är annorlunda skapta på den punkten. Jag tror inte vi skulle våga ta ett sådant steg om vi inte hade hoppet om ett slags okänd trygghet på andra sidan underkastelsen. Men den vill man offra allting annat för. Den vore livets mål, om man bara kunde finna den. Och sen - finner man den ändå inte.

Hennes röst och hennes läppar skälvde. Ett ögonblick slog hon upp ögonen, men blundade hastigt igen, ty hans blickar borrade sig in i hennes med en livlig, intresserad och samtidigt kall glans, som tycktes klä av henne djupare än till bara kroppen. Hon skulle velat skrika, men det hade varit att ge honom ett ännu grundligare övertag.

- Vartenda ord jag säger ångrar jag genast, sade hon. Jag känner det som om du kunde - *och ville* - vända det emot mig på något sätt. Fast jag inte vet hur. Jag hatar att du är - intresserad av mig.

- Du tar mycket fel, om du tror jag är på något sätt fientligt inställd mot dig, sade han lågt och mjukt. Egentligen tror jag inte jag är fientligt inställd mot någon människa. Det är möjligt, att jag inte älskar någon direkt heller. Det får du inte begära av mig. De har för mycket i sig, som man genomskådar och kan sätta etikett och latinska namn på ...

- Du är förstörd av psykoanalytisk litteratur.

- Inte förstörd, Tyra. Det låg bara så helt i min linje, förstår du. Det var det instrument jag saknade.

- Har du verkligen aldrig älskat någon?

- N-nej, inte så som du menar. Jag förmodar att den romantiska kärleken är ett slags perversion. Men jag är, just som du säger, intresserad - och mest av kvinnor, eftersom de väl alltid ändå verkar mer gåtfulla på en man. Det låter svalt, men det har sina förtjänster. Medge, att jag aldrig har försökt lösa några konflikter med att slå i dörrar eller hota och ryta och stå i. Jag vet för mycket för att tro att det är någon framtid.

- Det har du aldrig gjort, det är sant. Ibland önskade jag du hade gjort det.

- Var det för att lära mig det som du gav efter för mig? Var det för att lära mig den romantiska kärleken?

Hon skakade trött på huvudet.

- Jag har redan sagt varför det var. Jag sökte trygghet. Du drev mig som med drevjakt.
- Men Tyra!
- Jo! För jag var kvinna, och du var man, och jag längtade efter kärlek i allmänhet, och då passade du på ...
- Men var det inte nog? Har vi inte haft det bra tillsammans många gånger?
- Det var inte det jag sökte. Faktiskt kände jag mig som ett jagat djur, tills jag tog språnget. Ja, du försökte upprepa det nyss: jag var rädd - alltså ... Då var jag också rädd, och jag tog det enda språnget som fanns att ta - vart skulle jag annars ta vägen?

Han steg upp, tände en ny cigarrett och började åter gå av och an på golvet. Hon såg på honom. Han rörde sig med mjuka spänstiga rörelser över golvet, han smålog med hopknipna ögon, intensivt upptagen av någon inre verksamhet. Med ens kunde hon formulera vad det var hon hatade och fruktade: att en människa för honom bara var material för forskning och upptäckter. Ända in i det intimaste hade det varit så. Som älskare hade han varit ett geni - och hela tiden haft en hemlig sidoblick: hur verkar det?

- Det var därför du älskade mig! sade han långsamt, fortfarande småleende. Det var därför! Du ville se, om du inte kunde rädda dig med att kasta dig själv som byte för förföljaren. Försoningsoffer, ditt namn är kvinna. Men det här var ju verkligen något ...

Han stannade och såg forskande på henne med sina kisande ögon, kastade cigarretten och närmade sig i plötslig häftighet.

- Tyra! sade han, och innan hon hann avvärja det, hade han slagit armarna om henne, ömt, beskyddande. Jag tror ändå, att det är mig du längtar efter. Känn efter! Vill du inte? Bry dig inte om de romantiska orden, *du vill ha mig* helt enkelt ...

I hans fasta och varliga omfamning låg både triumf och tacksamhet, både barmhärtighet och tvingande överlägsenhet. Men mitt i alltsammans, mitt i det som drog henne och det som stötte henne bort, urskilde hon vad det var som egentligen drev honom: jägarens sakliga iver, när han får upp ett nytt spår.

- *Jag vill inte ha dig!* sade hon med stela läppar och vände bort ansiktet. Gå!

Då släppte han henne och skrattade till. Där fanns ingen fientlighet i skrattet. Utan att bekymra sig om något formellt avsked försvann han ut i tamburen, hon hörde hur dörren slogs igen efter honom och strax därpå hans melodiska vissling i trappan.

Hon satt kvar, olycklig, förrådd, död. Hon hade kunnat säga ja, eftersom hennes sinnen var villiga, och mer begärde han inte. Men hon visste med fullkomlig tydlighet, att det skulle varit precis detsamma nu som det var då: ett försök att slippa undan - som han sade: ett försoningsoffer - och det skulle vara lika lönlöst som då. Hon kunde aldrig komma undan att han genomskådade henne.

"Människorna har för mycket i sig, som man genomskådar." Han genomskådade, och därför kunde han inte älska. Inte henne åtminstone, inte i tidens tid. Djupast inne hade hon väl alltid burit på det medvetandet, att hon var något att genomskåda - ett skal, ett ingenting, en avsiktlig skapelse av hennes egen vilja och ambition. Den som genomskådade henne, såg ner i det tomma intet. Ingen underkastelse, ingen uppgivelse skulle göra Åke Labin romantiskt förälskad och blind och förmå honom att återkalla sin dödliga kunskap. Hade hon förfogat över magiska krafter, skulle hon i detta

samma ögonblick ha förintat honom för att på nytt få vara ogenomskinlig. Säkerhet skulle det inte ha givit henne, eftersom världen vimlade av skarpa ögon, men det skulle räddat henne just nu. Hon hade en förnimmelse – fast hon på samma gång visste att det var en illusion – att vad ingen annan visste, behövde hon inte kännas vid, inte inför sig själv, inte inför den, vars syn på henne hon mest brydde sig om. Och han var här, i Stockholm, just nu. Han kunde ringa på dörrklockan i nästa minut.

Men David Aurell kom inte förrän flera dagar senare. Han hade haft åtskilligt praktiskt att ordna, åtskilliga konventionella visiter att avlägga, innan han kunde ordna sina dagar som han ville.

Han telefonerade först, och så kom han.

Var och en på sitt håll konstaterade mer eller mindre medvetet, att de ännu var *nya* för varandra, med allt vad det innebar av plus och minus. Hon kände igen och fångades ändå liksom nyfiket av hans snabba och något ryckiga rörelser, där han gick fram över golvet med huvudet högt lyftat, som om denna hållning, tillsammans med det bakåtstrukna ljusa håret, kunde lägga en halv tum till hans höjd (han var under medellängd). I allmänhet var det nya för henne mer minus än plus: det ökade hennes osäkerhet, det kunde bjuda på obehagliga överraskningar. Men här mildrades faran av hans konstnärliga förströddhet, ett slags världsfrånvändhet, som både väckte hennes praktiska moderlighet och trubbad av hennes självkritik. Då han talade, sysslade han inte som Åke oavbrutet med den han talade med, snarare tycktes han huvudsakligen röra sig i en opersonlig rymd, en saklig värld, som skulle fått samma eld och färg av hans egen intensitet, vem han än talat med.

För honom brukade det vara tvärtom: det nya lockade honom alltid mest. Han kunde gå underliga omvägar bara för att slippa de gamla vana gatorna, han förstod inte folk med stamkaféer och grundsatser, åtminstone var det hans eget påstående. Han sade sig, att Tyra Neever ännu var tillräckligt okänd för honom, tillräckligt gåtfull för att ännu ha kvar hela sin dragningskraft, men han visste också mycket väl, att han tog sin tillflykt till henne för att få vila ut vid förbindelselänken mellan hans förra tillvaro och hans kommande.

Han hade blommor med sig, gula rosor. Medan hon ordnade dem i en vas, tackade han henne för deras samvaro i London. Hans artighet var nästan överdriven, men så absolut konventionell, att den inte rörde vid några inre lager hos henne. I jämförelse med Åkes genomträngande faderliga mjukhet var den lätt att ta emot och lätt att besvara. Hans formella jag talade till hennes, och hennes svarade med den säkerhet som fanns lagrad just där. De kunde varit två smidiga unga människor som spelade fjäderboll och njöt av bollens bågar, sin egen skicklighet och motspelarens sakkunniga beundran.

Han hörde sig för om hennes arbete, och det var ett nöje för henne att redogöra för sina svårigheter och framsteg, lika sakligt och precist som han frågade. Hon ville höra om resan, om stämningen i England vid krigsutbrottet, om hans intryck av det politiska läget. Hans spiritualitet hade en bakgrund av förtvivlan, men det kom inte alltför tydligt fram. Självmant lämnade han det bittra allmänna och gick över till att tala om sina närmaste planer här i Sverige: konserter i Stockholm, någon landsortsturné – om inte inkallelsen kom innan dess. Ingenting som kunde bryta den behagliga opersonliga stämningen, trots att den förrådiska skymningen föll; då hon tände den stora golvlampan, blev staden lysande blå därutanför. De drack te tillsammans. Teet, kakorna och omgivningen i allmänhet gav anledning till många jämförelser med London, och man gick över till att bestämma Stockholms karaktär jämfört med andra städer. Inom sig välsignade hon den engelska uppfostran till form. Ingenting gav ett bättre tillfälle till kontakt utan oblyga försök att blotta sig och andra, ingenting gjorde människorna så otvungna som den väl behärskade formen. Hon kom ihåg vad en tant till henne hade sagt om bridge: "Det är en så utmärkt form för umgänge med människor som man vill träffa men inte tala med." Och något annat, som hon alltid hade tyckt var så dumt: "Orden är till för att dölja tankarna." Det var kanske inte så dumt – det var bara inte tankarna, som

skulle döljas – ”orden borde vara till för att skyla vår nakenhet” vore bättre.

En enda gång bröt han igenom höljet – ett kort ögonblick, och redan det oroade henne och gjorde henne ont.

– Jag tror inte på människan längre, sade han med ett plågsamt försök till småleende. Naturligtvis på er och på mina vänner Green och Brown och Violet. Men inte på människan. Den människa vi humanistiskt uppfostrade har trott på – hon är död – om hon inte alltid har varit en myt.

– Kanske det, sade hon svävande och fixerade sin tekopp. Hans ord påminde henne smärtsamt om Åkes: ”Människorna har för mycket i sig som man genomskådar.” Hur länge skulle han behålla aktningen för just henne?

– Ni måste se på ett bokband som jag nyss har fått och som jag tycker så mycket om, sade hon hastigt och reste sig från bordet.

Han följde henne in till golvlampan och bokhyllan och kände sig besviken. Han hade lyckats bryta igenom skalet, och hon hade vikit tillbaka. Varför? Var hon som han, blygast på de punkter där hon var hetast? Eller hade han haft rätt i vissa stunder, då han trodde att hon var vax utan egen organisk form? Hela tiden hade de gått på var sin sida om en mur, och nu, då han en sekund hade lyckats sträcka sin hand in över muren, vägrade hon att röra vid den. Två ödsliga individer utan sammanhang. Var det underligt, om han längtade efter en kollektivism, som kanske tjöt och vrålade och trampade diverse finare mänskliga värden under fötterna men i alla fall hade full kontakt på någon punkt, på någon djupt central punkt. Att vara en del av en enhet, av en enhetlig massa ...

Tämligen tidigt skildes de artigt efter en synnerligen angenäm kväll.

III

En underlig ängslan hade gripit Elisabet, när hon nu mötte Ivar för första gången efter sommaren. Det är så dags, sade hon sig. Men den lät sig inte avvisas. Det var som om den alltid hade funnits, men nu först vuxit sig så stark att hon lade märke till den.

Omkring dem växte och vajade Haga nästan lika grönt och friskt som om sommaren, bara lite kallare och med annan lukt, höstlukt. Vassen hade gulnat, vattnet i viken hade fått en tung och kylig tillsats som metall i sitt glitter. Hon kom ihåg hur de hade gått här i våras, när änderna hade ungar, som pep osynliga i ruggarna. Hade hon verkligen haft samma krypande aning om osäkerhet då som nu? Då skulle hon aldrig låtit honom komma sig så nära. Eller hade hon hoppats kunna döva och döda den med starkare gemenskap? Nu var det i alla fall på ett sätt för sent, de hörde ihop genom det nya livet inom henne.

Ivar sade eftertänksamt:

– Vi har kanske burit oss dumt åt. Vi skulle tagit bort det medan tid var. Är du säker på att det är för sent? Men det syns ju inte än?

– Jag tror det är för sent ändå, svarade hon. Och ingen av oss ville ju? Du sa ju att du inte ville?

– Ja, men det var då. Sen har jag tänkt på saken. Det är naturligtvis oriktigt att jämställa ett kapitalistiskt land med Sovjetunionen. Där har de kommit fram till sådana sociala förhållanden så de kan respektera de ofödda – här är det inte detsamma.

Hans resonemang var henne djupt främmande, men hon kände igen *honom* i det. Åter strök den

kalla fläkten förbi henne. Han tänkte så logiskt, hon skulle aldrig kunna det. Visst var det bra och beundransvärt - men nu, just nu i detta ögonblick snuddade hans logik vid henne som något dött, ett ting, en maskin - inte något med liv i sig.

- Sen dess har kriget kommit, fortsatte han. Att det skulle komma, kunde ju var och en se, men inte att det skulle komma just i höst. Fast kanske det också, om man bara hade varit lite förtänksammare. Och vem vet, om inte vi också kommer med? Och då är jag inte mycket att räkna med, då blir du ensam med barnet och får det kanske svårt - antingen vi har hunnit gifta oss eller inte, som ju bara är en formsak. Och kommer vi inte med, så blir det ju kristid i alla fall. Dyrt om allting. Och jag kanske blir inkallad. Ja, du tänker väl att du har fru Thorling att falla tillbaka på, men det är ju det jag inte vill. Hon har förstört dig tillräckligt redan, om jag får säga min åsikt. För resten är det nog inte värt att lita på en borgarkvinnas goda hjärta, om det väl blir nödtid. Du är ändå av annan klass.

Såg man på hennes ögon, som uppmärksamt hängde vid hans drag, då han talade, skulle man tro, att hon följde hans ord med spant intresse. I själva verket gick hennes oro sina egna dunkla vägar, som han aldrig skulle anat.

Han hade egentligen aldrig anat hennes vägar. Han hade varit för säker på att de såg ut som hans, lika raka, lika logiska, lika sakliga - liksom han var säker på att det bara fanns två sätt att reagera invärtes: klart, logiskt, riktigt - eller oklart, falskt, förblindat av borgerliga klassintressen. Alltsedan de träffades på den engelska studiecirkeln på ABF, hade han vetat, att Elisabet skilde sig, och skilde sig fördelaktigt, från de flesta flickor han kände. Hon väckte föreställningen om en djup brunn, där allting sjönk och sjönk utan att någonsin gå förlorat. Så mycket säkrare var han, att hon reagerade riktigt: med klara tankar, med tillägnad kunskap. Han hade tagit sig an henne, eftersom han märkte att hon stod under ett olyckligt borgerligt inflytande, och berättat om mervärdet, om klasskampen, om produktionens utveckling och revolutionens naturnödvändighet.

Från Elisabet hade hans läror runnit av som avlägsna sagor, men hon hade förälskat sig i honom själv. Inte som om hon reste genomtänkta tvivel mot vad han sade. Det var som när hon var liten och satt i kyrkan och prästen talade om himmel och helvete - visst var det sant, det var klart att det var sant - men då hon kom ut på backen och såg stenen skifta i rött och grått och kände luddig gråbo mellan fingrarna och förde den till näsan och kände den kryddlika doften - så var det alltsammans sant på ett annat sätt, sant för henne, och angick henne nu och alltid, medan himmel och helvete redan hade bleknat bort. Snarast var de en del av prästen. Kanske också en del av far och mor, för hon såg återspeglingsen i deras ansikten och hörde ekot bakom deras ord. Men de var inte en del av henne. Så var det också med allt vad Ivar sade: det var en del av honom. Och vad som drog henne till honom var mest två saker. Det ena var att han liknade föräldrarna, inte så att vem som helst skulle finna det, men så att hon, bara hon, kunde finna det: han hade ett slags stränghet, ett slags rak enkelhet, som ibland kunde verka rent ut lite enfaldig, men ändå alltid var något vackert och vördnadsvärt med. Det andra var att han ändå mycket mer liknade henne och Evert: han hade snäckans sus i sig. Han var en äventyrets man och en seglare mot okända land. Men han var inte som Evert en som släppte taget mitt på vägen. Därför hade hon också lugnt lagt sitt liv i hans hand.

Lugnt. Men nu var hon inte lugn längre, hon önskade att det varit ogjort. Det föreföll henne så otänkbart, att hon aldrig förut ryggat tillbaka för detta något i hans väsen, som nu avskräckte henne. Otänkbart, att hon tagit hela hans säkerhet, hans fasta grepp om ting och tankar, för hela sanningen och intet annat än sanningen. Där fanns något som inte var sant i det, en råge, som var sken och skydd och rustning. Ett var säkert: hade det funnits där förut, så hade det åtminstone växt sedan de sist träffades. Möjligt var det väl också, att hon hade blivit mer lyhörd genom att färdas tillbaka i sitt liv och möta barndomen igen. Kanske också att hennes kritik mot andra hade skärpts, nu när hon visste, att dödsfaran låg och lurade på Evert när som helst.

- Jag ska ta reda på om det är för sent än, sade hon långsamt.

Men det var bara ett sätt att leka. Hon lekte, att hon kunde göra allvar av sin önskan att göra det gjorda ogjort, samtidigt som hon visste, att detta skulle hon aldrig kunna göra i verkligheten. Aldrig ett sådant ingrepp i något som var innanför henne själv - det bjöd henne för djupt emot.

Medan hon talade, fick hon klart för sig, att också hans förnuftiga skäl bara var en återspeglning av hans växande osäkerhet. Den var inget självbedrägeri hos henne. Var kom den ifrån? Hade han också upptäckt, att de var så djupt olika till sitt väsen? Men det skulle varit så olikt honom ... Och i nästa ögonblick visade han att så inte var, genom att säga:

- Du ska inte vara ledsen för det. Jag hoppas att vi ändå kan gifta oss, och om allt går bra och kriget går över, så kan vi ju ha barn då i stället, inte ska du bli utan.

Åter märkte hon samma *för mycket* i hans käcka vårdslöshet - det osanna, det som visade hans kluvenhet. Han hade förlorat ett fotfäste, som inte var hos henne. Hon slöt sin hand om hans, gripen av en önskan att hjälpa:

- Vad är det, Ivar? Det är något du inte är säker på? Är du inte säker på dig själv?

- Vad menar du med det? Skulle jag inte vara säker på mig själv? Det är klart jag är säker på mig själv, fast jag inte är säker på framtiden och hur det ska gå. Var jag står vet jag naturligtvis. Inte tror du väl *jag* hör till dem som har tappat huvudet!

Det var alltså politiken. Den gåtfulla omsvängningen av de begrepp han hittills varit van att handskas med. Han var besluten att följa sitt parti i vått och torrt, men hela hans inre hade inte kunnat följa med den hastiga rörelsen.

- Låt mig höra vad du tänker då, sade hon på försök.

Han talade i en kvart utan uppehåll, så hånfullt mot alla belackare och motståndare och så överlägset som hon sällan hört honom tala. Så ofta han kunde, sköt han in "självklart", "naturligtvis", "det enda logiska", "otänkbart annat", alltsammans avsett att övertyga och inge säkerhet, men på henne verkade det som försök att övertyga sig själv. Han kan det bra, tänkte hon, han har lärt sig det där utantill, hans eget är det inte.

- Du har inte hittat på det där själv, sade hon nedslagen.

- Nej lyckligtvis inte, svarade han. Då är jag rädd att det inte vore mycket värt. Vad vet jag, och vad kan jag? De som leder partiet och de som leder Sovjetunionens politik sitter ju inne med oändligt mycket större överblickar och oändligt mycket gedignare kunskaper.

- Men det är ju det du alltid har grälat på mig för, invände hon. När jag inte ville kritisera vad jag inte begrep, sade du alltid - - -

- Men det är ju skillnad! sade han förargad. Du lämnade allting ifrån dig av okunnighet och lätttrogenhet. Jag lämnar det åt dem jag litar på, därför att jag *vet* något och verkligen litar på dem ... Du måste väl medge, att där finns en skillnad.

Hon nickade långsamt. Ja, hon måste medge att där fanns en skillnad. Hon hade lämnat det i sitt hjärtas oskuld, av okunnighet, ja, och därför att hon inte ville döma utan att ha satt sig in i alltsammans lite mer och hört alla parter, och det var något hon inte kunde och inte skulle kunna. Så var det inte med honom. Med honom var det på annat sätt, farligare, därför att han var med och

ändå inte var riktigt med. Plötsligt visste hon, att om hon nu teg och inte försökte uttrycka vad hon menade, skulle hon ha förverkat all rätt till inre samhörighet med honom. Då hade hon ställt sig i lydnadsställning, och ändå inte riktigt, eftersom hon inte var riktigt säker – alldeles på samma sätt som han. Han gjorde det för att få stå kvar i den stora samhörigheten, som för honom betydde allt – hon skulle gjort det för att få stå kvar i samhörigheten med honom – men det skulle varit med klivet inre, som han – och hon ville inte klyvas.

- Jag är rädd för dig ibland, sade hon och svalde. För er allesammans. Jag menar – ni som vill ha samma åsikter och samma vilja allihop. För ni har det inte, ni bara låtsar. Ni leker.

Han hade blivit mycket allvarlig, kanske påverkad av darrningen i hennes röst. Han måste förstå, att för henne var detta en livssak – och samtidigt förstod han också, att det var det inte bara för henne.

- Men är du säker på att det inte *är* en viljesak? frågade han lågt. Visserligen förefaller det, som om var människa hade sina egna åsikter och sina egna meningar. Men det *kan* inte vara så – inte när vi hör till samma klass. Det som skjuter ut som individuella kantigheter och olikheter, det är sådant som vi har fått inympat på oss av borgerliga vanor och omgivningar. Det är inte vårt, och det ska vi naturligtvis inte omhulda som något dyrbart och fint och ädelt! Bättre att hugga av det.

- Men det kan du ju inte! Du kan ju hugga av en fot eller en hand, men du kan aldrig hugga av en del av ditt innersta!

- Tror du? Jag läste en gång, för mycket länge sen, en recension av en diktbok, en rysk, där det stod om några marinsoldater – sovjetsoldater – som frivilligt offrade livet när det så krävdes: "Om man hade gjort spikar av dessa män – så skulle det ha blivit alldeles förträffliga spikar ... "

Han teg och svalde. Det var tydligt, att dikten ännu i dag grep honom lika starkt som då. Efter att ha andats djupt fortsatte han:

- Det låter dumt förstås – men det är vad jag vill bli: en förträfflig spik. Det som är användbart av mig i revolutionens tjänst, det är också värt att finnas. Det andra kastar jag bort. Förstår du mig?

Ingenting som han sagt hade gjort så djupt intryck på henne som detta, säkert därför att det verkligen var han. Hon förstod hans längtan att få kasta sig för den heliga vagnens hjul, men hon kunde inte för allt i världen förstå den liknelse, som var hans symbol för denna längtan. Därför måste hon skaka på huvudet.

- Du kan gudskelov aldrig bli någon spik, sade hon. Inte jag heller. Ingen. Inte en hund kan bli en spik en gång.

- Varför inte det, om man vill?

Hon skakade ännu häftigare på huvudet, så att det burriga ljusa håret stod som en sky omkring hennes tunna kinder.

- Därför att det inte hjälper om man vill. Det du inte vill kännas vid blir kvar i alla fall. Vart du går bär du det med dig. Det upphör aldrig att vara du.

- Det är ju fullkomligt likgiltigt om jag bär det med mig, bara jag inte ger efter för det. Jag går ju också omkring med ett rudimentärt organ som heter blindtarm, men det gör ingenting. Om hundra år har människan kanske ingen blindtarm, därför att jag inte har använt den ...

Liknelsen bet inte på henne. Den hade inga beröringspunkter med det hon menade. Hon återvände

till ämnet.

- En vacker dag gör du något som du aldrig skulle trott dig om, sade hon lågt. Något som går stick i stäv med allt vad du vill och allt du strävar efter. Kanske du slår om på något sätt. Blir motsatsen till vad du är. Då är det det andra i dig, som också vill leva - och det är också du.

- Nej du, sade han med sammanbitna tänder. Jag ämnar inte låta överrumpla mig. Jag ämnar utrota det som är i vägen för - spiken.

Hon gick tyst och tänkte på klyftan hon hade upptäckt inom sig själv, kluvenheten mellan Marlyckan och Stockholm. Hon ville inte ha den, hon ville fylla igen den. Och ändå var den inte en som hon frivilligt hade låtit uppstå, det var bara att hon hade vuxit för fort för att det gamla skulle hunnit med att växa in i det nya. De stora träden omkring henne kom rätt som det var så nära. Ett ögonblick tyckte hon att hon var närmare släkt med dem än med mannen som gick där bredvid henne. "Träden", tänkte hon, "de växer de. De växer till det som låg i fröet, därför blir de stora och man kan få tröst av dem. Varför är människan så dåligt skapad, att vem som helst kan göra om henne till vad som helst?" Men då måste hon småle.

- Men det är ju inte sant, sade hon högt, så att den förbluffade Ivar vände sig om och såg på henne.

- Vilket menar du är inte sant? frågade han.

- Nej, jag gick och tänkte högt, sade hon. Det är inte sant, att människan helt och hållet kan användas.

- Tyvärr inte, svarade han torrt. Det är ju det jag säger. Men den där resten - ja, den har vi helt enkelt inte - användning för!

Han skrattade till åt sin egen ordlek och var säker igen.

- Men jag vill inte låta mig användas, mumlade hon med sänkt huvud.

Ivar såg bredvid sig en förtjusande liten kvinnovarelse, åtskilligt infekterad av borgerliga smittofrön, halsstarrig och en smula trött av resonemang som låg över hennes horisont - men först och främst förtjusande, alldeles för mycket för att man skulle behöva misströsta om hennes framtid som hustru och partimedlem. Ömt skrattande lade han armen om hennes axlar.

- Det är förbannad borgerlig högfärd, lilla barn, sade han overseende. Visst måste vi låta oss användas. Inte tycker du väl ändå, att du själv är något slutmål att sträva efter? Eller tycker du det?

- Nej! sade hon, lyfte på huvudet och andades djupt. Men vem ska använda mig?

- Din klass, svarade han fast. Du glömmer väl inte, att du också kommer från det arbetande folket, om också inte från industriarbetare? Och att du själv också tillhör den, fast en borgarkvinna låter dig kalla henne för tant? Det får du aldrig aldrig glömma.

- Dina vänner nazisterna skulle säga: din ras! och så vidare, retades hon. Egentligen menar du, att du ska använda mig - nej, nu är jag orättvis, förlåt mig, Ivar!

Hon tog hans ansikte mellan sina händer, såg sig försiktigt omkring - och släppte honom igen. På nytt hade känslan av ensamhet och främlingskap slagit samman över henne. Om hon bara kunde finna ord för vad hon menade - både för det hon förstod hos honom och det hon inte kunde och inte ville gå med på. Men även om hon fann dem, skulle han inte förstå henne. Hon kunde inte veta på

samma sätt som han, det låg utanför hennes räckvidd – alldeles som det låg utanför hans att veta så som hon visste. De visste på var sitt plan.

Nu höll det redan på att bli mörkt. Fuktiga skuggor låg och sov under träden. Han teg, och hon teg, bara ljudet av deras steg hördes, och hon tyckte det var en sådan lättnad och vila att höra dem i stället för orden. Tingen talade så självklart och ville ingenting med sina röster, ingen behövde svara dem, bara lyssna. Hon hade så lätt för att lyssna och så svårt att svara.

Att det susade i vassen och kluckade i vattenbrynet var just nu nog för henne och fullt av betydelse. Att tänka i ord och försöka säga dem med sin egen röst var ett nästan oöverkomligt företag. Hon hade en känsla av, att kunde hon bara hålla honom kvar här, där träden beskyddade dem, i skuggan, där de inte kunde oroas och i tystnaden, där de inte behövde tala, så skulle han alldeles av sig själv och utan att hon hjälpte honom komma fram till att förstå. Men vid nästa krök av vägen sprutade redan vitt ljus från den stora trafikvägen emot dem, och en spårvagn gnisslade till på inte alltför långt håll.

Då vägen åter krökte in i park och stillhet för ett ögonblick, stannade hon och höll honom kvar.

- Du ska inte tro – att jag inte begriper *något*, sade hon trevande. För *något* begriper jag av vad du menar. Men tror du inte det finns mycket som vi inte vet?

- Hur menar du? sade han förvånad. Menar du ett liv efter detta och spöken och sånt?

- Nej, sade hon och rynkade pannan av ansträngning, fast han inte kunde se det i mörkret. Jag menar – att vi inte kan räkna ut allting. Vi har alltid fel.

- Naturligtvis kan inte du och jag räkna ut allting. För resten, allting – det kan väl ingen människa. Det kan alltid bli ett eller annat litet streck i räkningen. Men jag tror självklart, att det finns de som kan räkna ut det mesta, när det gäller världens öden och den sociala utvecklingen och allt sånt som verkligen är viktigt för oss. Varför vill du inte tro det?

- Jag kan ju inte ens räkna ut hurdant mitt barn ska bli, svarade hon tveksamt. Det blir bara. Och om jag vill låta det fortsätta växa, så har jag inget annat att göra än att låta det bli efter sin egen sort.

- Om du vill, ja, sade han torrt och lite dystert. Men du måste ta reda på om det verkligen är för sent än.

En kort stund var det alldeles tyst, där de stod där inne i den djupa skuggan. För Ivar betydde den ett kort uppehåll i livsströmmen. Han sträckte på sig långsamt, beredd att på nytt glida ut i ljuset, handlingen och ordet. För Elisabet betydde den en omvälvning. Klart och till botten märkte hon, att mannen, som hon rörde vid, var henne främmande. Men ensamheten hon förut känt var borta. På ena sidan om den gränsen hon rörde vid stod han. På den andra träden, och barnet, och hon.

II

ÄVENTYR I KANDIA

I söderns snabba skymning blev alla färger självlysande – det röda i sanden under fötterna, det matt gröna i träden, brokiga kläder och framför allt de vimlande guldbruna ansiktena i människomassan,

där den välldes fram utefter huvudgatan och på vägen utanför staden – självlysande, som om alltsammans var en tätande flod av dröm och saga, kanske just nu uppstigen som regnbågsdimma ur den gamla källan till så mycket dröm och saga, Medelhavet, som skymtade bortom klipporna, sömnigt mörknat till viol och vin.

Och hela denna fantastiska folkvandring var ingenting annat än söndagskvällens vanliga promenad, där hela staden var på benen och drev fram och tillbaka, fram och tillbaka i två långsamma strömmar med virvlar och dödvatten vid stora torget och musikkaféerna. Den drypande daggtimmen var över, och luften fläktade torr och ljum, renad från dagens hetta.

Med strömmen drev också Kerstin Holm, ensam i sorlet. Ja, för första gången under sin långa resa bittert ensam. I luften och skymningen flöt ett farligt vin, ett som inte släckte törst utan väckte den. Skugglösa och guldlysande simmade fina okända ansikten omkring henne i den underliga dagern, så främmande, så fulländade, att det gjorde ont att se in i dem. Detta var söderns människor, med lemmar som pulserade av segerrikt animaliskt liv.

Hon märkte den stigande oron i blodet med en suck av otålighet. Längre nog hade hon levat på fientlig fot med sitt eget kött. Visst hade också hon drömt en dröm om djup och restids gemenskap till sinnen och ande, men om den ännu levde kvar, var det med ett hemligt, tynande liv, av all sin vilja förnekade hon den som ett hot mot allt dyrköpt oberoende.

Hon hade gift sig ung med en rätt mycket äldre man. Då hon senare såg tillbaka på sitt äktenskap måste hon rättvisligen erkänna, att han hade varit snäll mot henne. Förmögen affärsman som han var hade det knappast betytt någon större uppoffring för honom att låta henne lämna hushållet åt hembiträdet och själv inrätta sin lilla verkstad i våningens avlägsnaste rum, där hon stod med sin keramik förmiddagarna igenom. Det kunde inte anses vara obilliga krav att han begärde en vacker älskarinna för sig själv, en intelligent mor för sina blivande söner och en behaglig värdinna för sina umgängesvännar. Att hon inte uppfyllde det andra av villkoren berodde på att de aldrig fick några barn, och fast det vållade honom besvikelse, slog han sig till ro med tanken på att också hans förra äktenskap varit barnlöst. Verkligen, han hade varit snäll och human, och nu efteråt skämdes hon ibland över att inte ha varit tacksam tillräckligt. Att han inte tog henne på allvar kunde väl vara förklarligt, så mycket yngre som hon var och med en sådan käpphäst, som han måste finna löjligare ju mer hon gick upp i den. Då hon ville göra käpphästen till yrke, inlade han sitt veto: det var inte därför han hade gift sig med henne. Och många gånger under årens lopp, då hon trött och hetsad slet för den knappa födan, undrade hon över sin energi, då det gällt att driva igenom skilsmässan. Hon hade skaffat sig självständighet, så småningom hade hon till och med fått ett namn som konsthantverkare, men i trista stunder kunde allt det där ta sig ut som chimärer mot den trygga tillvaron i hemmet och den hyggliga och på sitt sätt förälskade mannen, som en gång givit henne värme och skydd. Och ändå – ville hon vara ärlig, så måste hon medge, att i samma situation skulle hon handla precis likadant omigen. Ärelysten i ordets vanliga bemärkelse hade hon aldrig varit, men där fanns en ambition inom henne, trång och enkelriktad men outrotlig: åtminstone den hon älskade skulle uppfatta henne som människa och jämlike, gärna bara som en blivande jämlike, gärna som en svagare medmänniska – men inte som ett väsen av lägre art. Henrik hade sett henne som ett litet vackert och nödvändigt husdjur, och hon hade inte stått ut med det. Hon skulle aldrig i tidens tid stå ut med det, inte ens nu, då hon fått lära sig hur svårt det var att försörja sig på konsthantverk och hur rent infernaliskt svårt det var att finna en smula kärlek utan att behöva vada i all möjlig dy.

Dy var rätta ordet för hela historien med Per Anders. Hon kunde ännu i dag stöna till av skam, när den sista uppgörelsen mellan Per Anders och henne dök upp i minnet. Att han inte menade allvar, att det bara hade varit ett flyktigt infall från hans sida – nå, det hade gjort ont då, men det hade ärrat sig nu efter många år. Vad som ännu brände henne, var hans skamliga fråga: "Säg, Kerstin, inte var väl ändå jag den förste du hade en fri förbindelse med?" Hon visste, att han hoppades full och

tacksam ansvarsfrihet av svaret. Men det var inte av godhet hon ljög och sade: "Visst inte - nej då, visst inte!" Det var av ren grymhet både mot sig själv och honom. Hon ville se honom avklädd in på bara benen, se hans lättnad och hans halvdolda förakt - och själv också få rätt att förakta honom. Hon fick sin önskan uppfylld.

Kanske den där förfärliga ambitionen, och för resten hennes reella erfarenheter också, hade gjort henne överdrivet misstänksam. Att det aldrig blivit något av mellan Gunnar och henne kunde hon åtminstone inte skylla på några avslöjande händelser, och nu på avstånd måste hon tillstå, att det var bitter orättvisa att skära Gunnar över en kam med Henrik och Per Anders. Men det hade blivit så. Hon ville inte ha det där upprepat. Från Gunnar hade hon åtminstone flytt i så god tid, att såret ännu var lättläkt.

Det som ännu fanns kvar hos henne av längtande kvinnlighet hade hon offrat på framtidens altare. Hennes intresse för kvinnofrågan hade uppstått under eget slit och i kamratskap med andra självständiga, och hon hade gjort sig känd på det området också, om än inte bland dem som gick i spetsen. Hade någon frågat henne, skulle hon säkert härlett sitt patos ur svårigheter och upprörande orätt som hon sett omkring sig, men djupast inom sig visste hon, att också denna hårda och sakliga kampinställning var en strävan efter kärlek - en ny kärlek, där man kunde ge och ta emot utan att behöva vänta det bittraste av allt, ringaktning just för att man ville ge och ta emot ...

Så kom det sig att hon försökte hålla sig den glödande skymningen från livet som hon gjort med så många andra skymningar och konstaterade sin ökade puls med en viss road cynism.

Färgernas glöd svartnade mer och mer, nu var det halvmörkt, ett helt vanligt halvmörker utan drömmens oro. Kerstin Holm befann sig ett långt stycke utåt vägen, dit bara enstaka flockar av promenerande hade förrirat sig och där några plataner avtecknade sina silhuetter mot himlen.

- Madame! hörde hon tätt bredvid sig. Madame, känner ni igen mig?

Redan att det var franska hon hörde gjorde henne uppmärksam, så att hon vände sig om, men det dröjde ett slag, innan hon lyckades urskilja den som talade. Till slut såg hon, att det var den unge medicinaren från båten, han som hade givit henne huvudvärkspulver. Han presenterade de två ungdomarna i sitt sällskap: min syster - min vän Gregor (och så ett sexstavigt efternamn).

Och hon, som hittills under hela resan njutit så intensivt av ensamhetens oberoende, blev förtjust att stöta på människor som man kunde tala med. All den livlighet, som en ensam resa inte gav något utlopp åt, släpptes lös, och inte ett ögonblick kom hon ihåg att hon var åtskilligt äldre än någon av de tre.

De följdes åt inåt staden igen i samma långsamt flanerande takt, och ungdomarna frågade ut henne om hennes resa och hennes planer. I det gula ljuset från lyktorna studerade hon deras ansikten: medicinarens mörka svärmiska, med sammanvuxna svarta ögonbryn, och hans systers vackra madonnalika, fast hos en madonna långt innan barnet ännu väntades; och mest fångslande av dem alla kusinen med det mörkblonda håret, de spelande ögonen, den rörliga och en smula hårda munnen. Vad de tydligt hörde hit till den lyckliga södern, till de främmande, avundsvärda, de fulländade.

Vid stora torget slog de sig ner framför ett kafé, där kyparen serverade stekta snäckor och salta oliver till brödet och billigt grekiskt vin, som smakade terpentin ...

Osäkrast på sin franska, och ändå mest intresserad var den unga flickan. Hon lutade sig fram över bordet och slukade den främmande med andäktiga ögon.

- Kvinnorna har stor frihet hos er? sade hon. Inte sant, de kan studera och bli vad som helst, utan att någon säger något om det? Nästan alla har yrken?

- Ja, nickade Kerstin, nästan alla har ett yrke. Hon kände sig plötsligt stolt på nordens vägnar.

Lite skillnad var det ju ändå.

- Och läkare? Finns det många kvinnliga läkare?

- Många.

- Evangelia vill nämligen bli läkare, förklarade brodern. För min del anser jag, att känner hon sig kallad till det, så borde hon också få bli det - men - nåja - det är svårt att ordna rent ekonomiskt, vi är ju inte rika, och kvinnor studerar inte ofta i vårt land. Föräldrarna är avgjort emot det. De hoppas hon ska gifta sig i stället, förstår ni.

- Jag gifter mig bara med någon som låter mig studera medicin, sade Evangelia sammanbitet. Å, om jag hade blivit född uppe i ert land, i Norden.

Gregor betraktade sin lilla kusin med ett egendomligt uttryck. Hans ansikte, som i all sin behärskade viljekraft knappt var stilla en minut, gav på något sätt en förnimmelse av flera själar på en gång. "Han älskar henne, han beundrar henne," tänkte Kerstin, "han är stolt över henne." Men samtidigt lekte en liten överlägsen aning till småleende kring hans ena mungipa. Kerstin kunde gott förstå det: fast han väl inte var så många år äldre än flickan, hade han säkert sett mycket mer av livet än hon, särskilt som han legat vid utländska universitet. Och ändå kändes det där småleendet som en stöt, hon ville ställa sig på flickans sida och försvara hennes unga eld mot all världens erfarenhet och klokskap. Allvarligt nickade hon mot henne och kände det som ett hemligt förbund, då Evangelias ögon strålade upp i tacksamt förtroende.

De frågade vad hon tyckte om folket, och hon förklarade sitt äckel för de smidiga blaserade rika och sin kärlek till alla bönder, fiskare och chaufförer hon träffat på, även om hon sällan kunde göra sig förstådd av dem annat än med teckenspråk. Men kontakten kom inte bara till stånd genom språket. Bara att se dem var ibland en hel upplevelse. En attisk bonde hade hon stirrat på som om hon sett en uppenbarelse - ett ansikte som ett helgons.

- Ändå slår de sina hustrur, sade Evangelia allvarsamt. Det är vanligt att de slår sina hustrur. Åtminstone här på Kreta.

Gregor skrattade.

- Låt oss inte bli romantiska, sade han. Låt dem vara vad de är och låt dem slå sina hustrur. Något ska de ju ta sig för, när de ändå inte vill arbeta. Vi är intelligenta, men vi är lata, det är nakna sanningen.

Sakta skrattande kastade han huvudet bakåt och sökte en glimt av samförstånd i den främmande damens blick. Flickan mörknade och Niko, kusinen, gav honom en mild förebrående blick under sina sammanvuxna ögonbryn, men missdådaren lät sig inte bekomma.

- Där har ni två romantiker, madame, sade han. Om ni rättar er efter dem, så får ni inte ut något annat av livet än drömmar ...

Hon satt på hotellets lilla balkong mot havet, med reskappan svept om axlarna till skydd mot den starka daggen, som föll nu framemot kvällen. Kring den långa piren skimrade Medelhavets vatten så

mjukt i turkos och smaragd som det annars bara gör utanför Venedig. Hon lät boken sjunka i knät och vilade i färgspelet och sin egen andning. På hela dagen hade hon av bestämda anledningar inte kunnat läsa en rad.

På gatan nedanför kom två flickor gående. Kerstin Holm lutade sig över balustraden och ropade.

- Hallå! Evangelia!

Flickan stannade och upptäckte henne. Hon letade efter ord men fann tydligen inga fullt tillfredsställande. Så ropade hon helt enkelt: Jag kommer! och försvann om hörnet.

Några ögonblick senare dök hon ensam fram i korridoren och steg ut till Kerstin på balkongen.

- Först måste jag tacka och tacka en gång till, sade hon. Jag har varit så lycklig över dagen i går.

De tre ungdomarna hade tagit emot Kerstins inbjudan och följt med henne i bil tvärsöver ön till den stora ruinen i Phaistos. Det var den resan flickan tackade för. Det var också minnet av den som hindrat Kerstin från att läsa.

- Det är jag som ska tacka för att ni ville följa med, sade hon. Jag har sällan haft så trevligt.

- Är det sant? Vet ni, madame - jag är så tacksam för att jag har fått träffa er. Jag har så svårt att uttrycka mig - ni måste förstå mig - det betyder styrka för mig att ha sett er. Jag har sett en god, ren kvinna, som är verkligt fri - en som inte låter sig bindas av männen och fördomarna. Jag vill bli sådan som ni. Jag är så glad att ni kom hit.

Utan att ändra en min såg Kerstin in i de regelbundna barnsliga dragen, madonnans drag långt före bebådelsen - och en känsla av otålighet växte inom henne. "Du skulle bara känna till hela min historia med Per Anders, min lilla vän, så skulle du förmodligen vara ganska chockerad," tänkte hon. "Eller till och med den med Gunnar. Jag har inte bett om någon dyrkan. Jag undanber mig en sådan kanonisering."

- Ni överskattar mig.

- Nej, nej, försäkrade Evangelia hängivet, jag läser ju i ert ansikte, att ni är ren och god ... Det tänker man sig inte om frånskilda kvinnor här ... För resten kommer jag i ett särskilt ärende. Ni talade om en bilfärd till, tvärsöver ön. Om ni ändå vill göra det - får vi då bjuda er till vår hemby bland bergen? Så får ni riktigt se hur vi har det hos oss på landet. Vi skulle vara så glada att ha er som gäst en dag.

Kerstins otålighet var borta. Fortfarande utan att ändra en min satt hon tillbakalutad i stolen, men all den skimrande turkosen och smaragden borta kring piren tycktes ha kommit alldeles nära. Den fanns vid hennes fötter, den steg inom henne, hon andades den och bars av den och visste bara ett enda:

En dag till med Gregor. En dag till med Gregor.

Eftersom de skulle ge sig av klockan fem på morgonen, var det bäst att hon gick till sängs i tid. Ändå blev det en dryg stund hon kom att sitta framför spegeln, vaket forskande i spegelglaset, i dimmiga samtal med sin egen bild, förlorad i scenerna från i går. Med båda händer strök hon över sitt ansikte som för att känna, om huden ännu var trött och torr efter all den svala bergsvind och all den heta slätluft som svept emot den under gårdagen, medan bilen klängde sig upp som en get på bergvägarna utan att avståndet till de skimrande snötopparna minskades - för att sedan lika

våghalsigt störta neråt, mot Messaraslätten, tills hettan och cikadornas kastanjettsmatter på nytt slog samman över deras huvuden nere i de milsvida olivplanteringarna. Nej, nej, hennes ögon brände inte längre, hennes hy hettade inte, hon hade hämtat sig i dag bland tretusenårig keramik på det svala muséet och var färdig att ta emot samma jättelika landskap på nytt, med samma hängivenhet.

Men bilden i spegeln log åt hennes turistiver, log på ett vetande och närgånget sätt. Den tycktes inte vilja tro, att det var vidderna och höjderna och ruinernas mäktiga ödefält som ännu skakade henne med små rysningar, när hon slöt ögonen. Den hade sina tvivel om att lusten att komma nära den lilla bergsbyn och folket långt från alla turistvägar verkligen kunde fylla henne med sådant jubel över dagen i morgon. Och den fortsatte att le, medan hon svarade den:

"Ja ja - alltsammans - det *också* - det *också*." Hon kunde inte skilja dem åt: solen, havet, landskapet, Gregor.

Hon hade varit sprittande uppsluppen hela resan. Särskilt på hemvägen, då de blivit mer vana vid varandra, hade de allesammans varit som glada barnungar. De sjöng, de vinkade åt de få mötande. En snäll velig luffare, tydligen välkänd i trakten, hade de tagit upp i bilen för att hjälpa honom ett stycke på väg. I ett bergpass måste bilen hålla för en bonde, som inte fort nog fick sin åsna åt sidan, och Gregor steg ur med eldsprutande nötbruna ögon för att gräla på gubben. Då han steg upp bredvid chauffören igen, strålade han över hela ansiktet.

- Vet ni vad han svarade? sade han stolt. Han svarade mig lugnt med en hälsning som brukas här: "Gosse - må du ha hälsan!" Ingenting mer.

I en sluttning stod ett stort päronträd översållat med frukt. Gregor lät chauffören hålla, och som okynniga skolpojkar rusade båda ynglingarna dit ner för att skaka och plocka och återvända med famnen full. För första gången kände sig Kerstin Holm smått förlägen och utan värdighet, men föll helt till föga för Gregors intensitet, då han långsamt och njutningsrikt gav sin kommentar:

- *Därför att stulen frukt är söt!*

Åt var och en de sedan mötte - en bonde, som drev sin åsna vägen fram, några vägarbetare som strävade i kvällssolen - delade de ut sin stulna frukt. Gregor rörde sig som en lycklig furste, djupt kamratlig och obegränsat demokratisk och ändå furste, där han strödde jordens håvor omkring sig.

Och hon kom ihåg en episod till, som hade inträffat på bortvägen.

I en svår terräng, där de lämnat bilen efter sig, stötte de på en så kallad flod - ja verkligen, ett vattendrag, som var så brett att man inte utan vidare kunde hoppa över. De hade redan satt sig ner och börjat dra av skorna för att vada över, men i rätta ögonblicket visade sig en åsnedrivare. Så slapp de då halka över våta kullerstenar. I stället fick åsnan tjänstgöra som färja fram och tillbaka, tills hela sällskapet var över.

- Vill han inte ha betalt? frågade Kerstin villigt, då hon såg Gregor stå och tala med mannen.

Gregor gjorde en avvärande gest.

- Han vill nog, men han får inget, sade han med en hård glimt i de nötbruna. Man ska inte ta betalt för alla små tjänster man gör. Man ska göra dem ändå.

Hon lutade nacken mot sina knäppta händer och blundade. Egentligen borde hon väl skratta åt sig själv, halvgammal som hon var - men, för resten, varför? Åter böjde hon sig fram och såg sig i

ögonen. De lyste blågrå med långa svarta fransar ur ett ungt brunt ansikte, dubbelt brunt mot det bleka hårburret omkring. Långsamt reste hon sig i sin lätta klänning, som föll löst kring kroppens linjer utan att framhäva men också utan att förvanska. Hon var smärt och lång, med nordisk bredd över axlarna, och det nordiskt späda både i drag och figur kom henne att se ut som ett par och tjuvu trots att hon lämnat de trettifem bakom sig. Hennes suck, när hon vände sig bort från mönstringen var inte obelåten. Hennes verkliga ålder fanns bara i passet, och det skulle han aldrig fråga efter.

I morgonsvulkan gav de sig av med årets första druvor som väggkost och en flaska sött vin till hemkomstgåva. Som vanligt satt hon och syskonen i baksätet, Gregor framme hos chauffören.

I hemlighet följde hon alla hans rörelser. De trängde långt in under huden på henne. Att detta var ett vilt uppfammande av hennes sinnen hade hon konstaterat för länge sen. Men där fanns också en annan sida av saken, en mystisk och svärmisk underton i hennes rus, som hon inte kunde blunda för, trots eller kanske just därför att hon ville ta alltsammans cyniskt. Hon satt och gjorde en liten utredning för sig själv, hur naturligt det var, att just den där mörkblonde unge mannen med sin hårda manliga charm skulle duga till symbol för ett Hellas, som mer eller mindre har inympats på oss alla som en drömlig och överklig föreställning och som säkert också hade föresvävat henne själv, då hon gav sig av just hit ... Mitt ibland sina mjuka och svarthåriga landsmän rörde han väl vid mer välkända strängar i hennes hungriga själ ... Hon åtminstone hade väl alltsedan barndomen föreställt sig Hellas' gudar, där de stod avbildade i läroboken, med något av hans välavvägda eld och frihet ...

En likhet slog henne, och hon kunde ändå inte riktigt säga vad den bestod i. Han var under medellängd och smäckert byggd, och hans livliga rörelser var det förnämsta uttrycket för hans väsen - och trots det påminde han henne om en orörlig och jättelik bildstod av tung byggnad: Apollon i Olympia. Ingenting hon sett på sin resa hade gjort ett sådant intryck på henne. Inte ett enda hyggligt fotografi hade hon kunnat uppdriva - antagligen förstod inte fotograferna vem de hade framför sig. Praxiteles' kokett själfulle Hermes, en människa som vi andra, honom förstod de, honom kunde de fotografera, men ljusguden, som aldrig skulle behöva uttala en befallning eller en vädjan, därför att hela hans väsen var oryggligt bjudande - honom förstod de inte. Vem förstår gudar i vår tid?

Hade den olympiske Apollon verkligen varit sitt folks gud en gång, sitt folks själ? En livshållning, som skapade den kultur vi ännu vänder tillbaka till för att tigga om läkedom mot våra sjukdomar?

Eller - var det bara hennes egen kvinnlighet, som sträckte sig mot en så självklar härskare med så självklart livgivande förbarmande mitt i sin orubblighet?

Och var det nu Hellas' själ hon såg hos Gregor som en återspeglning genom årtusenden? Eller anade hon mannen-härskaren - och begärde honom?

Så som den lilla bergsbyn äntligen visade sig bakom en krök av vägen kunde den gott ha legat där i klassisk tid. Bländande vita i solen, med platta tak, klättrade små små hus nästan lodrätt över varandra uppför en brant skogig sluttning. Genom dammiga olivlundar närmade sig bilen och höll på stora bygatan, där den omringades av byborna. En vid krets av släktingar och bekanta slog sig ner framför kaféet under en jätteplatan, pratade i munnen på varandra och stirrade troskyldigt och nyfiket på den främmande, som kom så långt bortifrån.

Antingen resan hade varit särskilt tröttsam eller de oförståeliga rösterna omkring henne verkade sövande - hur som helst, hon hade svårt att hålla sig riktigt vaken. Fast ungdomarnas bomullsklänningar och sportskjortor stack henne i ögonen tydligt och vardagligt som på en gräsplan där hemma, kunde hon inte jaga bort känslan av att befinna sig i en tidlös värld. Det som utspelades just här och just nu var ett ögonblicks dröm och en tillfällighet; bakom drömmen hörde hon verkligheten sorla med dovt sorl av evig natur och evigt människoväsen. Självt var hon med som en

ton i sorlet. Inte hennes strävanden och funderingar och samhällsfunktioner - de var tillfälliga och överkliga som färgen på hennes klänning och hennes tal eller tystnad för ögonblicket. Men den makt som tvang sig fram och lyfte henne som ett viljelöst spån närmare och närmare ett evigt extasens ögonblick - den var verklighet från årtusende till årtusende. Den var sorlet där bakom.

Annars kom det från en bergbäck, som störtade ner från branten och fångades av en hög vitrappad vattenkvarn. Men det gjorde ingenting. Den var bara en bild. För att ytterligare understryka detta skymtade ett par gestalter i kvarnkammaren, två svartklädda kvinnor, som spann på slända; ett gammalt redskap, ärevördigt och sägenomspunnet. I sina svarta huvudslöjor kunde de vara ödesgudinnorna själva, tänkte Kerstin sömnigt. Längre ner sprang vattnet fram igen i en brunn, där kvinnor fyllde sina krukor och dit bönderna drev sina djur till vattning, sällan mer än en åsna och en get. De fattiga dammiga folkdräkterna hade mer av orient än av antik över sig; men det gjorde ingenting; berget och träden, byn själv och människornas långsamma rörelser i solen var tidlösa, var en del av det eviga sorlet bortom både orient och antik ...

Det blev bestämt, att middagen skulle ätas uppe i skogen. En stor skara med matsäckskorgar klättrade uppför bergstigarna, där små rännilar överallt flöt fram genom blommande myrten och där oliver, johannisbrödträd, mullbärsträd, citronträd gav den smula skugga som fanns. I en källa, tätt bäddad i friskt adiantum, lades vattenmelonerna och vinet till kylning, och där stannade de äldre i skuggan, medan de yngre klättrade ännu högre, med dem Kerstin. I den varma blåsten på en klippa slog hon sig ner och såg ut över landet nedanför. Där det slutade, tog en djupblå dimma vid, som gick över i himlen utan horisont.

- Libyska havet, sade en röst bredvid henne.

Där satt Gregor med armarna om knäna och vind i håret. Och fast hans ord gällde något så faktiskt som ett geografiskt namn, var hans röst och hela hans väsen oroande som aldrig förr. De nötbruna ögonen tycktes hålla fast hennes egna, och den långa tystnad som uppstod mellan dem hade fått en betydelse som båda kände. Han gjorde ingen min av att ändra ställning, hans armar låg orörliga om knäna, men själva den varma fläkten, som smög sig ut och in under hennes tunna kläder, föreföll att på något sätt styras av honom och fick henne att svindla. Förvirrad såg hon sig om efter de andra. Hon hörde deras röster längre bort, men ingen av dem syntes. Då grep hon efter ett halmstrå:

- Tror ni Evangelia någonsin kommer att bli läkare?

Han såg först förvånad ut, sedan ryckte han på axlarna och svarade:

- Hon kommer väl att gifta sig med mig en gång, tänker jag, och då får hon säkert andra intressen, som är starka nog att skjuta alla griller i bakgrunden. Ni, madame, som är en erfaren kvinna, ni vet också att en kvinna förblir alltid en kvinna ...

Där var hans oavvända tvingande blick igen, och svindelns kom tillbaka, samtidigt som hon inte tyckte riktigt om hans ord, inte riktigt, och samtidigt som det förvirrade henne, att han satt här och talade allvarligt om giftermål med en annan i samma ögonblick som hela hans sätt och uppträdande var en kärleksförklaring. Ett par ungdomar, som dök fram bakom klippväggen, avbröt den problematiska situationen, och man började klättra ner igen till källan, där middagen och de gamla lämnats kvar.

En duk låg utbredd över marken, korgar och knyten packades upp: kokt fårkött, degigt och ljuvligt doftande rågbröd, gurka, tomat - efteråt vattenmelon och det söta vinet de haft med sig. Man tog emot det med händerna, enkelt och primitivt, och lånade varandra de få knivarna och bägarna i tur och ordning. Efteråt, medan de äldre vilade sig i skuggan, sjöng de unga växelvis allt vad som föll

dem in, från urgamla herdevisor med underliga gälla och joddlande tonfall till de senaste slagdängorna. Kerstin skulle givit mycket för att veta vad det var som Gregor sjöng just nu, medan hans ansikte blev strängt och ögonen brann. "En politisk visa", sade de. Han skulle ju bli politiker. Realpolitiker. Hon vågade inte stirra på honom för ihärdigt utan vände huvudet mot Evangelia, som också sjöng med, allvarligt, andäktigt. I första ögonblicket hade hon behövt tvinga sig till att se dit, sedan stannade blicken av sig själv. Så som flickan stod där, bildskön, barnligt uppriktig och klar, med den fasta bruna armen stödd mot en slingrande olivgren och det silvergrå bladverket bakom sitt släta svarta hår, var hon en vila för ögat och för tanken. Och inflätat i de unga rösterna hörde Kerstin återigen samma sorl, samma uråldriga sorl av bergbäck och mänskligt naturliv. Hon borde kanske vara glad att hon inte förstod orden de sjöng: i själva verket var det ju ingen naturhymn, det var politik. Skum på ytan.

De korta pauserna fylldes ut av cikadorna, och eftermiddagen blev hetare och vitare och dåsigare. Kerstin lutade huvudet mot en trädstam och slöt ögonen. När hon öppnade dem, mötte de Gregors. Han teg nu, och han hade ett dystert och intensivt uttryck. Hon blev medveten om att allt detta som för henne var ett stycke antik och halvt om halvt utspelades i drömlandet, för honom var rena dammiga vardagen, handfast och trivial, lika välbekant och lika lite berusande som hans planer på att en gång sätta bo med Evangelia. För honom var hon, Kerstin, det främmande och lockande. En nästan vild beslutsamhet fyllde henne. Varför skulle de båda, han och hon, inte tacksamt ta emot allt vad stunden kunde ge? Åter slöt hon ögonen, men med ett leende som han borde förstå gällde honom.

På hemvägen halvsov de alla, det hade blivit sent. Evangelia somnade till och med ett slag riktigt mot hennes axel. Kerstin satt mycket stilla för att inte väcka henne. Varför hon var tacksam just då kunde hon inte fullt förklara - men hon var tacksam för att ännu ingenting hade hänt mellan Gregor och henne. Dåligt samvete? Feghet? Eller vilken annan oklarhet? Hon var ingen skyldig något, men hon gick upp i det lätta trycket mot axeln med ett slags sval hemlig lycka.

Då de alla hade tackat varandra för en trevlig dag och hon kommit upp på sitt rum, fann hon ett papper i fickan. Det var från Gregor:

"Om jag får, kommer jag och hämtar er i morgon kväll klockan nio."

Dröjande gick hon ner till hotellhallen, där Gregor satt och väntade bland plyschmöbler i glåmigt lampsken.

Han hade en bil väntande utanför. De bytte bara helt vanliga hälsningar och artighetsfraser, tills hon stigit upp i den. Då de väl satt sig i gång, förklarade han, att han tänkte föra henne till ett litet värdshus en bit ut på landet, så att hon fick se trakten i nattbelysning.

Hon svarade ingenting. Det var underligt att inte ens vara tillfrågad en gång, men samtidigt ganska skönt. Han fick ta hand om henne.

Obegripligt hur chauffören manövrerade dem fram genom Kandias trängsta och mörkaste gränder - hon hade en känsla av att de när som helst kunde sitta fast eller störta i något dolt försåt - tills de äntligen kom ut på fälten, som låg tysta och lugna i bländande månnsken. Det lilla värdshuset låg helt oansenligt, omgivet av en liten lantlig trädgård, där vinrankorna på sina spaljéer bildade tak över borden och enstaka lampor lyste bland det mognande vinet. Så när som på ett sällskap unga män, som diskuterade högljutt och snart gick sin väg, var Gregor och hon de enda gästerna.

Stillheten blev bara intensivare av syrsornas ljud, av steg på vägen, av deras egna röster, som ofrivilligt sänktes under den överväldigande fullmånen. Kerstin kände att hon var lössliten från allt.

Framtid och förflutet hade upphört att gälla. För mannen framför henne var hon inte keramikern Kerstin Holm med ett vidhängande släp av torra fakta - lika lite som hon såg honom tyngd av någon vardag där han lutade sig fram över bordet med vinlövsskuggor på kinden. Han var en dröm om mannen, hon var en dröm om kvinnan. Ingen yttervärld existerade, ty de behövde inte släpa med sig något *i morgon*. De svävade fritt i tidlösheten.

Han hade böjt sig fram och fattat hennes hand. Han såg upp i hennes ansikte med korta heta viskningar.

Kanske i en plötslig liten rysning av anständighet och rädsla, eller kanske bara av elakhet, samma elakhet som en gång mot Per Anders, sade hon:

- Och Evangelia, som ni ska gifta er med?

Han mulnade, och ögonen blixtrade till.

- Jag kunde inte be *henne* om något sådant, sade han och släppte hennes hand.

Hon hade brutit mot tidlösheten och fört honom tillbaka till hans individuella liv, till vardagen. Hennes skuld ökades av att svaret till och med sårade henne på något obegripligt sätt. Hon lade sin hand på hans. Han måste inse, att det var en bön om förlåtelse.

Hon lutade sig tillbaka mot hans arm och såg upp i hans ansikte, som låg klart blottat i en vit månstrimma. Hastigt böjde hon huvudet igen och slöt ögonen, villig att inte ha sett. Men det var för sent. Under den arbetande lidelsen i hans drag hade hon inte kunnat urskilja den förbarmande ömhet, som skulle fullbordat hennes underkastelse. Där fanns bara segrarens och förförarens triumf.

Mitt i tidlösheten bubblade tidens bilder upp.

- Inte var väl ändå jag den förste ...

- Jag kunde inte be *henne* om något sådant!

Orden fick en annan innebörd nu: "Blanda inte in *henne*, den aktningsvärda i detta!" Han måste ha märkt att något kommit i olag, eftersom det kom något osäkert i hans grepp. Han närmade sin mun, men hon väjde undan.

- Nej, sade hon hårt och högt, nej, nu ska vi inte göra några dumheter. Det får vara nog nu. Var snäll och kör mig hem.

Han höll *henne* fast och talade hett och länge, smekte, rasade. Då han märkte att hon inte lät sig rubbas, släppte han *henne* och gick med sammanbitna tänder för att säga till chauffören, som satt och drack vin på andra sidan huset.

- God natt, sade han kort, då hon steg ur framför hotellet. Det var de första ord de växlat på hela vägen.

Hon gick och lade sig med vämjelse. En romantisk tossa hade hon varit. Nej, de var inga gudar, de var inte ens antika människor, de var moderna, uppskruvade personligheter avhängiga av en lång och snedvriden historia.

Eftersom en båt skulle gå till fastlandet nästa kväll, bestämde hon sig helt hastigt för att ta den. Rent sakligt sett hade hon ingenting mer att skaffa här. Hennes ritblock var fulla av keramikskisser, hon

hade packar med vykort över de härligaste krukor, vaser och badkar.

Portiern upplyste henne om att en herre ringt och frågat efter henne, och han hade svarat, att hon skulle resa i dag, hon hade ju sagt upp sitt rum.

De var nere för att följa av henne, alla tre ungdomarna: Niko och hans syster ledsna och artiga, Gregor sammanbitet hövlig. Där hon stod vid relingen och vinkade, överfölls hon av en ångest, som om hon var på väg att mista något dyrbarare än allt annat, dyrbarare än hon själv hade anat. Men det varade bara ett par sekunder.

- Ja, jag lovar skriva! ropade hon till Evangelia. Vi ska skriva till varandra, jag måste höra hur det går med era framtidsplaner. Ni vet inte hur varmt jag önskar er lycka som pionjär i ert arbete - - -

Då hon såg Kretas mäktiga kontur smälta ner vid horisonten - krönt av snön på Ida, där Zeus en gång föddes i en grotta - såg hon alltjämt för sig flickans vidöppna och klara ögon. Om det berodde på att bandet mellan kvinnor och stridskamrater ändå till sist hade visat sig vara starkare än det andra, som skymt, eller om hon med makt och vilja höll upp den lilla brinnande madonnabilden framför sig till skydd och sköld mot något hon vägrade böja sig under - vem vet det.

SAMTAL MELLAN NYGIFTA

Ingen plats kunde vara mer idyllisk än den lilla kaféträdgården där de satt. Särskilt nu, innan sommargästerna börjat översvämma trakten, låg den så ljuvligt övergiven i förmiddagssolen, att man kunde höra vartenda vågplask från stranden. Några lönnar blommade, några lindar höll på att spricka ut, och vattnet lyste av vårens hela intensiva blånad, som både är het och kall. De hade tagit sin tillflykt hit just i rättan tid.

Hon vred på sin ring.

- Det känns lustigt att verkligen vara riktigt gift, sade hon.

Där fanns en bitterhet i rösten, som hon halvt om halvt försökte dölja bakom skämt. Han sträckte ut handen och kramade hennes fingrar. Lång och gänglig böjde han sig över bordet, en medelålders man av den stillsamma blyga typen, som har så svårt att spela ut sina känslor. Men hans rörelse var full av varsam ömhet.

Smeksamt och beundrande for hans blickar över hennes vackra huvud, där det bakåtstrukna svarta håret låg alldeles slätt och framhävde en ren och bestämd profil och ett par vita öronmusslor, inte påfallande små men påfallande välformade. Hon satt och såg utåt vattnet med ett inåtvänt leende, inte heller det alldeles fritt från bitterhet, men på samma gång ironiskt.

Hans mun skälvde till i ett oroligt småleende.

- Nu tänker du på Valdemar, sade han. När du småler så där, tänker du alltid på Valdemar.

- Ja, sade hon och mötte hans blick med sina klara bestämda ögon. Tänk att du kunde gissa det? För resten var det bara nästan rätt. Jag tänkte egentligen på tant. Jag menar Valdemars mor.

- Och förargade dig över att hon åtminstone säkert tog ditt giftermål med oblandad glädje? frågade han sakta.

Hon brast i högt och hjärtligt skratt och sneglade lite på honom som ett barn sneglar på en kamrat i okynnet.

- Ja! sade hon. Det förargade mig lite. För resten är det kanske inte bara för henne som lättnaden är oblandad.

Då han inte svarade, såg hon frågande upp och mötte ett plågat drag i hans ansikte.

- Är du inte faktiskt svartsjuk än? sade hon häpen. När jag nu har övergivit Valdemar för din skull och vi är gifta och allting? Kan du inte vara nöjd nu?

Han svarade inte nu heller. Då tog hon hans hand och flätade in sina fingrar i hans.

- Dumme, dumme Lars, sade hon lätt. Du bör väl bättre än någon veta hur jag hade det hos Valdemar.

Hennes röst mörknade och blev häftig, då hon fortsatte:

- Hos honom och hans mor. Det var hon som aldrig tillät, att han gifte sig med mig. Jag var inte fin nog för hans fina familj och visste för väl vad jag ville. Och inte var jag god nog heller, eftersom han hade bekänt att vi redan levde som gifta. Och när hon inte ville, så blev det inget av för Valdemar. När vi var för oss själva, grät han och besvor mig att inte be honom om något som skulle såra hans gamla mors hjärta, för aldrig, aldrig ville han bli en dålig son, hur kolossalt ofantligt ohyggligt mycket han än älskade mig. Först gick i alla fall ens plikter mot de gamla, och han var inte den som svek plikter, hur hårda de än var. Ja, du vet precis alla hans uttryck och vändningar, du har också hört dem till leda både av honom själv och av mig. Jag är övertygad om att han låg på knä och grät för henne på samma sätt, när hon fordrade att han skulle skicka i väg mig, och sa att visst ville han, visst ville han, men så ont fick man inte göra mot någon, ridderlighet måste man visa mot alla kvinnor, ridderlighet var en av de plikter han satte högst i livet, och han var inte den som svek sina plikter, hur hårda och så vidare. Men självklart kunde han inte gifta sig med mig, självklart inte, när mamma inte ville det så ... Och du ska inte tro det var för han hade svårt att mista mig, som han ville ha mig kvar - då känner du inte Valdemar, det finns ingen som inte han kan mista - nej du, men han var rädd för vad jag skulle tänka och tycka, om han körde av mig, rädd för mitt ogillande, och för mina vänners - för jag hade flera i stan ändå, underligt nog! Jag vet knappt om jag kunde tänkt något värre om honom än jag redan gjorde, *fast* han behöll mig. Kanske jag till och med skulle högaktat honom mer, om han kunde beslutat sig för ett val - - du milde himmel, vad jag var led på det hela långt innan du kom, Lars!

- Och ändå stannade du så länge. Hur kunde du stanna så många år?

- Jag förstår det inte själv, svarade hon och skakade på huvudet. Kanske jag väntat på "det vidunderlige", som Nora. Jo, jag väntade nog, fast jag inte riktigt visste på vad. Inte trodde jag de första åren att han nånsin skulle gifta sig med mig, ånej. Kanske jag hyste ett förmätet hopp om att han en gång, en enda fattig gång skulle ta mitt parti, öppet, inför hela stan, i stället för att alltid jama med den siste han talade med. Å, jag fick nog höra det på omvägar. Hur det skulle gått till vet jag inte riktigt. Å du store tid, Lars, hur kan du vara svartsjuk på en människa som jag inte har ett uns högaktning kvar för?

Lars såg förlägen ut och mumlade något om att det väl inte var högaktningen han var svartsjuk på. Hon hörde honom inte.

- Det lustiga, sade hon, är att du själv har sagt att du inte har anlag för svartsjuka.

- Om det hade varit någon annan, mumlade han något högre. Om det hade varit någon som tyckte om dig riktigt, riktigt så som du förtjänar att tyckas om - inte som en snäll älskarinna vem som helst - för du är Cilla, och det finns bara en Cilla i världen.

- Det finns Nillor och Pellor och Mallor i massa, sade hon och gjorde en grimas. Bara de är snälla och mjuka att ta i så ...

- *Eller om det bara hade varit någon som du själv tyckte om riktigt, fortsatte han.*

Hon såg skarpt på honom och tänkte sig om.

- Du har rätt, sade hon hastigt, det gör jag inte nu längre - har inte gjort det på länge. *Det* vet du alltså - och ändå är du svartsjuk?

- Har du ens någonsin - varit riktigt kär i Valdemar?

- Jag vet det knappt själv, svarade hon och slog ner ögonen. Jag tror jag tyckt väldigt mycket om honom en gång. Kär - nåja, på ett sätt, ja. Han var så lättsam att vara med. Vi trivdes så bra ihop. Vi hade ju våra smalfilmer - å Lars, det måste du ändå medge, att våra smalfilmer, de var värda att se - särskilt färgfilmerna - -

- Det medger jag gärna. De är storartade. Men det var väl ändå inte smalfilmerna - -

- Inte bara, nej det förstås, men de var med, och alltihop. Ja, och så var det det att han behövde mig. Ja, jag tror nog att det var det mest. Åtminstone var det det som satt i och höll mig kvar, när min beundran tog slut. Finns det egentligen något mer rörande än en stor karl - en begåvad karl - ja, jag vet att våra åsikter går isär där, jag håller i alla fall på att Valdemar är begåvad, på sitt sätt - en stor, stark, begåvad karl, som ändå är så hjälplös som han? Ingen kvinna kan väl annat än ta hand om ett barn, som behöver en? Jag tyckte att jag på sätt och vis hade adopterat Valdemar. Och nu har jag i alla fall övergivit honom. Så får man kanske inte göra.

- Nu har du adopterat mig i stället.

- Dig! Det är inte samma sak. Dig adopterar man inte, för du är vuxen. Ja, ja, jag vet att du älskar mig och inte kan leva utan mig och allt det där, men det är ändå inget påtagligt. Känslor är nu en gång inte lika reala som fakta. I alla fall kan du slå i en tidtabell utan mig, och du kan hålla snyggt omkring dig, om du är tvungen, och du kan föra dina räkenskaper själv - allt det där borde kanske stå på plussidan, men för mig är jag inte alldeles säker på att det inte står på minussidan. Jag kan ju tycka om dig för det. Men ofta, nästan alltid tycker jag sånt är mycket verkligare ting än det där med känslor. Det förstår du kanske inte. Vi kvinnor är kanske såna. Vi behöver något att ta på, något där vi direkt ser att vi gör nytta, annars kan vi inte tro det.

- Jag vet det, svarade han oväntat häftigt. Ni tycker att vi karlar *är* något, men själva tycker ni bara att ni *gör* något. Det är inte rim och reson i det. Att ta sig själv för en prestationsmaskin är precis lika illa som när man tror att andra är det.

Cilla satt bara och småskrattade.

- I alla fall tror jag nog det var mina prestationer Valdemar uppskattade, sade hon lugnt. Mina prestationer och så att jag var snäll och mjuk att ta i. Han trivdes alltså med mig, precis som jag trivdes med honom. Borde vi inte vara kvitt då kanske?

- Men ni är det inte, sade Lars, och Cilla skrattade igen, litet bittrare än förut.

- Mina prestationer åtminstone kommer han kanske att sakna, fortsatte hon. Nu i början nämligen. Vet du, jag tänkte i morse på att det var dags för Valdemar att få sitt te på sängen och att nu fick han gå upp och laga det själv, om han iddes och kunde. Det känns nog lite bakvänt för honom. Såvida inte tant har flyttat hem och lagat teet åt honom. Då är hon allt lycksalig nu. Men jag är inte alldeles säker på att Valdemar är lika lycksalig. Hon tjarar så brukar han säga. Jag tjarade aldrig. Jag var tyst och lugn och effektiv, visste precis hur starkt det skulle vara, hur många sockerbitar, hur mycket grädde. Nå, det kanske tant kan lära sig också. Men hon tjarar.

- Det tänkte du på i morse? frågade han med en skälvning i rösten, som inte lät sig undertryckas. Han slöt ögonen och såg det lilla lantliga hotellrummet, när morgonsolen föll in genom de lysande vita tyllgardinerna - en orubblig, obeskrivlig sol, en tystnad, som knappt stördes av några samtalande på gatan - en himmel, hög och brinnande av värme och nytt liv över träden och sanden och vattnet - och på samma gång som allting var sig självt och fullt av djup mening var det ändå bara Cilla, hela världen var bara Cilla, det var hon som var meningen i våren och himlen och tystnaden och solen.

- Ja, det tänkte jag på, bekräftade hon. Du förstår, tillade hon, när hon tyckte sig förstå att hon gjort honom ont, du förstår, man släpper ju inte sin vanliga miljö så fort. Missförstå mig nu inte - jag längtade visst inte hem, inte så att jag ville ha något ogjort - jag bara hoppades att Valdemar saknade mig. Åtminstone att han saknade mitt sätt att laga te. Det har ingenting med mina känslor för dig att göra.

- Säg Cilla, hur länge trodde du att Valdemar skulle gifta sig med dig?

- Inte så länge. Jag begrep ju ganska snart hur det hela hängde ihop. Det var ju inte en vigsel som hägrade för mig som "det vidunderlige". Så konventionell är jag nog ändå inte.

- Nej du är inte konventionell alls. Men hela din ställning var otäck, det vet jag, som såg den både inifrån, genom dina ögon, och utifrån, genom stans.

Så stark är ingen människa, så hon inte känner småstadsskvallret som en mara över sig.

- Åjo. Nog tror jag att jag kom över det. I början var det som att stå i skyltfönster, men sånt går över. De värsta skvallertanterna drog sig undan, det var alltihop.

- Den värsta skvallertanten var Valdemars mor. Henne kunde du inte sluta umgås med.

- Det var bara att låtsas som om det regnade - så gott det gick. - Vart vill du egentligen komma med allt det här? Du vet det ju förut. Du kom ju och räddade mig ur eländet. Det är därför jag säger, att det är lustigt att vara gift. För omväxlings skull.

Hon satt och fingrade på sin ring och skrattade till.

- Du har gjort mig "hederlig", som det hette nån gång för mycket länge sedan. Det är ju något att vara tacksam för, är det inte?

- Cilla!

Hon hörde på rösten, att det hade gjort ont i honom, och hon skrattade en gång till.

- Nej, du ska inte göra mig orätt, fortsatte hon. Det var faktiskt inte tanterna jag brydde mig om. Det var att Valdemar hörde dit också. Att han inte ville, och ändå ville halvt om halvt. För det visade ju att han inte - -

Hon fullbordade inte meningen, men han nickade och lade handen på hennes arm.

- Sitt inte och riv upp det nu igen, sade han. Det ska för resten jag säga, som började! Vill du inte ha ett wienerbröd, de är inte så där över sig läckra, men de går an, de går mycket väl an.

- Det var visst inte du som började, det är jag, som inte kan släppa det gamla. Det går väl så småningom kanske.

- Ska vi gå på upptäcktsfärd utefter stranden sen? Eller vill du komma längre ut i markerna?

- Vi går här ett slag. Men först vill jag röka en cigarrett till.

Hon rökte långsamt och eftertänksamt, hela tiden med blicken mot askkoppen. Flera gånger försökte han börja något nytt samtalsämne, men det halkade av, hon svarade enstavigt och frånvarande. Till slut gled hon bakåt mot ryggstödet och sade:

- Det är det, att man inte kan komma åt honom. Inte på något sätt. Ingen kan komma åt honom. Han rättar sig efter alla men han kan inte fästa sig djupt vid någon. Det enda viktiga är att han får vara i fred med sina vanor, utan att någon grälar på honom. Jag försökte nog bli outhärlig för honom. Försökte göra det trevligt för honom och annars vara luft, sån där skön luft som man inte märker. Men jag är visst inte säker på att han saknar mig. Jag försöker inbilla mig att han gör det, men inte tror jag det, om jag ska vara uppriktig.

- Säg, Cilla, sade Lars, gifte du dig med mig för att reta Valdemar?

Hon skrattade, kastade cigarretten i sanden och trampade ut den, lade armarna i kors under nacken och vägde på stolen.

- När du säger det nu, så tror jag det nästan, sade hon. Inte visste jag det när vi beslöt oss för det, ånej, inte skulle jag burit mig åt så med vett och vilja, inte mot dig och inte mot någon. Men när jag nu ser tillbaka - jo, jag tror du har rätt. Åtminstone till en del. En stor del. Och ändå tycker jag mycket om dig, Lars. På sätt och vis tycker jag mycket mer om dig än jag har tyckt om Valdemar på mycket länge. Jag högaktar dig, du är en riktig vuxen människa, och jag kan lita på dig. Men ändå, när du nu säger det - jo, jag tror jag gifte mig med dig för att reta Valdemar.

- Jag har nog anat det, sade han och svalde. Och jag hoppas i alla fall att det ska bli annorlunda. Det är naturligtvis inte aktningen och uppskattningen och det där som gör det. Men du har inte samma intresse för mig som för Valdemar.

- Nej - så kan man kanske uttrycka det. Tro nu bara inte att jag ångrar mig! Gjort är gjort, och tillbaka till Valdemar kan jag inte gärna fara.

- Det skulle nog förfela sin verkan.

- Ja - det skulle det. Men säg nu, Lars - om du kan det - varför vill jag komma åt Valdemar? Bara komma åt honom, väcka honom eller såra honom, vad som helst, bara sätta ett märke i honom på något sätt? Är det som klåfingriga turister skär in sina namn i trävirket på utsiktsplatser? För i själva verket vet jag lika bra som du att jag inte håller av honom. Jag vill bara komma åt honom ändå.

- Jo, sade Lars lågt. Jag tror du har blivit för djupt sårad. Ingenting är så sårande för en människa som att hon är ingenting. Du vill ha upprättelse. Du vill ha bevis på att du fanns. Något slags känsla som gäller dig och inte vem som helst.

- Kanske det är så. Jag får det ju av dig, Lars. Men jag skulle haft det av Valdemar! Jag borde ju inte bry mig om honom alls - utan om dig i stället - och jag ska försöka, jag ska ärligen försöka - -

- Var inte idiotisk, du kan inte tvinga dig till något som du inte har. Valdemar kunde det inte heller. Därför är din fordran så hopplös.

- Lars! Nu vet vi hur det ligger till. Jag vet det, och du vet det. Jag tänker inte hålla dig kvar nu. Vill du gå, så gå. Jag kanske gör dig illa annars.

Han satt tyst och iakttog hennes ansikte, medan minuterna gick. Det var stilla och beslutsamt, utan hopp och utan fruktan. Ett ögonblick drog en skugga över det, och han måste bittert undra, om hon hade kommit att tänka på sin resväska, som nog kunde bli bra tung för henne ensam, eller om hon hade föreställt sig hur det skulle vara, när ryktet nådde Valdemars hem, att hon, Cilla, dess förra husförestånderska, hade blivit övergiven av sin lagvigde make fyra dar efter bröllopet. Han drog häftigt in luften som till en djup suck, men lät den bara bli en lång ljudlös utandning.

I sanden slogs ett par gråsparvar om en bit wienerbröd.

- Då tar vi väl vår upptäcktsfärd då, sade han med en röst som var fullkomligt lugn och naturlig. Fröken, får jag betala!

DEN DÖDAS RÄTT

Att vår älskade

LENA

i går hastigt avlidit, lämnande mor och bror i djup sorg ha vi härmed den smärtsamma plikten tillkännage.

Helena Molin

f. Trast.

Karl-Olov Molin.

Bertil Hellgren hade satt sig vid sitt ensliga frukostbord och slagit upp tidningen. Det första hans ögon föll på, var dödsannonsen. Namnet Lena lyste emot honom stort och betydelsemättat, och med en blick hade han fattat, att det verkligen var hans Lena det gällde.

Upprörd läste han om de få raderna gång på gång, särskilt de entydiga orden: *hastigt avlidit ...* Ty det var entydiga ord. Alla de milda omskrivningar, som annars brukar användas för att hölja över den skrämmande döden och ge den ett tycke av sömn eller resa: "gått bort", "lämnat oss", "insomnat" - de används inte om en som - - - *Hastigt avlidit* - och ändå var också det en omskrivning, av något som var värre än själva döden.

Värre! Han kände det som en häftig stöt, något vasst som stack till och kom honom att sätta sig till motvärn. Så träffar inte sorgen.

”Det är jag som har gjort det”, var hans första tanke.

Han gick fram till fönstret och såg ut utan att se. Han skulle velat gå dit ... Så som mördaren känner sig dragen till platsen för sitt mord, föll det honom in. Det låg något naturvidrigt i att där borta, i andra ändan av staden, låg hon nu – och här, här stod han, orsaken, i frid och ro, ingen kunde komma åt honom, ingen sökte efter honom en gång. Visste de inte ...?

Åjo, de visste nog. Alla deras bekanta visste det, det var inte farligt med det. Alla! Det var tre veckor sedan Lenas och hans förlovning bröts. Vem det var som bar skulden, visste säkert också alla – de som inte hade vetat det förut, de visste det nu!

”De levande har rätt”, heter det. Det är lögn. De levande har alltid orätt. De döda har alltid rätt. Eller – de döda *får* alltid rätt. De mortuis nil nisi bene. Att den ena parten på det sättet rymmer ifrån ett forum, där man ställdes som jämlikar – det är lömskt, det är grovt fusk ...

Här stod han alltså och var *uppbragt* över att hon kunde vara nog låg – – – Så dålig var han? Och det var han, som hade drivit henne i döden.

Gottgöra ...? Det var ju det som inte gick. Det var ju därför det stack till, på ett annat sätt än sorg. När någon dör för egen hand är det en anklagelse, och på samma gång en fällande dom, och på samma gång – på samma gång det obönhörliga slutet. Efter domen punkt! En brottsling, som blir dömd i laga ordning, kan ta straffet på sig som en rening och försoning, och när han har tjänat av det, är han rentvådd – åtminstone borde han vara det, och i alla fall kan han känna sig så. En som erkänner en förseelse kan gå till den han har brutit emot och säga: Se här, jag erkänner, att jag hade orätt – här offerar jag min stolthet och kommer till dig med uppriktig ärlig vilja – förlåt mig alltså! Till en död kan man inte komma så. Där är det ögonblick förbi, då en försoning ännu var möjlig. Därför blandar våra bittra självföreläelser så ofta oro och grämelse i en sorg, som annars skulle vara högtidligt stilla. Det enda som kan lugna oss, är den tanken: kanske ändå han har förstått och förlåtit – vad ser man inte i gränslandet, där allt redan förklaras i dagern från det okända? Med en som har tagit sitt eget liv är det helt annorlunda. Att där stå vid båren och hoppas på en förlåtelse i det sista vore – en taktlöshet.

Utan att avsluta frukosten gick han till sitt arbete. Hur många av kamraterna på kontoret hade läst annonsen? Han försökte läsa i deras ansikten, men fann ingenting säkert. Jansson vände sig besvärad bort inför hans forskande blick. Det kunde vara att han helt enkelt inte hade lust på en ögonduell. Men det kunde också vara att han visste allt och var rädd att en min skulle förråda den ovilja han kände mot gärningsmannen.

Bertil kastade sig i arbetet som man hoppar från Magistern i Sturebadet. Det här var ändå något som måste göras, även om han varit lustmördare, mordbrännare och ficktjuv, en opersonlig nödvändighet, som dödade ett sjukt samvete med själva sin obönhörliga livlösa brådska. Vidare bara! Täck över oron med siffror och kolumner, slå den i huvudet, när den försöker komma upp och andas ...

När han gick ut för att äta lunch, föll hans blick på en löpsedel, där ett Rysslandsreportage var utlovat.

– I Ryssland, tänkte han, där har jag hört att man undersöker självmorden, tar reda på vad och vem som var orsaken och ställer folk inför rätta som mördare, om de har haft en trasa med i byken ... Fast det gäller förstås där någon har blivit hetsad till förtvivlan, inte i ett sådant här fall ... Nå det vet man ju aldrig vad de skulle hitta på för galenskaper. Där kan man nog bli beskyldd för lite av varje, också när man är oskyldig ... Har de inte rätt för resten? Ett sådant här fall? Vad är egentligen

skillnaden? Man sticker med små nålar och håller sig i närheten, eller man riktar ett ordentligt värjstick åt hjärtraktet och springer sin väg för att slippa se på. Det ena går lite långsammare, men oskyldig ...?

Den natten sov Bertil Hellgren uselt, och nästa dag var det söndag.

- Jag tycker inte om att tala om döda, sade Gun, där hon satt uppkrupen i ottomanen och såg hur rökskyarna simmade i det dämpade ljuset.

Bertil lyssnade.

- Nej, för jag vet, att man ska tala bara väl om dem, och det kan inte jag. Att tala bara väl om en människa - är det inte fånigt? Vad får man då fram? Man får fram att jag sätter värde på de och de egenskaperna - det kan jag väl säga ändå utan att tala om någon särskild människa alls. En människa - det är ju något så sammansatt, hur ska man kunna tänka sig en levande människa utan sådana egenskaper som jag inte precis beundrar?

- Du har missförstått mig, om du tror jag vill höra ett äreminne över Lena. Jag söker efter något, förstår du, en förklaring, en belysning ...

Han försökte säga det svalt sakligt och vetenskapligt, men där låg en darrning i rösten, som lät ana att han var djupt personligt inblandad i frågan. Gun såg på honom med forskande ögon. Hon förstod. Det låg också nära till hands i ett fall som detta.

- Ja, sade hon, jag menar så här: Om jag säger något som låter fult och ovänligt, så ta det bara som att jag är ful och ovänlig. Egentligen tror jag, att man till slut kan se alla egenskaper och handlingar som nödvändiga, och sedan beror det på ens egen smak vad man tycker om och inte tycker om. Men var och en ska ha rätt både att tycka om och inte tycka om. När det gäller döda också.

III

ASKETER

I

Genom våningen skälvde tre tunna klockslag. Så litet störde de stillheten där inne, att de snarast tycktes vara en hörbar form av det guldfärgade vintersolskenet, som länge nog hade vilat över böcker och blommor utan att göra väsen av sig, tills det nu plötsligt under några korta ögonblick lät förnimma sig också genom örat och ändå förblev sig fullt likt och på inget sätt överraskande.

Så litet störde de också professor Dahl i hans bibliotek, att han inte ens lade märke till ljudet. Den spröda klangen, som gungade genom luften, sprakandet från brasan i den öppna spisen, februarisolen i rummen och över snön där utanför, allt förkroppsligade bara hans ljusa arbetsro, han andades in det i lycklig omedvetenhet, medan han fortsatte att skriva.

Men han lystrade och steg upp, då nycklar rasslade, dörren öppnades och steg hördes i tamburen. Det var inte någon av flickorna med deras lätta steg, det var bastant och tungt, det var Clara.

Professorskan kom in, röd om kinderna av vinterkylan och med en frisk fläkt omkring sig. Han hade

alltid tyckt, att hon var släkt med en ordentlig nordisk vinter, sund, munter och rivande, med stora linjer. I den blandning av valkyria och madonna, som en gång tjusat honom så grundligt, hade valkyrian avgjort tagit överhand, men något fanns i alla fall kvar av madonnan också: de stora mörka ögonen, de rena och regelbundna dragen under det mittbenade håret, som tidigt vitnat. Om hennes väsen med åren hade fått en tillsats av pompös mäktighet, så var det till allra största delen en rent fysisk angelägenhet.

- Stör jag dig? frågade hon sakligt. Hade han svarat ja, skulle hon dragit sig tillbaka utan att på minsta vis känna sig sårad. Rösten, som alltid varit full av uttryck och temperament, hade mörknat med åren och blivit en aning grov.

- Nej, nej, kom in, svarade han. Det är alltid skönt med ett litet avbrott.

Hon satte sig något tungt i den stora skinnstolen, och han sjönk tillbaka i sin skrivbordsstol.

- De skriver så mycket konstigt nu för tiden, jag kan inte låta bli att klaga, sade han.

I motsats till professorskans hade hans röst börjat krypa en aning i höjden, särskilt då han hade något att beklaga sig över.

Clara Dahl lutade sig fram, grep den långa eldgaffeln och rörde om i brasan. I övrigt höll hon sig tyst och avvaktande. Må vara, att hon numera inte kunde följa sin man i arbetet - och ingen annan skulle begärt det, det var bara hon själv som ibland plågades av samvetskval, därför att det från början varit hennes fasta föresats att dela alla hans tankar, alla hans nya kunskaper - men en sak kunde hon i alla fall ännu: lyssna med uppmärksamhet, uppmuntra med gillande, styrka honom i den anda, som var deras livs patos. Han var den finare nyanserade av dem, men hon var den starkare, den oräddare, och båda hade fullkomligt klart för sig, att ingen någonsin skulle ana, i hur hög grad hans livsgärning var bådads verk.

- De är så konstiga nu för tiden, upprepade han. Jag blev faktiskt inspirerad i rena förargelsen, när jag satt och läste en liten bok här i morse ... Det finns väl ingenting jag hatar så som tungomålstalande. Det är grums från kroppen, som gör anspråk på att vara själ. Inget ont om kroppen - du vet, vi gick till storms mot asketerna på vår tid, minns du, Clara? Kroppen ska ha sitt, inte tu tal om det. Du minns, hur vi försvarade den kroppsliga kärleken som uttryck för den själsliga? Det fordrades en hel del mod till det på den tiden, du ...

Hon nickade och såg stolt på honom. De hade ett gemensamt ärorikt förflutet i kamp mot mörkmän och hycklare. Deras första vänskap hade knutits under heta studentdebatter i brännande sociala och moraliska problem. Hon hade velat gå längre än han, hon hade velat knyta ett fritt förhållande för att visa världen, att det inte behövdes några besvärjelser för att göra kärleken helig och ren. Men där hade han vägrat, han hade inte velat utsätta henne för en sådan påfrestning. Det höll på att bli brytning, men så blev det helt igen, hur det nu kom sig - och när allt kom omkring, så kunde man ju kämpa sida vid sida för sin livsåskådning, även om man var vigd, för familjens skull. Nu, då de satt här gamla och vithåriga, kunde hon inte hålla tårarna borta, när hon tänkte på hur trofast han hade bevarat all den förnäma ridderlighet, som då hade vunnit hennes hjärta. Ett visste hon då säkert: sin ömsesidiga beundran hade de kvar.

- Ja, kroppen ska ha sitt, fortsatte han. Men de där dunkla områdena, som varken är det ena eller det andra - dem vill jag helst sopa rena. De är misstänkta. Ett sunt tänkande och en sund sinnlighet - så skall människan vara. Inget sjukt fantasteri i halvdunklet. Då är vi tillbaka i medeltiden.

Hon gav ifrån sig ett litet morrande. För henne som för honom var medeltiden inbegreppet av oförnuft och andligt mörker.

- Där finns de tendenserna inom det moderna måleriet liksom inom den moderna dikten, fortsatte han. Men jag har ett intryck av att det redan håller på att ebba ut igen. Det är den andliga motsvarigheten till fascism och nazism. Och har inte just nazismen satt sådana filosofier i högsätet? Blodet kan tänka. Rassjäl. Men vad är det annat än samma tungomålstalande - psykoanalys och surrealism och alltsammans.

- Men de där företeelserna tar Hitlertyskland avstånd från, sade Clara Dahl eftertänksamt.

- Och ändå hör de ihop, svarade professorn. De är det dunklas uppror mot det klara. Det är tungomålstalande. Jag kan inte med det.

- Du har rätt, de hör ihop. De måste höra ihop. Civilisationen har aldrig trängt längre än till ytan hos de flesta, och nu är det vildens syn på världen och vildens ansatser till tänkande - magiskt tänkande - som bryter igenom den tunna fernissan. Du har rätt. Om vi inte ser upp, står medeltiden för dörren igen. Eller kanske till och med värre: afrikansk stenålder. Åtminstone vad tänkandet beträffar.

Hans Dahl strålade upp i glädje. Deras tänkande gick alltid i par som två väl inkörda hästar, och hur ofta denna samma erfarenhet än upprepade sig, alltid var den en lika stor källa till undran och tacksamhet. Clara såg på sin man med stolthet och ömhet. Under det yviga silvergrå håret lyste de fina och rörliga dragen av själ. Det var ett ögonblick av sådan fulländning, att en plötslig ångest svepte genom hennes hjärta. När något är så fulländat, måste det vara nära sin undergång, tänkte hon. Men hon visste inte, om hon menade honom eller sig själv eller något som de båda bar på sina skuldror.

De hade haft sina duster, de också. Hon hade inte alltid kunnat ha fördrag med hans fördragsamhet - själv hade hon varit en själ med räta vinklar och ofta begärt kamp där han hade sökt utjämning. Då de nu smält samman så helt, berodde det på att de blivit gamla, eller hade världen förändrats? Den hade förändrats. Oftare och oftare kände de sig som i sin ungdom: som ett par stridskamrater i en liten tapper skara, omringad men vid gott hopp.

Åter hördes steg i tamburen, och båda lyssnade. Flickorna tydligen. Professorskan ropade, och ögonblicket därpå stod de i den öppna dörren, unga och friska och rödrosiga av vintern - ja verkligen, också Hillevi hade fått en fin rodnad på kinderna, och det klädde henne.

Inger var Hans och Clara Dahls riktiga dotter. Hon hade låtit vänta på sig i åtta år, och sedan heller aldrig fått några syskon. I stället hade hon så småningom fått en jämnårig fostersyster, professor Dahls brorsdotter Hillevi, som blivit föräldralös.

Stolt, som när man ser på fortsättningen av sig själv, och viss om det oslitbara bandet lät Clara Dahl sin blick vila på Inger, där hon stod liten och stadig och rak i ryggen. Blyg, nästan bedjande snuddade en hastig blick från professorn vid Hillevis kyliga grå ögon för att lika snabbt vända tillbaka utan att ha mött en glimt, ett stänk av ömhet. Inger bredvid Hillevi var den trygga vardagen bredvid det gåtfulla äventyret. Lång, smärt och förnäm med en rådjursaktig stolt skygghet i rörelserna tycktes fosterdottern alltid vika undan all beröring, ängslig för att blotta sig. Hennes oåtkomliga ansikte med markerade kindknotor och en lustig liten tipp på näsan hade ingenting av den livfulla växling, som var Ingers största charme: det var orörligt, liksom med avsikt behärskat, liksom för att gömma och hålla undan. Kan hon aldrig glömma, att hon bara är fosterdotter? tänkte professor Dahl. Är hon så tyngd av tacksamhetsskulden, att hon inte kan ge svar, när vi håller av henne? - Men i grund och botten tvivlade han på att detta var den rätta lösningen. Hennes värld var en annan än hans, och han skulle givit åtskilliga år av sitt liv för att få se in i hennes själs blommande skogar. Inger var Claras, självklar som hon, genomskinlig och begriplig som hon, och just därför var hon väl också hans. Det är dåraktigt att man skall bry sig mindre om det man är i

säker besittning av än det man inte kan nå - men det är bara alltför vanligt. Hillevis oåtkomlighet gav alltid ny näring åt Hans Dahls olyckliga faderskärlek.

- Kommer ni från föreläsningen? sade han vänligt. Det var hans sorg, att Hillevi inte ville läsa konsthistoria. Att Inger slagit sig på historia, för att bli lärarinna, föreföll honom synnerligen naturligt, men att Hillevi följde henne steg för steg, gjorde honom besviken.

- Medan jag tänker på det, inföll professorskan, så ska jag be er om en sak: ni vet kanske, att vi har Hans' seminarium här på onsdag, i övermorgon, och kan ni vara med då, så vet ni att ni gör oss en glädje. Det är så trevligt för ynglingarna att träffa ett par stiliga flickor och inte bara ett gammalt darrigt professorspar.

- Klart, svarade Inger med en lustig grimas; men genom Hillevi gick en nästan omärklig ryckning, tydligast framträdande i näsvingarna, och långsamt, med betoning, sade hon:

- Jag kan inte det. Jag har lovat bort mig. Jag ska gå på bio - med Rolf Hassel.

Då hon uttalade namnet, rodnade hon över hela ansiktet. Men hon stod kvar och väntade.

Fostermodern rynkade lätt ögonbrynen, då hon såg den förrädiska rodnaden. Den mågen ville hon helst inte ha. Men innan hon hann grymta ut sin ovilja, märkte hon, att detta tycktes vara en sak mellan Hillevi och Hans.

Professorn hade också sett rodnaden, men med en ögonblicklig skarp intuition hade han uppfattat den på annat sätt än hustrun. Det var inte sagt, att Hillevi intresserade sig erotiskt för den unge mannen. Värre än så, eller kanske bättre, hur man tog det: här, inför den samlade familjen, hade hon avsiktligt slungat fram hans namn som en stridsyx - det var en bekännelsehandling, och en politisk bekännelsehandling. Rolf Hassel, docent i historia, hade redan skaffat sitt namn en färg utanför det vetenskapliga området. För inte så länge sedan hade den blide professor Dahl lagt ifrån sig tidningen med en för honom ovanligt häftig åtbörd. Han hade pekat på Rolf Hassels namn under en artikel med titeln "Ur demokratins syndaregister".

- Den karlen är fascist! hade han sagt. Redaktionen har väl inte begripit artikeln, eller också vill de skryta med sitt frisinne.

Nu sade han stillsamt, utan att låta sig bringas ur fattningen, på sin höjd med en liten ironisk biton i rösten:

- Det behövs ingen redogörelse, kära Hillevi. Jag vet inte om, att jag har utövat någon censur över dina bekantskaper.

"Men han skulle gärna vilja! Han skulle gärna vilja!" triumferade Hillevi tyst inom sig. Hon hade med fin hörsel spårat en dold irritation i hans lugna ord, och i full jämvikt, med den lite lättjefulla säkerhet som brukade utmärka henne, drog hon sig tillbaka utan att ändra en min eller vidare lyfta på ögonlocken. Inger följde henne.

- Du kan trösta dig med att det är en nyck, sade Clara lugnt. Hon såg på mannens ansikte, att den lilla händelsen plågade honom långt mer än den var värd.

Han svarade inte. Möjligt att det var en nyck, en politisk nyck likaväl som en erotisk. Men det allra värsta var, att han såg ända till roten ... Där låg nämligen ingen tillfällig suggestion bakom Hillevis hållning, det kände han alltför väl. Hon hade uttalat sina ord som ett medvetet hugg mot honom, Hans Dahl, och det skulle inte förvånat honom, om hon i själva verket var fullt ledig på onsdag och

inte brydde sig om Rolf Hassel mer än vem som helst. Hela historien kunde vara uppdiiktad, men sann och verklig var hennes antagonism mot honom ... Vad hade han egentligen gjort henne, som hon måste hämnas så grymt? Han kunde nästan haft lust att rådfråga de dunkla psykologer han nyss gjort ett utfall mot.

Under tiden gick de båda flickorna upp på sitt rum i övre våningen. Före middagen blev det ändå inget arbete av, och Hillevi sträckte ut sig på sin säng, medan Inger tankfullt gick fram till fönstret och såg ut över Kåbos snöiga villatak. Plötsligt vände hon sig om och sade lågt:

- Är det sant att han har bjudit dig på bio?

- Nej, men jag ska försöka laga så han verkligen gör det, mumlade Hillevi. Jag kunde inte låta bli att säga det. För effektens skull, förstår du.

- Tycker du om honom? frågade Inger naivt. Hillevi låg och stirrade upp i taket och smålog.

- Varför inte? sade hon långt om länge. Jag kunde väl också ha lust att förälska mig någon gång.

- Och just i honom? Men är det sant, är du kär?

- Jag tror jag kan bli det i alla fall. Missunnar du mig?

Nu var det Ingers tur att småle. Hon log hemlighetsfullt och lyckligt ut mot Kåbovillorna.

- Jag behöver inte missunna någon, sade hon. Jag har också någon som jag tycker om.

- Allan Fröberg?

Inger såg inte fostersystemens ansikte, bara hennes askblonda hårburr, som skimrade nästan grått mot den gula kudden. Men hon tyckte inte om hennes ton. Den var inte elak, men den kom uppifrån, kylig som ett förslag till lösning på en korsordsgåta. Hon kunde inte ens förmå sig till att svara ja, så överväldigande tydligt kände hon just nu vad hon för resten länge hade vetat: att under den intimitet, som nödvändigtvis uppstår mellan två som delar rum, låg ett djupt främlingskap mellan henne och Hillevi.

II

Det var hos Selinck, filosofen, man hade samlats. En gammaldags nersutten soffa, klädd med slitet mörkgrönblommigt tyg, en gungstol och en något rankig stoppad röd stol var de möbler, som först togs i anspråk av gästerna. Då sittplatserna sedan började tryta, drog man också det vita överkastet av sängen - för att undvika värdinnans onåd - och gjorde det bekvämt för sig bland filtarna. Trots de gamla och hoprafsade möblerna, trots tapeternas ledsamma bruna färg och stora fettfläckar - särskilt ovanför den låga soffryggen gick ett brett bälte av generationers hårolja - och trots värdinnans romantiska oljetryck gjorde rummet ett rätt hemtrevligt intryck, tack vare brasan i kakelugnen och trasmattorna på skurgolvet.

Selinck, filosofen, stod tyst och rökte sin pipa i kakelugnsvrån. Den, som under ordet filosof föreställer sig en fantast, som söker finna livets mening och universums själ, bör akta sig för att sätta in Selinck i denna kategori. Han var uppsalafilosof, och hans livs ambition var att slå ihjäl just den ovan beskrivna kategorien av skalder. Men kantig som han var i utseende och rörelser, och svårt som han hade för att personligen på allvar hålla sig närvarande i sinnevärlden motsvarade han icke desto mindre till skenet om inte till väsendet den gamla kända och hånade filosoftypen.

Gjelland, nationalekonomen, hade något av samma kantighet över sitt uppträdande, men där Selinck var fyrkantig och tyst, var Gjelland spetsig och nervöst ivrig. Han hade slagit sig ner i gungstolen och rörde den fram och tillbaka i en hastig takt, som störde samtliga närvarande, fast ingen hittills hade nänts säga något.

Uppkrupen i ena sänghörnet satt Selincks flicka, ännu tystare än han och på något sätt borta från världen. Inte så att hon inte följde med vad som sades och gjordes - hon var borta enbart med känslan, eftersom den var överkoncentrerad på Selinck och på Selinck ensam. Hon var sant lawrenceskt idealmonogam, och ingen lade någonsin märke till vad hon hette.

Carla Ulander lade man däremot märke till och pratade om i alla kretsar. Hon satt i soffhörnet med starkt målade läppar och kedjerökte. Inom den radikala studentförening hon tillhörde hade hon av allt att döma föresatt sig två mål, ingetdera särskilt svårt att uppnå: för det första att avverka alla manliga medlemmar en efter en i så rask takt som möjligt, för det andra att sätta skräck i brackorna på alla områden. I strängare mening tillhörde hon inte kretsen, men det var nationalekonomen som för tillfället var hetsigt intresserad av henne och hade förmått vännen Selinck att bjuda henne med. "Hon har möjligheter", hade han sagt. "Jösses vilket skarpt tänkande du."

För Inger, som hade intagit soffhörnet visavi Carla Ulander, var sällskapet huvudperson ändå Allan Fröberg. Lång i kroppen, lång i ansiktet och lång i den svarta luggen hade han flätat in sig i den skrangliga röda stolen och satt och såg ledsen ut. Inger satt och tänkte med ömhet, att det nog framför allt var detta bedrövliga uttryck kring den stora munnen, som gav honom en bestämd likhet med en apa. Samtidigt var han avgjort den mest mänskliga av allesammans - detta fortfarande i Ingers ögon - därför att hans ångest var mer barnsligt öppen än de andras. I hans bedrövelse låg ännu en hjälplös vädjan till en okänd gud, medan de andra för länge sedan hade tagit sitt öde i egna händer och nu misshandlade det så gott de kunde med stolt min och manligt självmedvetande.

Rent objektivt sett var det emellertid en annan, som småningom artade sig till att bli huvudperson. Han hade krupit upp i fotändan av sängen, men mindre hemmastadd än flickan hade han inte vågat dra upp benen, de dinglade korta och magra utan att nå ner till golvet. Rufsigt som en förolyckad fågelunge vände han huvudet från den ene till den andre under fåfänga bemödanden att uppfatta deras yttranden som skämt.

Per Löf var skald; noggrannare uttryckt, han hade under de sista dagarna avslöjats som skald. Utan att någon annan i kretsen visste ordet av, hade en liten tunn diktsamling sett dagen, ordentligt och normalt tryckt och till och med försedd med en liten blå fågel på omslaget, och vederbörligen lagts ut av alla stadens bokhandlare, eftersom diktaren var uppsalastudent. Denna spekulation i studenternas skandalintresse visade sig också vara fullt riktig, boken köptes, skrattades ut - ganska orättvist eftersom den varken var bättre eller sämre än det mesta - och diskuterades lite varstans på kulorna. Bland de första som störtade sig över den var medlemmarna i den krets som nu var tämligen mangrant samlad här. Ingenting hade direkt nämnts om att denna kväll skulle helgas åt Löf, men man hade allmänt haft det på känn.

- Kan någon i sällskapet säga vad rim ska vara till? ropade Gjelland till ackompanjemang av sina knarrande gungstolsmedar. För min del har jag samma känsla när jag sätter mig ner och läser rimmat som när jag av något oförklarligt misstag råkar in på operan och hör två unga älskande gala fram sina blygaste känslor i koloraturarior. Jag får ingen rätsida på det. Det är som om jag skulle ta på mig pluderhosor när jag gick till min salta sill en måndagsmorgon ...

Filosofen tog pipan ur munnen.

- Innan man hade uppfunnit boktryckarkonsten, hade rimmet sannolikt sitt berättigande, sade han

stillsamt. Det var lättare att lära sig utantill, om något rimmade.

- Förutsatt att man har *mycket* dåligt minne, sade Carla Ulander. Antiken klarade sig utan rim, och de hade ändå inga boktryckare.

- De hade slavar i stället, som kunde mångdubbla böckerna, det är förmodligen förklaringen, insköt Allan Fröberg.

- Nej, återtog Selinck, förklaringen är att de hade sin stränga rytm i stället. Vides ut alta stet etcetera. Det var också en hjälp för minnet. Och sen har både rim och rytm blivit kvar som petrifikat, två urgamla fördomar, fast långtifrån bland de ödesdigraste naturligtvis.

- Men det blir just inte mycket kvar av dikten om man tar bort dem? invände Per Löf. För säkerhets skull smålog han mångtydigt medan han talade, som för att visa, att *han* mycket väl uppfattade hur de skojade med honom. Men Allan Fröberg klubbade till:

- Än sen? Det *är* inte mycket kvar av dikten nu för tiden. Gjelland har rätt, det är som operan, en föråldrad konstform. Vad fan ska man med dikt till?

- Det går jag inte alldeles med på, invände Gjelland och hjälpte till med pekfingret i luften, när orden stockade sig i iver och han började stamma. Inte alldeles. Såna där korta fyndiga formuleringar har sitt värde. Det finns till exempel en nationalekonomisk anekdot, som jag brukar berätta i diskussioner ibland: Två personer går förbi en grävmaskin. Den ene säger: "Tänk, här är nu arbete för en man, och om de grävde med spadar, vore där arbete för hundra!" - Den andre svarar: "Ja, och för tusen, om de använde teskedar i stället!" Är det inte bra? Det slår, och det stannar i minnet. Det är själva logiken i det, som slår och stannar i minnet. Är inte det finare än yttre verknytningsmedel? Såna korta, slående satser kan man tänka sig att diktarna specialiserade sig på, för det är ju inte vetenskapens uppgift egentligen. Inte med rim och rytm, utan med förnuft! Framtidens diktare kommer att göra det. Men då måste också diktarna *kunna* något, det går inte för sig att komma med känslor och stämningar. Hur är det med det, du Löf, har du inte åtskilligt med känslor och stämningar på ditt skuldkonto?

- Men tror ni inte det har sitt berättigande som agitation? frågade Inger blygt. Jag menar, den som läser det blir väl mer övertygad då?

- Ja men då ska det ta mig tusan vara såna känslor och inga små privatkänslor, sade filosofen allvarligt och petade i pipan med en tändsticka. Jag är rädd, att vår vän Löf har skildrat just sina privata känslor en smula onödigt brett. Men alla barn i början.

Han försjönk helt i petningen, och sällskapet var tyst och tänkte. Den kritiserade skalden kände sig arg och ledsen och ville göra en attack. Han samlade sig:

- Men då får ni ramma de andra också. Målarna ...

- Målarna ja! sade nationalekonomen muntert. Jösses vad de är antediluvianska! De målar av saker bara för de finns där, alldeles som grottmänniskorna i Cromagnon - de hade förmodligen någon förnuftig mening med det för resten, de trodde det skulle locka villebråd med magins makt - eller också målar de färger eller stämningar eller surrealism eller fan och hans mormor. Vi ska ha bort alla målare som inte målar saker med förnuft i.

- Och musikerna, fortsatte skalden envist.

Ett ögonblicks tystnad uppstod.

- Ja, sade filosofen sen, ja, vi får naturligtvis inte väja av personliga fördomar. Musiken är opium för folket, det är ganska klart det. Vad används den till? Huvudsakligen till att berusa, dels till att berusa folk som ska gå ut i krig, så de inte vägrar, dels för att egga upp deras sexuella lidelser, vid dansbanorna, så att de i kärleksruset glömmer de allmänna angelägenheterna. Nej, det vore oriktigt att sätta musiken högt därför att den ger oss njutning. Den hör till de oförnuftiga makterna. Den hör mörkret till.

Den lätta stämningen gav ett ögonblick vika för ett allvar, som slöt den lilla kretsen samman. Gudarna lever av offer, och utan offer ingen kultgemenskap. I utbyte mot den flyktiga njutning man uppgav fick man varandras högaktning. Det var ett stort värde, eftersom alla låtsade jämlikhet, men alla i hemlighet beundrade någon eller några av de andra med en bottensats av skräck.

III

I natt kommer han vinande över slätten för att möta alla sömnlösa.

De ligger och vrider sig och lyssnar och tänker: "Det är blåsten!" Eller de går fram till fönstret, ser hur snön ryker upp ur drivorna i skenet från gungande lyktor, suckar och säger lugnande till sig själva: "Vad det stormar i natt!" Men innerst inne känner de alla, att det är mer än blåst: det är den enda röst, som är helt hemma i ångestens tungomål - all ångest, som annars ligger tät men stum i luften över Uppsala.

Han drar genom gatorna för att tala till alla sömnlösa ur deras egen ångest. Han kommer för att vara ett obarmhärtigt svar på deras formlösa frågor.

Där brinner så många lugna lampor, där faller så många stadiga gula sken över uppslagna böcker. De uppslagna böckerna är dörrar, som leder ut från Nuet och ut från Människovärlden, men ingen ingen kan konsten att låsa dörren bakom sig igen - vinandet från slätten och snön och natten hinner honom var han går i stenkolsskogarna eller i Alexanders här eller bland atomerna. Då och då måste de alla vända om och lyssna för ett ögonblick och önska: "Om det ändå ville sluta blåsa så!" - Men det är därför att han där ute påminner dem för mycket om det de helst ville glömma, fast de alltid släpar det med sig.

Ur skenet från en skrivbordslampa med ogenomskinlig skärm lyfter sig Bernhard Sellincks huvud upp i skuggan ovanför ljuskretsen och stirrar mot rutan.

- Vad har du för rätt att sitta här? frågar den väldige utanför rutan. Vad gör du i världen? Vem gör du nytta och glädje?

Bernhard Sellinck hör det och hör det inte. Han svarar och han svarar inte. Både det han hör och det han svarar ligger på ett plan i skuggan, så som hans ansikte just har råkat i skugga, utanför lampans ljuskrets. Självt tror han att han hela tiden fortsätter att tänka på boken han nyss läste i.

- Förnuftet är allt, svarar han. Jag är ingenting. Men jag tjänar förnuftet. År och århundraden ska förnuftet kämpa mot fördomarna, mot känslotänkandet, mot drömmarna, men det måste segra. Det kan inte annat.

Han säger så med en uppfostrares lugn. Det som tjuter utanför är till för att uppfostras och tämjäs. Det är röster från ett lägre plan. Han vill organisera dem med sin klarhet.

Mot rutan kastar sig en vindstöt, som skulle låtit som vilt skratt, om den inte hade varit så full av jämmer på samma gång. Det är skrik från vilda djur och lössläppt kaos, och studenten som sitter inne i sitt lugna rum känner hela andnöden av att stå mitt på slätten i snöyra. Det för med sig

tankekedjor om slagfält, rustningar, kommande krig, hets, folkens blindhet. På samma gång som han känner, att han ryggar tillbaka för tanken att nu stå där ute i blåsten och snön, sjunker han ihop i en ännu större maktlöshet. Han vet, att en snöstorm på slätten ändå är ingenting mot de blodiga krafter som är lösa ute i världen.

Han stönar, och när han hör det själv, undrar och skäms han.

- Det kommer att dröja mycket länge! mumlar han för att urskulda sucken inför sig själv. Men hade han talat efter vad han känner, då skulle det låtit: "Hjälp, jag drunknar!" Så skulle han ropat, men han är inte hysteriker. Han skulle väckt hela huset, om han hade ropat så högt som hans ångest är. Dessutom skulle han skämts inför sin egen tanke och frågat sig: "Vem ropar jag på? Eftersom jag ropar på hjälp, måste jag tydligen förutsätta, att någon finns till hands, som skulle kunna rädda mig ur detta världskaos. Då nu ingen sådan finns, måste man kalla mitt rop meningslöst, innehållslöst, tomt på begrepp och logik. Jag har alltså ingenting lärt av hela den långa tid jag här studerat filosofi, ingenting tillgodogjort mig av mina egna tankar ..." Det är alltså en stor lycka, att han inte ropar ut vad han känner. Den ende som ropar ut det är han där utanför.

Evert Gjelland, nationalekonomen, har nyss släckt och dragit täcket över öronen. Han är pulvermänniska, han sover på pulver och tabletter och arbetar på pulver och tabletter, och i kväll har han också tagit något, men det verkar långsamt, han ligger och hör hur det viner och tjuter. Där dyker upp en tanke för honom, att just i kväll borde någon kommit och stoppat om honom, men den tanken jagar han bort med tyst skratt, han är ju en vuxen karl. Carla Uhlander saknar moderlighet, så mycket bättre, moderlighet är just vad han *inte* vill ha av kvinnorna, det gör en ju till toffelhjälte och barn på nytt. Nej, hellre då ensamheten ...

Men det tjuter och det viner. Och nu, medan pulverlugnet långsamt börjar smyga sig över honom, går det upp för honom, att hans rädsla och hans ensamhet inte bara är en rest från pojåkårens mörkrädsla. Mer än allt annat är det den stora rädslan för framtiden. Nej, inte för det personliga ödet, nog skulle han väl alltid dra sig fram, hade han kanske någonsin ännu sett en studerad karl svälta ihjäl, nej aldrig, såvitt han inte av patologisk blygsamhet undvek att säga ifrån - men ett slags opersonlig rädsla, ett slags mardröm, som när man springer och springer för att hinna fram i tid - mycket viktigt - men fötterna är som bly. Det gäller allt - det gäller mer än livet - men man kan inte ta det viktiga, det avgörande språnget ...

- Ni kan inte, ropar blåsten. Inte du, inte de andra. Ni är avkopplade.

- Det ligger så nära, mumlar han halvt i sömn. Jag måste finna det. Jag måste. Så att vi får betyda något igen. Vi är avkopplade. Vi måste kopplas till igen ...

- Ni har ingen kraft! viner det. Ni är svaga! Ni är bleka skuggor! Ni är ingenting!

Som så ofta sjunker han in i sömnen med en blandad fasa och lättnad. Fasa för det stora svaghetstillståndet, som alltid och oupphörligt påminner honom om döden och förintelsen - lättnad för att han trots allt tvingas att upphöra ...

Men Linda Segerholm sitter upp i sängen, klarvaken, och fryser om ryggen. Ju längre hon fryser, ju bättre. Hon vet att hon inte har något att göra bot för, men hon gör det ändå. Hon vet att hon inte har något att vinna tillbaka, men i alla fall ...

Den vilda jakten därutanför plågar henne. Ingenting är hemlöst som vinden. Ett stort väsen utan fäste och sammanhang. Träden har sina rötter, och de rörliga djuren och människorna har åtminstone sin tyngd, sin växttid och sin avtyningstid, sitt fasta sammanhang. Alla har ett sammanhang, bara inte vinden. Hon är så rädd, hon känner sig lik vinden. Hon är sönder

någonstans, hon är lösa pustar utan sammanhang.

- Du ville inte, du ville inte, säger vinden. Hon tycker alla måste höra det, hennes värdinna också.

- Jag ville, svarar hon. Jag gjorde det alldeles frivilligt. Det hade varit mycket mycket dumt annars. Jag insåg ju att det var det enda förnuftiga.

- Du ville inte, du ville inte, ropar vinden. Du vill med orden, men inte med hela dig. Ännu i natt vill du inte och har inte gjort det och söker efter en fortsättning som inte finns ...

- Det tar så lång tid att övertyga sig själv, viskar hon. Det kanske tar många många år. När det redan är gjort, är man ändå inte färdig än för att göra det.

- Du ville inte, du ville inte, du kommer aldrig att vilja, men du kan aldrig få det gjorda ogjort!

Då kryper hon ner, som om det inte längre tjänade något till att frysa. Hon sluter ögonen och formar tysta ord:

- Vad vill man egentligen, och vad vill man inte? Man inser ett och handlar efter det, och sen ville man inte. Men så måste det vara. Hur skulle man kunna handla annat än efter vad man inser. Det är ju det enda vi har. Det andra är kaos.

Men länge länge hör hon hur det viner och visslar: "Du ville inte, du ville inte ..."

Blåsten går genom gränderna. Gistna dörrar och gnisslande lås får liv. Blåsten går genom Kyrkogårdsallén. De nakna lindarna ropar och klagar.

Ensam i mörkret står Allan Fröberg vid fönstret. Han har slagit upp det för att höra vinden bättre. Hans långa näsa vädrar i det kalla luftdraget, medan hans ansikte har ett plågat uttryck, som om han söker och söker utan att ens vara viss om vad, men inte kan låta bli att söka dess okända lukt också här. Till honom säger vinden:

- Vad vill du? Varför plågas du? Varför kvävs du?

Men han kan inte svara. Han drar ett djupt andedrag och fortsätter vädra i kölden, som sveper in över hans rum.

Han känner igen den ångestens höga visa, som slätten och staden nu sjunger. Har han inte känt allt det där morgon och kväll länge länge? När man vaknar, vaknar man först till det. Man känner sig inringad. Som om ingenting fanns att uträtta. Och det finns oändligt mycket: på vilket område finns inte allting kvar att göra? Skriar inte hela samhället efter sådana som vill ta i och handla? Men det är långt dit. Först det egna arbetet ...

Också där finns mycket att göra. Många historiska problem ligger olösta. Ja, han känner nog till forskarglädjen, då man finner nya detaljer och långsamt fogar dem samman till ett helt. Och ändå känner han sig inringad.

Om kvällarna, då man ska somna, kommer det över en som hunger och törst. Förr trodde han det var ett slags sexuell törst, som hade slagit in som mässlingen. Nu var han ju lycklig med Inger. Eller var han inte det? Hon lugnade honom, det var sant. Han somnade i hennes armar utan ångest och vaknade sundare och helare. Men det fanns ändå, i allting, också i hans förhållande till Inger ... Det var inte efter nya kvinnor han hungrade, inte efter nya smekningar.

Han lutade sig längre ut, så han knappast kunde andas i blåsten.

- Efter mig själv, viskade han.

Han skulle inte precis kunnat förklara vad han menade, men han ryste själv. På något sätt lät det sjukt, rubbat. En frisk människa går ut ifrån sig själv, iakttar yttervärlden, lär känna den, lär sig behärska den. Hon blir slav under verkligheten och dess fakta för att kunna styra dessa fakta en gång, då hon lärt sig deras natur tillräckligt djupt och glömt sina subjektiva konstigheter och drömmar tillräckligt grundligt. Den motsatta vägen ledde till hospitalet. Att längta efter sig själv var att känna hospitalet locka och dra. Blåstens andar var demoner. Bort med vakendrömmarna! Det var nog något som var på sned i hans kärleksliv i alla fall.

Men det var inte bara ångest i blåsten, då skulle den inte haft en sådan tjuskraft. Den var självhärlig och hånfull. Den dansade. Den ingav förmättna fantasier om att man egentligen kunde flyga ...

Å fy fan. Stod han inte här och personifierade blåsten som en vilde eller en naturromantisk skald. Stod han inte och föreställde sig en väldig figur med mantel ... Höll han verkligen på att bli sinnesrubbad? Och dessutom: flyga, säger psykoanalytikerna. En coitussymbol. Det fick vara hur det ville, en sund människa lever inte i symbol, utan i verklighet. Sådana larvigheter fick man sluta upp med.

Med en hård smäll stängde han fönstret. Fast han fortfarande kände sig beklämd och instängd, var det kallt i rummet som i en iskällare. Hastigt kastade han av sig kläderna och gick till sängs. Domkyrkans klocka slog två.

Uppsala är en sömnlös stad. Där är för mycket framtid och ovisshet i luften.

Inger Dahl låg inte sömnlös, men hon vaknade plötsligt upp, när vinden slog om, så att den kom att ligga rakt på flickornas fönster och började pipa i springorna. I ett dåligt mellantillstånd, som inte var helt vaka och inte heller helt sömn, sträckte hon sig i sin egen värme och kröp ihop på nytt. Hon hörde inte vinden som ångest. Hon kände den så väl, den var hemma här på slätten som hon. Den var ett slags sång, en slättsång, gammal som Upplandsbygden och hednisk och oslipad. Genom hennes huvud for diskussionen i kretsen kring Allan och Bernhard Selinck, musiken som något att skämmas för. "Jag väntar tills jag märker det själv," avgjorde hon tyst. Till dess var hon vän med blåsten och musiken och alltsammans. De skulle tycka hon var ljum och slapp och klabbig och dum, men hon hade en instinktiv motvilja att gå på stigar där hon ingenting urskilde. Allan kunde nog förklara. Så somnade hon om.

FÖRFÖLJAREN

Visst följde han efter henne - så grundligt kunde hon inte ta fel. Om hon bara hade vågat vända sig om och se på honom, bara se hur han såg ut, feg eller brutal, stor och grov och farlig eller liten och ettrig - men hon vågade inte, för då måste han ju ta det som en uppmuntran. I stället gick hon bara fortare och fortare, till slut började hon nästan halvspringa, ända tills hon kom ut på en bredare gata, där det ännu fanns gott om människor, trots den sena timmen. Där saktade hon åter stegen, eftersom hon ju var tvungen att gå som folk här där man kunde se henne.

Men hela tiden kände hon, att han var med. På ganska långt avstånd visserligen, men han hade inte tappat bort henne. För att pröva hur det förhöll sig, svängde hon om hörnet, när hon kom till en mindre upplyst sidogata. Ett ögonblick stannade hon och lyssnade: allt var stilla. Hon fortsatte några steg och stannade igen: lika tyst. Sakta, dröjande, med så litet buller som möjligt för att höra bättre,

drog hon sig uppåt gränden. Då var det där igen, nästan tystare än hon själv, nästan som en fläkt, långsamma steg, liksom tvekande. Hon ville stanna för att höra, om hans steg också stannade, men samma dumma rädsla som nyss hindrade henne på nytt: om hon nu till exempel blev stående framför de nysatta vildvinsplantorna för att se hur de hade växt – då skulle han ögonblickligen inte bara genomskåda att det var en förevändning för hennes nyfikenhet utan också ta det som ett tecken på tillmötesgående, och det ville hon inte riskera. Andfådd, med klappande hjärta fortsatte hon, här där hon ingenting hade att skaffa.

Hur kunde hon veta, att han var något att vara rädd för? Hur kunde hon veta, om det överhuvudtaget var en *han*? Men hon visste det – kanske hon utan att veta det hade fångat en skymt av honom, innan hon ännu hade blivit uppmärksam på att han förföljde henne ... Vem det än var, undanbad hon sig för resten allt sällskap just i kväll.

Plötsligt kom hon på en lysande idé. Hastigt, som om hon glömt något, vände hon helt om och skyndade samma väg tillbaka. Och innan förföljaren lyckades komma in i skuggan av en portgång, hade hon redan hunnit uppfatta en glimt av honom. Ja, det var en man, inte särskilt storväxt, såvitt hon kunde se, snarare liten och spenslig, och med kläder som såg fattiga ut.

Hennes ängslan blev mindre. Ingen stor stark buse alltså, som kunde kasta sig över henne, när de blev ensamma. Men en fattig man, inte en välklädd flickjägare – samtidigt som han därigenom blev mindre att räkna med liksom, gick det lustigt nog en våg av sympati genom henne, som om de båda på något sätt delade samma öde, hon, den välklädda unga flickan, och han, den fattige lille mannen – båda hörde i alla fall till de förorättade i världen. Framför allt var det kanske ändå en annan sak, som lättade hennes hjärta: hon hade trott, att det *möjligen* kunde vara någon annan ...

Men varför skulle denne okände förfölja just henne? Hon var inte särskilt vacker, elegant visserligen, men inte uppseendeväckande, inte märkvärdig på något sätt, och hela tiden hade hon gått mycket fort, inte som en gatflicka med inbjudande ögonkast åt höger och vänster. Minsann, var man ute i sådant ärende som hon, så såg man sig knappast om efter dem man mötte. Kunde han trots allt vara en bekant? Eller kanske en sinnessjuk?

Hon måste över bron, till stranden mittemot. Den låg i mörker och var folktom så här dags på dygnet. Hon kastade en prövande blick dit bort: ja, där syntes ingenting i den djupa skuggan. Man kunde komma dit på en omväg också, från andra sidan – det var bättre, det skulle förvillia honom. Och hon hade inte kommit långt på sin väg, förrän hon märkte att det var det rätta – nu hade han försvunnit, hon hörde inte mer några tysta steg bakom sig.

Äntligen, äntligen var hon framme. Alldeles ensam, osynlig för staden där borta stod hon framme vid stranden, där några klipphällar sköt ut i djupt vatten. Nu skulle det alltså ske. Smärtsamt tydligt såg hon hur vackert de höga husen på stranden mittemot skimrade i nattljuset: en svag återglans från himlen, som ännu inte hunnit bli riktigt sensommarmörk, och små reflexer nerifrån av gatlyktorna – och smågatorna svepta i mjukt sammetsbrunt mörker. Jorden var mycket, mycket vacker – men vad hjälpte det, när man var olycklig som hon. Hon var rädd, när hon tänkte på hur det skulle vara att inte få luft – men det gick nog fort över.

Det prasslade under träden. Hon ryckte till och såg ditåt. Där i skuggan stod en människa. Hon kunde svära på att det var samme man som följt efter henne. Han hade hunnit före henne dit och stod och väntade!

- Jag visste jag skulle träffa er här, sade han stilla. Tydligt var han utlänning, ty han talade med stark brytning. Men det var en låg, lugn, vänlig röst, en sådan som inte verkade skrämmande i sig själv. Även om han var sinnessjuk, så kunde han ju vara en vänlig själ för det. Hon önskade honom

bara så långt vägen räckte.

- Gjorde ni det? sade hon avvisande, ointresserat. Hon ville visa honom, att hon inte var rädd för honom - och nu var det verkligen sant också. Det där andra, som hon hade framför sig, upptog henne för mycket för att hon skulle tänka på att vara rädd.

Han steg fram ur skuggan. Ljuset var i alla fall för svagt för att hon skulle se mycket mer än ett par stora svarta ögon i ett smalt ansikte - jo, hon anade också hans drag, snarare än hon urskilde dem, allvarliga, förändligade, med spår av mycket svårt som han hade genomgått.

- Ja, fortsatte han med samma starka brytning, fast han för övrigt talade flytande nog. Ni gick förbi mig just i ljuset från en gatlykta, och jag såg genast vad ni hade för er. Så följde jag efter er. Och hade jag haft orätt, så skulle det ju inte gjort något heller.

Nej, han var inte sinnessjuk, det kände hon när han talade. Han var inte uppfylld av något inom sig själv, bara intresserad av henne. Men hon hade inte den minsta önskan att bli hjälpt. Hur skulle han för resten kunna hjälpa henne ?

- Jag har väl rättighet att göra vad jag vill, sade hon trumpet.

- Om ett ögonblick går jag, sade han allvarligt. Tro inte, att jag vill hindra er med våld. Jag ville bara tala med er först.

- Varsågod, bara det inte tar för lång tid, sade hon torrt. Men i detsamma kände hon hela sin bottenlösa övergivenhet och snyftade till.

Han tog hennes hand, inte närgånget, utan varsamt och högtidligt.

- Varför vill ni göra det här? frågade han.

- Varför? För jag ser ingen utväg att leva förstås.

- Det är någon ni håller av?

- Nej - nej, så är det inte. Nej, snarare tvärtom. Det är någon som håller av mig, och jag vill inte ha honom!

- Och det kan ni inte säga honom?

- Nej - jag vet inte hur jag ska kunna säga det. Jag vågar inte!

- Jag hade rätt, sade han för sig själv och nickade.

Hennes förra oro för att det kunde vara någon som kände henne, vaknade på nytt.

- På vad sätt hade ni rätt? frågade hon skarpt. Känner ni mig?

- Nej. Men jag antar, att det som driver människor till sådant här, det är alltid fruktan, och i nittionio fall av hundra är det en överdriven fruktan, som de själva skulle skratta åt, om de bara var vid sunda vätskor. Det var därför jag följde efter er. Jag ville säga, att ni inte behöver vara rädd.

Hon teg. Vad skulle hon svara? Å ena sidan hade hon lust att bli ond - vad hade han med hennes angelägenheter att göra? Å andra sidan hade hon också lust att försvara sig. Men inga skäl hade hon att lägga fram. Om hon ändå kunde ha svaret: Han kommer att mörda mig! Då hade alltihop varit

tydligt. Men det var ju inte så. Mörda henne skulle väl ändå inte farbror Jonas göra.

- Det kan hända, att jag inte behöver vara rädd, sade hon långsamt. Men jag är det!

Nu var det hans tur att tåga. Hon kände, att han inte accepterade hennes skäl. Hon måste fortsätta:

- Ni förstår, han är en avlägsen släkting, förfärligt gammal, tycker jag. Han tog hand om mig, då mor också hade dött. Han är underlig och sträng, jag har alltid varit rädd för honom. Men det är klart att jag är tacksam också, för allt vad han har kostat på mig. Rädd och tacksam. Jag vet inte, om jag ändå kan förklara, hur förfärligt det är att göra honom emot.

- Hur gammal är ni? frågade den främmande.

- Ja - jag är myndig, fast nätt och jämnt. Lagligen har han ingenting att säga till om mer. Men annars är jag beroende av honom, fullständigt, fullständigt beroende av honom.

- *Fullständigt?* sade den främmande tankfullt.

- Ekonomiskt då, om ni föredrar det. Gör jag honom emot, kan han kasta ut mig på gatan vilken dag som helst.

- Då får vi sällskap då, log mannen. Jag går brandvakt för tillfället, som det kallas. Det är rätta årstiden nu, kan jag säga er. Om vintern vore det värre.

Hon ryckte till och såg på honom. Hittills hade hon knappast tänkt på hur han kunde ha det. Samtidigt som hon skämdes en smula - för han måste ju tycka hon klagade i onödan, när hon hade det så bra - ångrade hon sitt förtroende: en som levde i yttre misär kunde bestämt aldrig förstå en människa som led i sitt inre. Han tyckte förstås bara att hon skulle ta farbror Jonas, och därmed punkt. Mat och husrum måste ju hägra som livets högsta goda för en sådan stackare som inte hade dem.

- Ni tycker nog jag är ryslig, som inte är tacksam för vad jag har, sade hon, halvt ängsligt och halvt försmädligt.

- Jag tycker bara det är synd att ni är så rädd. Ni har ju inget att vara rädd för. Ni kan få arbete när som helst.

- Vad då för arbete? sade hon. Som hembiträde kanske? För min fortsatta utbildning skulle farbror Jonas bekostat, annars blir det inget av med den.

- Varför inte som hembiträde? Ni har hela livet för er, och då är ni fri. Är ni så rädd för det arbetet, att ni hellre dränker er?

- Jag - jag har ju egentligen - fått en annan utbildning, stammade hon häpen. För resten, tillade hon hastigt, det är inte själva arbetet som skrämmer mig, det skulle jag nog klara - men alla våra bekanta ... Vad de skulle säga, det kan ni nog inte tänka er ens. Ni tycker väl jag är feg - och det är sant, jag är feg, så fort någon säger något ont om mig blir jag ifrån mig. Allra minst vill jag att farbror Jonas ska säga något ont om mig. Jag vill inte ha honom, men jag vill han ska tycka om mig ... Alla ska tycka om mig ...

Hon insåg, att vad hon sade måste verka rysligt dumt och kanske var det. I plötslig förtvivlan över denna trassliga härva övergick hon till offensiven.

- Vad är ni själv då? frågade hon med oväntad häftighet.

- Lärare, svarade han och ryckte på axlarna. Akademiker. Historiker och filosof. Men det är längesen. Nu är jag bara flykting.

- Men vad gör ni? Vad lever ni av?

- Jag gör ingenting. Jag får ju inte, sade han lugnt. Och jag lever av understöd. Men jag lever i alla fall.

Det stack till i henne. Vilket var bättre: att ställa stora anspråk på livet som hon och kasta det ifrån sig av något skäl, som andra kanske tyckte var obetydligt, eller att som han vara så anspråkslöst nöjd med vilken tillvaro som helst, till och med en där man inte fick arbeta och där man levde på understöd? I alla fall gick det ju inte an att visa sig alldeles utan medlidande, så hon sade:

- Det är många som har det så nuförtiden. Många som har det värre också.

Han nickade allvarligt och tyst, och hon såg hans stora svarta ögon öppna och sluta sig som om han såg syner.

- Jag har hört och sett förfärliga saker, sade han stillsamt. Jag har sett hatet, som gör människorna värre än vilddjur, och bakom hatet har jag alltid, alltid sett den stora rädslan. Rädslan är det, som gör människorna onda. Vore vi inte så rädda, skulle vi inte göra så mycket ont.

- Är det verkligen många som är så rädda? frågade hon tankfullt. Jag har alltid trott att det bara var jag.

- Alla, alla är rädda, sade han och skakade på huvudet. Det går som smitta över jorden. Hur skulle rädda föräldrar kunna uppfostra annat än rädda barn? Och vilken lära, som nu går fram bland människorna, är inte full av fruktan och skydd mot fiender och hat mot fiender och mest av allt skydd mot att någon skulle tro att man är feg? Hela luften är förgiftad av rädsla.

Hon förstod inte riktigt hur han menade, men hon tyckte om att höra honom tala. Hans röst var så lugn, fastän sorgsen, det var som om han berättade sagor för henne, hemska sagor, och ändå vackra att höra. Hon skulle vilja att han tog henne i hand igen, inte därför att han var man och hon kvinna, utan därför att hans närhet lugnade henne som om han varit hennes far eller mor. Hon blev trygg, då hon hörde honom.

- Men från var människa, fortsatte han, som har kommit ifrån sin rädsla, om också bara en liten del av den, går det ut läkedom.

- Ni vill att man ska vara modig, sade hon dröjande.

- Nej, kom det energiskt. Jag vill inte att man ska vara modig. Jag avskyr ordet mod, därför att det har blivit så missbrukat. Används det inte alltid av sådana, som jämt och samt behöver visa sig själva att de inte är fega? Men behöver man visa det, så är man rädd. Hjältemod, heroism, det är oftast andra namn på samma gamla rädsla. Den naturliga, självklara friheten från fruktan är tyst och utan åthävor.

Nu tyckte hon nästan hon började förstå honom, men inte genom vad han sade, utan genom hans röst, hans väsen. I början hade hon gripits av medlidande med hans fattiga liv, samtidigt som hon föraktat honom för hans avsigkommenhet. Nu kunde hon inte längre göra någotdera, hon var bara glad åt att han fanns där. Hon stod tyst och hörde, hur det susade i trädskronorna över dem. Suset

var inte likgiltigt och främmande, det var vänligt, och vänliga var också de kluckande vågorna och de stora husen på andra stranden i sitt underliga ljus. De ville henne väl, som han ville henne väl.

Hela tiden hade han talat lågt och stilla, nu sjönk rösten och blev nästan svår att höra.

- Det var bara därför jag följde efter er, för jag ville säga er detta ... Mig har ju ödet gjort mycket ont, så som alla andra ser det, men nästan mer gott, så som jag ser det själv. Det har tagit mycket av min rädsla ifrån mig. Och eftersom det har gjort så, tänker jag mig, att jag måste stå i de läkande makternas tjänst - och är alltså inte utan uppgift på jorden.

De var tysta igen, och träden susade och vattnet kluckade.

- Ja, och så ska jag gå, sade han. Det var aldrig min avsikt att hindra er från någonting.

- Men jag går med, sade hon. Just nu förstår jag, hur dumt det är att vara rädd för farbror Jonas och hur dumt det är att vara rädd för steget ut mot något nytt och hur förfärligt dumt det är att vara rädd för vad folk tänker. I morgon kanske jag har glömt det, men då ska jag tänka på hur det var i natt, så kanske det kommer igen.

De teg båda hela tiden, medan han följde henne fram till hennes port. Då hon räckte honom handen till god natt, frågade hon:

- Tror ni vi träffas igen? Han sade sitt namn.

- Ni kan ju alltid fråga efter mig på polisen - om det blir av någon gång, sade han vemodigt. Då är jag väl antingen kvar här, eller också har jag blivit tvungen att resa vidare. Jag vill inte söka upp er. Det kunde ni lätt tycka vara efterhängset - då.

Hon protesterade, men han var orubblig. Till slut skakade han hennes hand och gick. Medan hon trött av alla sinnesrörelser - trött och tom - öppnade porten och tände trappljuset, såg hon honom försvinna neråt gatan.

Jag kommer att glömma hur det var, mumlade hon för sig själv och stängde hissdörren om sig. Men måtte jag bara komma ihåg att det var något - något särskilt - något att göra av livet - - -

GÅTANS LÖSNING

Den unge läkaren, som skulle vikariera vid Vitå sanatorium, följde i dag för första gången med på rondan genom salarna. Doktor Larsson, som han skulle vikariera för, satte honom in i patienternas föregående och gav honom faderliga råd. Från bädd till bädd gick de båda i sina vita rockar, först Larsson, liten och satt med grå hårkrans kring sin jovialiska flintskalle, ett par steg efter honom Carleman, lång och bredaxlad, med något mjukt och tveksamt i rörelserna.

Ingen av patienterna, som inte var helt och hållet absorberad av sin sjukdom, kunde undgå att fästa sig vid den nye doktors ansikte. Redan att han var ny och skulle ersätta Larsson var ju nog för att väcka intresse. Men det var inte bara det. Så gott som varenda patient följde Carleman med ögonen, när läkarna vandrade från hans säng till nästa, och alla lade sig åter till rätta med en suck av belåtenhet och förtroende. Visserligen var han ung, den nye doktorn. Men tvärsigenom hans försynta rörelser och hans allvarliga uttryck strålade en trygg värme ut. Instinktivt kände de flesta, att den värmen var vad man brukar kalla godhet.

Vid sista sängen i salen, närmast dörren, visade Larsson stumt på feberkurvan och utbytte en blick med sin vikarie. Denne rynkade ögonbrynen och tittade först uppmärksamt på kurvan och sedan på patienten i sängen. Det var en ung man, blond, med markerade drag, som kom en att gissa på kroppsarbete, ty en sådan utmejslad karaktär över ett ungt ansikte kommer i regel av ansträngande kroppsarbete. Den unge mannen låg på sidan, tydligt likgiltig för läkarnas besök. Ändå dåsade han inte, hans ögon stod öppna och stirrade framför sig som i tankar. Så hög var hans feber återigen inte, att man kunde misstänka honom för några yrselfantasier. Å andra sidan kunde han nog ha rätt att vara upptagen av sitt tillstånd. Från att ha visat tydlig bättring hade sjukdomen åter gått till försämring, och detta endast under sista veckan.

Då de åter kommit ut i korridoren, skakade Larsson på huvudet och sade:

- Den siste, den där unge Ljung, gör mig bekymmer. Gudarna vete vad som har stött till där. Han tycks ha mist livslusten på sista veckan. Som om något stort bekymmer plågade honom. Här kan de ju inte precis få några extra stora bekymmer, som de inte har förut. Det kan förstås vara någon inre orsak, någon rubbning, som jag inte kan fundera ut. Jag hade inte alls väntat mig det, det måste jag säga. Men mer finns förstås i himmel och på jord, Horatio, haha. Nå, det är väl inte mycket att göra åt. Synd, för det är en ovanligt trevlig pojke, lite blyg och tafatt, men särdeles hygglig.

- Men han har kanske verkligen fått bekymmer? frågade Carleman. Några ledsamma underrättelser hemifrån kanske?

Larsson ryckte på axlarna.

- Hans syster var här i förrgår, sade han. Då var försämringen redan tydlig. Hon föreföll högst pigg och glad, då hon kom, säger syster - trodde förstås att det fortfarande bara gick till bättring - och var hon nedslagen, när hon gick, så tycks det ha berott på den nya försämringen. Såvitt jag vet, är hon den enda anhöriga han har. - Förstås, han får då och då brev från olika håll, det kan ha varit något sådant. Han säger i alla fall ingenting.

De fördjupade sig i diskussion om de andra patienterna.

Carlemans tjänstgöring började.

Han hade en märkvärdig förmåga att ägna sig åt alla. Minst av allt hörde han till dem, för vilka var patient är ett nummer och inget mer. Ett verkligt oskrymtat intresse, en personlig värme, ett deltagande i alla detaljer av de sjukas alla bekymmer var det som mest betecknade den nye läkaren. Inte ens den jovialiske doktor Larsson hade orkat med ett sådant uppgående i sina sjuka medmänniskor. Patienterna höll genast av honom och beundrade honom. Sjuksköterskornas känslor var mera delade. Åtskilliga av dem kunde inte låta bli att vara honom tacksamma för hans varma mänsklighet, två av de yngre svärmade redan i smyg för honom, men de äldre och vanare gjorde miner åt varandra: de fann honom för långsam och omständlig, för lite hemma i sitt yrke, tyckte de.

Ljung, den unge arbetaren, tycktes höra till de patienter, som var alltför sysselsatta med sig och sitt för att skänka omvärlden något intresse. Men en dag, då doktorn gjorde rondan, slog han upp ögonen och log.

- Jag har drömt om doktorn i natt, sade han och tittade nyfiket på Carleman. Inte visste jag, att doktorn såg sån ut, inte.

- Gör jag det då?

- Precis sån, svarade Ljung lugnt. Men hur kan man drömma om något som man inte har sett?

- Man har väl sett det ändå, sade Carleman. Man har inte vetat om det, men så kommer drömmen och visar, att man har sett det ändå. Det har hänt mig också.

Därmed var alldeles tydligt ett band knutet mellan patienten och läkaren. Inte så att Ljung egentligen sade något hädanefter heller. Men han var där. Han var med. Det fanns en ordlös, liksom avvaktande kontakt, som också Carleman kände.

Tills en dag Carleman gick till angrepp med ögonen på feberkurvan:

- Märkvärdigt med den här försämringen, tycker jag. Ni har bestämt något tråkigt att tänka på.

- Jaha, det har jag, svarade Ljung bestämt. Sedan teg han länge, och hade Carleman med raska och yrkesmässiga steg gått därifrån, så hade han inte fått höra något. Men nu stod han där och solade, tittade på kurvan och på den sjuke och såg begrundande ut.

- Se, det är så, att jag har fått lösningen på en gåta! återtog den sjuke med ett litet förläget skratt.

- Det brukar väl tvärtom vara roligt, det? invände Carleman.

- Nehej. Beror på hur den är.

- Ja. Det är sant, svarade den andre. En skugga av ett smärtsamt minne flög över hans drag. Den skuggan förde honom ännu närmare patienten i sängen.

- Jag ska säga doktorn, sade Ljung, det är förfärligt, när man har trott på en människa och den sen visar sig vara rena bluffen. Det var lösningen på min gåta det.

- Ja - det *är* förfärligt, sade Carleman allvarligt och mötte den sjukets blick.

Hastigt halade Ljung fram ett brev ur en bok på nattduksbordet och räckte det åt läkaren.

- Ta med det här, sade han beslutsamt, och läs det, när doktorn får tid. För jag skulle vilja höra vad ni säger om den här saken.

På kvällen, då Carleman gick och lade sig, tände han den lilla grönskärmade lampan vid huvudändan av sängen och tog fram brevet. Det var långt, skrivet med blyerts, med oskolad men tydlig och sympatisk handstil. Han vände på det. Underskriften var: Evert Ljung. Alltså från den sjuke själv. Lustigt nog var blyertsskriften rättad med rödpenna, som man rättar en skoluppsats, dels i fråga om stavfel, som förekom ett par gånger, dels i fråga om satsbildning och ordval. Hade Ljung legat och roat sig med att rätta sitt eget brev? Och varför hade han inte skickat av det?

Carleman läste:

"Vitå den 19 februari 1938. Käre kamrat. Här ligger jag nu på Sanatorium (rättat: sanatorium) och då tänkte jag skriva till dig. För då jag tänker på Klubben, är du den ende som jag minns, och så en av flickorna, som jag var rätt så förtjust i, men var hon finns nu det vet jag inte (rättat: men jag vet inte, var hon finns nu). Här ligger man nu och är sjuk, och då tänker man på en hel del och får lust att säga en hel del, som man annars aldrig kommer sig för med. Det finns sådant som har betytt mycket för en och då vill man gärna säga det. Till exempel på klubben. (Rättat: Så var det till exempel på klubben.) När jag kom till Klubben, så var det så mycket som jag ville veta, mest om människorna. Jag kan säga, mest om människorna, hurdana de är och vad de kan bli. För jag trodde alltid, som jag tror än, att människorna kan bli mycket mer än vad de nu är. Det är den vägen som alla de stora männen har börjat visa oss, och har de inte det, så är de inte stora i mina ögon, utan

oviktiga, om de fyller aldrig så många sidor i uppslagsböckerna. Så jag började (rättat: Så började jag) studera samhällslära, både Marx och annat, och ville läsa psykologi också, men då begrep jag, att jag fick börja med människokroppen för att få reda på hur det var med körtlarna och sådant och själslivet. Men så var du med i Klubben och jag lärde känna dig. Annars skulle jag väl ha studerat mer än jag gjorde, fast kanske med klen behållning, för jag vet ju nog, att jag inte är något ljus, det begrep jag, när jag träffade dig. Du stod så högt över oss andra. Vi skämdes för att du skrattade åt oss. Du skrattade aldrig för resten, för du bara drog på mun (rättat: munnen) men det var värre. Men du hade rätt till det, för du stod över oss, fast ingen hade reda på dig, ingen kände dig, men vi visste det ändå allihop. Just för att vi skämdes som vi gjorde, när du tittade på oss. Alla skämdes inte, somliga var arga på dig (rättat: förargade), men till dem hörde inte jag. Jag visste hela tiden, att du stod högre än jag och kanske var en av dem som kunde visa vägen. Men jag vågade aldrig be dig att säga vad du tänkte, fast jag alltid önskade veta det, för det kunde ju inte intressera dig, eftersom jag var så mycket mindre begåvad och visste så mycket mindre. För det gjorde jag. Men jag ville gärna vetat mera. Jag ville gärna vetat vad du tänkte, för jag anade att du var en av dem som; gick före. Men vad du sade var alltid bara kritik av vad andra sade. Det var också vad som övertygade mig. Du skrävade inte och stod i som åtskilliga andra. Du drog på mun (återigen rättat) och det gjorde mig rädd för dig, samtidigt som det naturligtvis också övertygade mig. När vi diskuterade, drog du alltid på mun (rättat omigen!) och tittade så där som man skämdes, och sade något kort och riktigt dräpande, du tyckte väl vi andra var för dumma för att du skulle vilja komma fram med vad du själv tänkte. Jag begrep att jag aldrig skulle förstå något av mig själv, och att det inte fanns mycket hopp om hjälp heller, för hur skulle sådana som du som var så långt komna intressera sig för oss andra som var så bakom. Så jag började tycka, att det inte var något vidare lönt att fortsätta. Därför kom jag ur studiearbetet, och så gott var väl det, för man ska förstås hålla sig på det plan dit man hör. Men nu är det så annorlunda. Ja, jag är trött nu, så jag får fortsätta i morgon.

Den 20 februari. Jag ville säga att det är annorlunda. När man är mycket sjuk eller har varit mycket sjuk så är det som om man ville försöka förstå så mycket som möjligt i alla fall, antingen man är dum eller begåvad, åtminstone förstå så pass mycket som man kan. Det är som om man hade fått klart för sig, att man måste hinna så långt man kan och orkar, alltefter sina krafter, om du förstår mig. Därför skriver jag också till dig. Jag vill bara så gärna veta, vad du egentligen tänker. Jag är säker på att du skulle kunna få mig att förstå lite mer än jag gör. Det är dina åsikter om människorna, om deras själsliv och om deras förhållande till varandra i samhället jag ville höra om. Som är mycket, det förstår jag, och kanske svårt att säga så där på rak arm, men bara något som du tycker du har kommit fram till. Det är ju mycket begärt att du ska sätta dig ner och skriva till mig, särskilt som du säkert har fullt med jobb, men om du bara skriver någon rad om dan (rättat: dagen), så kan du väl skriva en sida eller så. Eller några rader, något som du tycker du har kommit fram till. För detta är ju ändå vårt stora intresse, som är gemensamt för både begåvade och obegåvade, fast de begåvade har kommit mycket längre med problemen. Jag tyckte ju att det inte var lönt längre för min egen del, jag lämnade det åt dig och sådana som du, men nu kan du väl skriva några rader ändå. Din kamrat Evert Ljung.”

Carleman släckte lampan och låg i mörkret och funderade över brevet, över avsändaren och adressaten.

Då han dagen därpå efter rondan lämnade tillbaka brevet åt den sjuke, föreföll denne mycket förlägen.

- Det var förstås dumt av mig att visa det här, sade Ljung. Man behöver just inte visa alla människor, vilken stackare man är. Doktorn ser, att han tyckte det också, han som brevet är till, menar jag.

- Hur så? Vad för något? Är det han som har gjort rättningarna med rödpenna?

Evert Ljung nickade.

- Ja, sade han. Det är han. Jag glömde för resten att lämna med hans svar. Det är mycket kort. Se här.

Han drog fram en annan liten brevlapp ur samma bok på nattduksbordet och lämnade åt Carleman.

"Vän Evert. Tack för brevet. Som du ser, har jag gjort en del rättningar, som tycktes behövas. Då jag anser, att du kan ha nytta av att ta del av dem, sänder jag dig brevet tillbaka. Men skicka mig det sedan, ty jag samlar. Rudolf Törngren."

Carleman rynkade ögonbrynen.

- Hur var det möjligt, frågade han lågt, att ni kunde beundra den typen?

Ljung rodnade och smålog.

- Det har jag undrat också de sista dagarna, svarade han. Ser doktorn, först, då brevet kom, var jag alldeles förtvivlad. Jag tyckte liksom att jag hade fått sista intyget på att jag var en idiot och ingenting mer. Att han föraktade mig så djupt ... Det grämde mig dag och natt. Säg själv, doktorn, tror man inte gärna, att en människa, som drar på mun åt en, en som verkar överlägsen, också måste *vara* överlägsen? Men de här dagarna, medan jag bara har legat och tänkt på den saken, har jag kommit underfund med, att det är tvärtom.

- Ja, sade Carleman en smula obestämt. Ja, det kan nog vara.

- Jo, fortfor den andre ivrigt, jo, alltid. Det måste alltid vara så. De som går före, det är de som kan förmå de andra att följa efter. Måste det inte vara så?

- Jo, jag tänker väl det ...

- Inte de som får de andra att stanna och ge upp hoppet? De är inte före, de är efter.

Då doktorn inte svarade, fortfor han lika ivrigt: - Ja, jag kan tala med doktorn, för ni är tvärtom, mot Törngren, menar jag. Och nu tycker jag att jag har kommit att förstå en hel del. De där som kommer en att känna sig underlägsen, dem är det egentligen synd om. Titta på honom här, som har rättat ett allvarligt menat brev på det där sättet men inte har ett ord att säga själv. Och om han hade haft det, vad skulle det varit? Jo, doktorn, det skulle varit något som slog ner mig. För han *vill* slå ner andra. Det är det som är hans storhet. Nu ser jag det alldeles klart, när jag ser tillbaka på hur han var och vad han sa och gjorde. Han hade ingen annan storhet. Han var mindre än den dummaste av oss andra. Och honom gick vi och beundrade därför att vi var rädda för honom och hans överlägsenhet! Men de som verkligen är före på vägen, det är de som drar oss andra efter, det är de som tar bort ens känsla av underlägsenhet.

- Jag tror inte ni skulle tala så mycket, sade Carleman. Jag ser, att det upprör er. För resten tror jag, att ni har rätt.

- Jag ligger bara och retar mig över att jag slutade med studiearbetet, sade Ljung. Tänk, att man kunde låta lura sig så av den där! Nu kan jag inte ta igen någonting mer. Nu får jag aldrig lära mig något.

- Är ni så säker på det? frågade doktorn med ett spjuveraktigt leende. Är ni säker på att ni inte har legat här och lärt er en hel del?

Ljung såg ett ögonblick häpen ut. Sedan fylldes hans ansikte av ett brett leende.

- Det har jag förstås gjort, sade han. Ja, det har jag gjort.

Han teg ett ögonblick och låg och stirrade leende rakt framför sig. Carleman satt kvar.

- Jaha, upprepade Ljung. Det hade kanske tagit sina år i cirkeln innan jag hade lärt mig just det. För om det också skulle stå i böckerna, så är det något annat att se själv.

- Jag tror det är en viktig sak för den som vill veta något om människorna, tillfogade Carleman stillsamt.

Ljung strålade av förtjusning. Han hade insett en sanning, men nu först insåg han, hur grundläggande hans sanning var. Han grep den andres hand.

- Ja, men då har jag arbetat en hel del, medan jag låg här, sade han. Då får ni inte undra så mycket på att febern steg. Jag har uträttat någonting. Jag har kommit framåt.

Carleman nickade och tryckte handen, som fattat hans.

- Jag undrar inte på det alls, svarade han. Jag vet nog hur det är: först blir man förbittrad. Sen måste man tycka synd om den som är fattigare och räddare än man själv.

- Just så är det, sade Ljung allvarligt. Just så är det. - Men för resten, doktorn, var inte orolig för mig. Antingen jag blir bättre eller sämre, så tycker jag, att jag har kommit framåt nu.

EN RÖST

Natten hade varit dålig, och då fröken Mårtenson kom klockan elva, hade Tyra just somnat. Aurel, som hade avlöst sjuksköterskan klockan nio, bar också han spår av en sömlös natt, framför allt i sina rörelser, som blev ryckigare än annars, så fort han var nervös. I askkoppen framför honom låg ett berg av aska och cigarrettstumpar, och han såg knappast upp på fröken Mårtenson, när han bjöd henne sitta ner och vänta.

Barbro Mårtenson hade ovanligt god tid i dag och slog sig lugnt ner. Då hon märkte, att mannen som tog emot henne var fullt upptagen med annat, tog hon en bok från hyllan och slog upp den. Genom fönstret, som stod på glänt för att vädra ut röken, hörde hon barn leka utanför. Vad här var stilla, eftersom man kunde höra sådant ända hit upp! Hon lät boken sjunka och satt bara och njöt av stillheten och de svaga barnrösterna.

Dafford gick fram och tillbaka, stannade än vid fönstret och än vid bokhyllan. Då han på sin vandring kom så att han kunde se henne bakifrån, tog han tillfället i akt och gjorde en överblick av den unga damen. Hon hörde till dem som gör ett odelat förtroendeväckande intryck redan vid första blicken. Förmodligen var det hennes lugn, självklarheten i alla rörelser, enkelheten i hela uppträdandet, som hade denna verkan på åskådaren. Hon tycktes vara fullständigt obekymrad om vilket intryck hon gjorde, obekymrad som om hon vore osynlig eller inte funnes till. Hos äldre människor, som har mycket bakom sig och bara halvt lever i vad som försiggår omkring dem hade han då och då lagt märke till en sådan omedvetenhet, hos dem och hos mycket små barn, när de är fullt upptagna av sin lek. Men hos en ung människa, därtill en ung kvinna, var det en ovanlig egenskap, och allra helst som den unga personen på inget sätt kunde antas ha vänt världen och medmänniskornas intresse ryggen i resolut hopplöshet, som det ibland kan inträffa med mycket fula unga kvinnor, som i stället

utvecklar sina rent mänskliga egenskaper på ett storartat och självförglömmande sätt. Barbro Mårtenson såg tvärtom snarast bra ut, inte vacker, men ungdomligt täck: frisk hy, klara ögon, obestämda men öppna drag – ett nordiskt flickansikte, som håller sig länge ungt men också länge förblir obestämt och utan starkare karaktärsprägning. För Aurel Dafford, som i detta ögonblick sist av allt tänkte på att inlåta sig i flirt, kom huvudsumman att bli, att den sympatiska unga personen såg ut att vara samvetsgrann i sitt yrke och av behagligt väsen. Det var allt vad man kunde begära av henne.

Hans nervositet slog plötsligt ut i ett obetvingligt begär att få tala med någon. Aurel Dafford var i grund och botten inte på långa vägar så förtegen som han verkade i sina egna kretsar. Där låg mycken invand och erfarenhetsmässig försiktighet i hans vardagliga tystlåtenhet.

- Ni tycker nog att jag verkar något nervös, sade han. Ja, ni talar väl engelska?
- Ja, det gör jag, svarade hon. Åtminstone förstår jag det tämligen bra.
- Skönt. Men ni förstår nog, att man kan bli rätt nervös av ett olycksfall som det här?
- Men är det inte bara en vrickning? Jag trodde inte det var något farligt.
- Nej visst – det är det inte heller. Men det kunde ha blivit. Ofta är det ju så, att man är mest upprörd efteråt – över vad som inte har inträffat.
- Ja, jag vet.
- Det hängde på ett hår att det hade gått värre. Det är så underligt att tänka på. När man ligger sömnlös, får man så underliga fantasier. Så – metafysiska. En sådan meningslös fråga som denna till exempel: vart tar en röst vägen, som inte längre finns?

Barbro Mårtenson såg honom rakt i ansiktet, plötsligt djupt och odelat intresserad.

- Det är en fråga som jag förstår, sade hon allvarligt.
- Verkligen? – Själv tror man gärna, att ingen annan frågar så konstigt. I själva verket är det kanske en fråga, som har sysselsatt mänskligheten sedan urminnes tider. Melodin, formen, väsendet – var har de sitt hem, varifrån kommer de och vart går de? Är ni road av filosofi?
- Det har jag ingen aning om. Jag har aldrig läst sådana saker. Men när folk talar om vad de tänker, då är det mycket intressant, tycker jag.
- När jag låg och grubblade i natt över den här saken, så tänkte jag: men det är ju detta, som ligger bakom alla obegripliga och främmande företeelser i tänkandets historia, allt det man lärde sig en gång med svett och möda som några gamla grubblares spetsfundigheter till ingen nytta och ingen glädje – bakom alltsammans ligger den underliga företeelsen, att man faller ner och tillbeder inför något jordiskt altare, där man anar en gudomlig närhet, och altaret kan vara en kvinna eller en gudabild eller en fiol eller bara ens eget jag sådant det skymtar i sällsynta ögonblick, kanske rentav i ruset – och man tillber egentligen inte altaret, utan det som en gång har hemsökt altaret – – I natt tänkte jag: egentligen bryr jag mig ju inte om – –

Han hejdade sig. Han hade hållit på att säga något alltför intimt och alltför grymt. I stället frågade han:

- Hur gammal är ni?

- Tjugunio.

Det var mycket mer än han hade väntat. Men det gjorde ingenting. Hon hade ungdomens hela storögda allvar, när hon lyssnade. Hon skulle nog ändå inte förstå så mycket av vad han sade, och det gjorde honom lustigt nog frimodigare, det och så tanken på att de två aldrig skulle ha mycket att göra med varandra.

- Ni förstår, sade han och pekade upp mot övervåningen, där sovrummet låg, det jag först träffade av fröken Neewer var rösten. Ni går antagligen på operan och har hört henne sjunga?

- Ja. Hon sjunger mycket mycket vackert. Jag har hört henne två gånger.

- Två? Det var inte mycket, när ni har tillfälle till det år ut och år in. Det är också en av de eviga frågorna: varför ser somliga, där andra inte ser - och tvärtom? Är vi inte allesammans gudar och den högstes söner? Men den som begär att alla andra ska dela just hans tillbedjan, han är antingen en dåre eller något värre.

Hon teg och satt tankfull. Sedan strök hon över sin egen hand och sade:

- Mitt altare var det här, från början.

Han såg förvånad på henne. Denna unga flicka, som verkade så litet självupptagen - hade hon börjat med att falla ner inför sig själv? Inför sin egen skönhet? Inför sitt jag i allra enklaste mening? Kanske hon ville säga, att det var en irrväg, som hon hade kommit ifrån. Han väntade uppmärksamt på fortsättningen.

Nu höll hon upp handen och såg på den.

- Det är världens finaste arbete, detta, sade hon allvarligt.

Där fanns ingen blyghet, heller inget koketteri eller återhållsamhet i hennes röst. Bara på tonfallet kunde han urskilja, att hon menade det på ett annat sätt än han först trott. Där låg en mystikers hängivenhet inför undret i hennes lågmälda långsamma ord. Han väntade på fortsättning, men hon teg, och fast han anade hennes känslor, förstod han inte riktigt vad hon menade och orkade inte heller hålla fast vid sin undran. Han återtog sin vandring i rummet och efter några korta ögonblick också sin avbrutna monolog:

- Vet ni vad som kan ligga i en sådan röst? Jag hörde henne sjunga operaroller, som aldrig hade haft någon mening för mig. Ni vet hurdana operatexter och operaroller brukar vara. Musiken har sitt eget liv utanför och ovanför rollerna. Har ni inte märkt det? Redan som barn satt jag helst och blundade, medan de feta operastjärnorna skuttade omkring på scenen i sitt klumpiga spel - men då var det naturligtvis mest för att de förstörde illusionen för mig. Sedan har jag försökt blunda för det dramatiska innehållet - med vissa geniala undantag, naturligtvis - för att svinga mig upp till en ren musik, som lika gärna kunde vara något helt annat än opera. Vad som har gjort mig glädje, var violinernas spel mot basfiolernas, flöjternas och fagotternas insats i det mörkare underlaget, alltsammans rent tekniskt sett, eller åtminstone från en helt annan synpunkt än den banala dramatiska. Det där känner ni säkert till?

- Nej, sade fröken Mårtenson, jag är inte så musikbildad. Jag följer alltid handlingen med spant intresse.

För första gången log han.

- Nå, ni är ett gott barn, när det gäller musik, det förstår jag. Men ni förstår kanske ändå, att något kan inträffa, som gör det banala meningsfullt. Ett mord av svartsjuka, som jag annars uppriktigt sagt tycker är det trivialaste och minst uppbyggliga som tänkas kan, eller en ung flickas förälskelse, som strängt taget inträffar alla dar och på inget sätt kan kallas märkvärdig, eller en fästmöds dygdiga ängslan för den vilseförde fästmannen-gardisten - den skulle vara löjlig, om den inte vore enbart ointressant - plötsligt rör det en och griper en och vad ni vill. Och efteråt skäms man över sitt återfall i en mänsklig - allför mänsklig intressesfär, men det är en oäkta skam. Djupare in är man tacksam. Man har kommit närmare den stora massan av människor, alla dem man förut fann banala, ointressanta - och man är tacksam. Man har kommit närmare de banala och ointressanta ting, som inträffar i tidningarna, i romanerna, på gator och torg och lockar de banalas och ointressantas intresse till sig. Och man är tacksam. Ni förstår mig inte, men det gör ingenting.

- Jo, jag förstår, sade hon stillsamt. Jag förstår på ett annat område.

- Det var alltså vad Tyra Neewer gjorde med sin röst, fortsatte han. Jag kan inte alls förklara varför just hon kunde göra det. Jag har hört många vackra röster i min dar. Kanske det ligger något alldeles särskilt i den.

- Det måste det göra, nickade hon allvarligt. Hon måste själv förstå allt det där, som hon får andra att förstå. Hon måste väl själv vara en människa, som upptäcker det stora i det lilla.

Han teg och såg forskande på henne. Förstod hon mer av musik än hon gav sig sken av, retades hon med honom? Men det var inte så, hon var nästan förnumstigt allvarlig. Hon kunde inte själv veta, hur orätt hon hade. Det där, den inre motsvarigheten, det var ju just vad Tyra Neewer inte hade. Han hade länge trott det. Han hade rusat från sin nya underliga upplevelse av djupet i det lilla och vardagliga till människan, som hade ingivit honom den med sin underbara röst. Hon hade vikit undan och försvunnit, och till sist, när han hade jagat henne land och rike runt, när han äntligen hade hunnit upp henne och ville ta detta nya undrens land i besittning, fanns där ingenting som motsvarade hans aningar. Det var bara i hennes röst som hans under fanns, bara när han hörde henne sjunga kunde hon ge honom ny kontakt med det förnyande livsbadet. Nu, inför en främmande, kunde han mycket väl ge sina tankar och fantastiska drömmar till pris, men inte sin besvikelse.

- Ni förstår i alla fall, sade han hastigt, att man inte vill bli av med en sådan röst. Världen skulle ha gjort en stor förlust, om den inte fanns kvar.

- Ja - det förstår jag verkligen - men inte finns det väl någon fara för det? Har fröken Neewer fått någon nervchock, så att hennes röst har blivit skadad?

Den tanken, som hittills inte hade fallit honom in, kom honom att blekna.

- Inte vad jag vet, svarade han. Någon nervchock har jag inte hört talas om. Nej, naturligtvis inte, det finns inte den ringaste fara för rösten. Det var bara i natt, som jag låg och grubblade på hur det skulle varit - om det hade gått riktigt illa.

Vad han plågar sig, tänkte Barbro Mårtenson, Varför måste han plåga sig så? Han har ju inget ont gjort, och fröken Neewer är ju vid liv.

Men han tog ett språng över till nattens fantasier igen.

- Det var därför jag grubblade över var en röst skulle finnas kvar, när inte människan själv levde längre. Här går vi alla omkring i bojor och band och väntar på en underlig morgonrodnad och befrielse. För somliga går den kanske upp genom en tavla, för andra genom en dikt, vad vet jag. För andra återigen genom en röst, som sjunger. Och det är tydligen en alldeles bestämd röst. Vem skulle

befria dem, om inte den rösten fanns? Därför kan det inte vara så, att den får försvinna alldeles ur världsalltet. Den måste finnas kvar någonstans, så att Gud, när den stunden är inne, kan använda den igen till nya människors räddning. Någonstans måste han ha sitt stora förrådshus, där alltsammans ligger samlat som gamla teaterrekvisita, eller om man hellre vill det, en väldig apotekssal, där all livsens läkemedel väntar längs väggarna på dimmiga himmelshyllor. Tycker ni inte det är en vacker dröm?

- Jo, sade hon allvarligt. Det är vackert. Skriver ni dikter?

- Nej, svarade han småleende. För mig räcker det med en konst, och det är dirigentens. Men ni, diktar inte ni? Eller har ni någon dragning till en annan konst?

- Konst? Nej, inte så som ni menar det. Men på ett sätt är ju allting konst.

- Ja, det har ni rätt i. På ett sätt är ju allting konst. Själva livet lär ju vara en konst. Men vad menar ni med konst då?

Hon rynkade ögonbrynen och funderade.

- Ja - att hjälpa fram- - , kom det trevande.

- Vet ni, det tycker jag också var vackert sagt, sade han lätt. Hans uppmärksamhet blev åter en smula förströdd, han lyssnade mot övervåningen, om inte Tyra kunde vara vaken nu. Men inget ljud hördes.

SUGGESTION

Hon hade varit på alldeles särskilt gott humör, då Elsa Salgren kom och hälsade på. Det var bra skönt en sådan här regnig hösteftermiddag att komma hem från middagen till ett eget rum, där värdinnan hade tänt brasa, och lägga upp sitt inköpta kaffebröd och känna sig festlig i väntan på en trevlig pratstund. Ännu hade hon inte fått så många bekanta i Skillköping, allra minst jämnåriga, Elsa var väl egentligen den enda hon träffade. Men hon började trivas ganska bra - och vid den tanken log hon ett litet retsamt leende åt sig själv: så fort hade det i alla fall gått att glömma den värsta hjärtesorgen. Nå, oöverkomlig hade den aldrig varit - det var ju just för att hindra den från att sätta sig fast som hon hade kallat allt sitt förnuft till hjälp och hals över huvud givit sig av från sin framtidsplats i huvudstaden. Chefen med de underbara bruna ögonen - just de ögon som hon ville komma utom räckhåll för - hade säkert inte anat orsaken, bara visat kylig förvåning över att en ung flicka i våra dagar satte så lite värde på en utmärkt anställning, och skrivit ett synnerligen korrekt betyg. Hon förstod ju, att det kanske verkade underligt att ett tu tre ta till flykten så där, men bättre att stämma i bäcken än i ån, och vad kan det inte bli för ledsamheter av, om man går och förälskar sig i sin chef, som är gamla gifta karlen. Så hamnade hon alltså i Skillköping, i C. A. Rewanders bok- och pappershandel. Varför inte? Det var en idyllisk liten stad, dessutom närmare föräldrahemmet, och även om lönen var sämre, så var levnadsomkostnaderna i gengäld också mindre.

Hon önskade bara att hon inte varit så blyg. Hon ville så gärna tycka om och bli omtyckt, hon längtade efter det så att hon ibland nästan skämdes över att vara så beroende av omgivningen. När hon omsider blev medbjuden på värdinnans små kaffebjudningar och gjorde bekantskap med hennes lilla krets, var hon lycklig och tacksam. Inte behöver folk vara intressanta för att man ska längta efter dem, intressant var inte hon själv heller, den mänskliga värmen är skön och kostbar ändå.

För Elsa Salgren, sin kamrat i bokhandeln, var hon också glad och tacksam. Elsa var kanske fem år

äldre och verkade på något sätt ungdom. Hon hade så lustiga rörelser: som om hon smög omkring med någon stor och viktig hemlighet och visserligen gärna *ville* tala om den, men bara om hon fick något riktigt fint i vedergällning. Greta skrattade ofta åt hennes gåtfulla min och hennes detektiviska sätt att ta fram sitt handarbete eller ta av sig kappan. I alla fall var hon bra trevlig att ha.

Men i dag - i dag hade hennes hemlighetsfulla min haft mening. I dag hade den trevnad hon spred förvandlats till skräck, och hon hade knappast kunnat dölja triumfen över den verkan hennes ord haft. Greta satt lamslagen på sin stol långt efter det hennes gäst hade gått.

Först alla krusiduller: Ja, jag vet verkligen inte om jag ska tala om det ... Men då måste du lova mig att inte andas en halvdragen aning om att du har hört det, för då förstår de genast att det är jag som har fört det vidare ... Lova säkert, heligt ... Ja, och så får du inte bli ond på mig, för *jag* tror naturligtvis inte ett ord av alltihop ...

Och så själva saken. Den kom som ett klubbslag. I Skillköping löpte ett rykte runt, att Greta Andersson hos Rewanders varit tvungen att lämna sin plats i Stockholm för hon hade gjort ett tillgrepp i kassan; det blev upptäckt, men chefen lät nåd gå före rätt, för han tyckte synd om flickan, bra såg hon ju också ut, men sluta måste hon, för en som är så opålitlig kan man ju inte ha kvar.

Sedan återigen: kom ihåg vad du har lovat mig, för annars blir jag olycklig, det är ju bara för jag är din vän som jag har talat om det, inte vill du löna min vänskap så illa så du går och skvallrar ...

Egentligen hade Greta velat rusa upp, springa runt i alla stadens hus, ta människorna i armen, ruska dem och skrika: "Ni får inte tro det, jag har inte gjort det, det är inte sant, det är lögn, lögn, lögn!" - men hon insåg, att det vore meningslöst och att hon dessutom var bunden av sitt löfte och måste tåga. Elsa hade bara menat väl. Och hur fasansfullt det än kunde vara att veta vad folk sade om en - var det inte i alla fall tusen gånger bättre än att inte veta det? Hon skulle minsann trotsa dem, inte skulle hon låta märka något - och vad kunde de göra henne?

Men hon satt kvar i skymningen, ända tills värdinnan kom in och frågade, om hon fick ta ut kaffebrickan.

Greta lystrade till. Där låg en söt inställsamhet i tonen, som inte var alldeles naturlig. Det förargade henne också att ha blivit överraskad med att sitta och grubbla i mörkret - nu trodde människan förstås, att hon satt här förtärd av samvetsqual över sitt hemska brott! Hon måste ut i friska luften ett slag, gå av sig det obehagliga intrycket.

Det småregnade. Ingen annan var ute i det här vädret, och det var skönt med det fina regnet. Greta hade alltid lust att sjunga, när det duggade; nu i sin enslighet kunde hon ge fritt lopp åt sin tvivelaktiga röst. Stämningen lättade, hon glömde hela eländet för de ljuvliga svala dofterna av höst och jord, som steg ur parkens gräsmattor.

Men när hon vände och gick tillbaka, stötte hon ihop med apotekarens fru, som hon inte kände annat än till namn och utseende. Greta rodnade för att hon hade sjungit - den andra hade säkert hört det - och försökte undvika att se upp. I alla fall kunde hon inte låta bli att kasta en blick just som de gick om varandra. Ett sådant underligt ögonkast apotekarfrun gav henne! Rodnaden steg till högrött och hon höll på att snava över en oskyldig sten. "Tillgrepp ur kassan! Tillgrepp ur kassan!" hade den mötandes min sagt. Hela Skillköping hade säkert hört den vedervärdiga historien, och hela Skillköping trodde den säkert också.

Greta sov illa den natten. Hennes hjärta dunkade som en hammare, och när hon vaknade på morgonen, kände hon sig tom i huvudet.

Till arbetet i Rewanders bok- och pappershandel kom hon i god tid som vanligt, allt var som vanligt, allt fanns på sin plats, och ändå kände hon att något var förändrat. Gamle Rewanders hälsning brukade alltid vara kort, inte av ovänlighet, utan därför att han gick i tankar, men i dag tyckte Greta att den var kortare än någonsin. Han också! Vart skulle hon vända sig! Hur skulle hon rättfärdiga sig! Elsa höll på med att sätta upp en stege till översta hyllorna - hon nickade med viktig min, som en inblandad, men mycket för beskyddande för att det skulle verka kamratligt.

En tung ångest lade sig över Greta. Hon kände, att hon hädanefter skulle komma att arbeta under ett omänskligt tryck. Om hon bara hade haft någon att fråga, att rentvå sig för, att lita på! Elsa fanns där, det var sant, men hur pass tillförlitlig hon var, det visste man ju inte. Hon kanske överdrev saken. Eller förmildrade den, det kunde tänkas precis lika väl.

Hon längtade hem till sina föräldrar, men vad skulle de mena, om hon lämnade sitt nya arbete bara av hemlängtan? Hon försökte föreställa sig, vad mor kunde ha sagt, "du tänker väl inte bry dig om vad folk säger, när du vet att det inte är sant? Vet man med sig, att man inget ont har gjort, så kan man lugnt låta dem prata."

Ja, så kunde mor säga, hon som hade far att hålla sig till! Han kände henne, han visste allt om henne, han litade på henne. En människa, det var ju nog. Men Greta, som var alldeles ensam, hur skulle hon *kunna* låta bli att bry sig om vad folk sade! Inte ens Elsa var hon säker på. I går sade hon visserligen, att hon inte trodde på historien, men var det så säkert? Hade hon inte berättat den för att pröva henne och se vilket intryck den gjorde? Och Greta som blivit så upprörd! Måste inte vem som helst tro, att den som blir så upprörd också är skyldig? Och inför apotekarfruns forskande blickar hade hon rodnat! Vad skulle hon tänka?

Den förste kund som kom in och som Greta måste se i ansiktet var jägmästar Holm. Flickorna brukade bry varandra för honom, helt enkelt därför att han var ung och ogift och såg bra ut. Det var ett skämt och ingen hade tagit det för annat. Men i dag, när han stod där och frågande såg upp från reservoarpenorna, blev hon plötsligt så oändligt beklämd. Han såg ju också ut att veta, han som alla andra! Inte för att hon brydde sig om *honom* just, men då hon tänkte på att ingen man i världen gärna kan vara intresserad för en flicka som har begått tillgrepp ur kassan ... Hon var ju som en spetälsk, utestängd från livet.

Då hon gick hem på middagen, var hon så trött, att hon skälvde och kallsvettades. För var ny kund hade hon frågat sig: "Vet hon något? - Vet han något?" - och var gång hade hon måst svara sig själv: "Hon om någon. - Han om någon." - Men ändå värre var det med gamle Rewander själv. Där fanns något i hans stillsamma sätt, som påminde Greta om hennes egen far, och det gjorde henne ont i hjärtat att han skulle gå och tro något sådant utan att hon fick försvara sig en gång. Och detta skulle fortsätta dag efter dag, vecka efter vecka, månad efter månad.

Och det fortsatte. Elsa sörjde för att inte hela historien bleknade bort och föll i glömska. Små förtäckta antydningar, små miner vid lämpliga tillfällen, ett menande leende ...

Småningom började Greta undersöka terrängen hos föräldrarna. Hon klagade mer och mer i sina brev över Skillköping och beskrev sin hemlängtan så rörande som möjligt. Modern svarade förvånad, att så hade det ju inte låtit i början, då hade Greta varit idel belåtenhet och tyckt att staden var ovanligt nätt och trevlig. Var det något särskilt tråkigt hon hade på hjärtat? Vad hade inträffat? I vilket fall som helst fick hon allt lov att stanna ett år åtminstone, det såg för illa ut att springa ifrån alla sina platser strax efter det man fått dem.

Många gånger kände hon sig frestad att tala om alltihop för dem där hemma. Särskilt då hon var hemma över jul, var det svårt att tåga. Men vissheten om att de inte skulle förstå, hur rent förtal

kunde plåga henne så och hur omöjligt det var för henne att sätta sig över det höll henne tillbaka. En beklännelse skulle kanske stänga alla utvägar att slippa hem före årets slut. De skulle bara skratta ut henne.

Nattsömnen led, hon förföll till pulver och tabletter. Hemma hos sig grät hon ofta i ensamheten: livet var så trist, utan alla glädjeämnen, när man inte hade sina medmänniskors aktning och förtroende kvar. Hon märkte det ju på allt.

Häromdagen hade hon kommit hem lite senare än vanligt. Då hon gick genom tamburen, hörde och luktade hon, att värdinnan hade en av sina vanliga kaffebjudningar. Till henne hade ingen sagt något. Det var tydligen slut med sådant nu. Hon var en utstött. - I dag hade hon däremot bjudit henne med på måndag, kanske för att visa henne som ett annat underdjur, men det hade varit för mycket för Gretas stolthet, att komma tillbaka som om ingenting hänt, hon sade nej tack, just på måndag hade hon lovat bort sig ... Hon fick väl gå ut och promenera på måndag för att inte avslöja sig - eller varför det, varför inte lugnt stanna hemma, så alla såg, att det hade varit en nödlögn, och för en gångs skull förstod, att hon genomskådade spexet?

Våren kom, en stark vår, som skulle tagit på Gretas krafter också utan komplikationer. Som det nu var, blev den outhärdlig. På middagarna, när hon kom hem, var hon tvungen att lägga sig, och på sätt och vis var det skönt, för i sin trötthet glömde hon ofta sin belägenhet. Tills hon oroligt frågade sig: "Vad är det för en stor ledsamhet som finns i mig och vill upp?" - Och då kom alltsammans igen.

I slutet av maj inträffade en händelse. Det var vårfesten i Stadsparken till förmån för idrottens främjande. Idrottsföreningens ståtliga ordförande löjtnant Lange hade satt sina trogna i rörelse långt i förväg, skolungdomarna hade ställt sig till förfogande var de kunde behövas, lite var gick omkring i spänning och förväntan, och hela Skillköping sneglade upp mot den blå vårhimlen: skulle det vackra vädret hålla sig eller inte?

Men det höll sig. Den 27 maj bröt in med strålände sol och mer än tillräcklig värme. Skolans rektor hade sparat ett lov att ha till hands vid ömmande tillfälle, och mer ömmande än detta kunde inget tillfälle bli. Staden mötte mangrant upp, de som så kunde redan på förmiddagen, de andra vid arbetstidens slut. Greta gick med Elsa Salgren. Hon skulle inte varit en ung flicka på nitton år, om hon inte fått rosor på kinderna och en ny spänstighet i gången vid åsynen av alla de lätta ljusa vårdräkterna i Stadsparken. Det var en sådan dag, då man är glad att bo i en småstad, där människor känner varandra och hälsar på varandra.

"SERVERING AV KAFFE OCH LÄSKEDRYCKER. FÖRSÄLJNING AV KAKOR OCH KARAMELLER. SKJUTBANA. MÅLKASTNING. LYCKOHJUL. FISKDAMM. DANSBANA" stod det på affischerna. Verkligheten uppfyllde alla dessa löften, och stämningen var god.

Men framemot kvällen drog det ihop sig, och plötsligt kom ett häftigt sommarregn, som jagade det stora flertalet av besökarna hem. Greta, som just då befann sig i närheten av lyckohjulet, var glad att hon tagit kappan med sig; Elsa, som varit mindre försiktig, måste springa av alla krafter för att komma under tak.

- Finns det någon som vill stå här vid lyckohjulet en stund? hördes löjtnant Langes röst. Fröken Karlbom måste hem och hämta sin kappan.

Greta vågade inte stiga fram och erbjuda sig. På hela tiden hade hon inte tänkt på sin skam och olycka, men nu blev den medveten för henne igen. Löjtnanten hade emellertid redan sett henne och vinkade åt henne.

- Fröken är ju rustad för oväder, sade han, skulle inte ni kunna överta platsen bara för en liten

stund?

Gärna, naturligtvis. Hon steg fram med en iver som hon sedan skämdes över, den var nästan lite för stor. Han kunde kanske tro att den gällde honom. Men det var verkligen bara att hon blev så tacksam för att någon tog emot hennes små tjänster självklart och utan tvekan. Han hade nog inte hört den där historien kanske, eller också visste han inte att det var hon.

När fröken Karlbom kom tillbaka med kappan - då hade regnet naturligtvis redan upphört - erbjöd sig Greta att fortsätta, och anbudet mottogs med tacksamhet. Så kom det sig, att hon stod där resten av kvällen. Mörkret började falla, granna lyktor tändas mellan träden, musiken från dansbanan i paviljongen tycktes uppsluka alla andra ljud. När det blev stängningsdags, kom löjtnant Lange förbi med några andra herrar och damer, var och en med sin lilla skramlande låda under armen.

- Jaha, nu gäller det att räkna kassorna, sade han. Kassorna! Gretas hjärta gjorde ett skutt, bara hon hörde ordet. Kunde han mena något? Men han hade ju alldeles rätt: nu gällde det rent faktiskt att räkna kassorna. Det var kanske bara hon som blev lite tokig när någon sade kassa.

- Ja, vet fröken Andersson, fortsatte han (han kände henne alltså, hade väl frågat vem hon var!) vi andra har så mycket att ta hand om, så vi får visst be fröken Andersson räkna inkomsterna från lyckohjulet.

Han såg henne rakt i ansiktet. Och det föreföll henne, som om hon i en blixtnöje genomskådade allt som låg bakom hans begäran: den godes och rättfärdiges medvetna ädelmod, då han visar en brottsling förtroende för att det skall föra den stackaren till ånger och bättring ... Låt oss försöka, sade hans fasta blick, om inte så mycken tillit måste tala till det bästa inom henne - det är säkert ännu inte helt utslöcknat - så att hon tvingas visa sig värdig ...

Den rodnad, som sköt upp i Gretas ansikte, kom inte av blyghet, utan av raseri. Inom henne skummade ett vilt trots upp, som hon förr bara känt ansatser till, ansatser som hon väluppfostat kvävt i deras linda. Där stod nu den ädle, gode, högsinte och nedlåtande välgöraren inför den lilla vilsekomna! Tänk så rörande! Som i en sentimental kriminalfilm!

Men hon hade ingen lust att spela just den filmen. Som han satt där böjd över räkningen och alla de andra också var sysselsatta var med sitt, var det som om en ond ande hade vuxit sig färdig inom henne, som om hon av pur elakhet måste göra honom och de andra till viljes och förvandla förtälet till verklighet. I själva verket var det ingen konst att smussa två tiar över i väskan, som hon hade i knät. Vad skulle hon med tjugu kronor? Å, dem fanns det väl alltid användning för. En resa hem till exempel! Eller en ny sommarhatt! Men det var inte användningen hon tänkte på, det var själva handlingen. Nu hade hon fått gå och skämmas för den så länge, nu kunde hon verkligen ha rättighet att utföra den också!

Det var med en ny och underlig säkerhet hon lämnade ifrån sig kassan och avgav falsk räkenskap. Som om hon nu var fri från vad de tänkte om henne. Eller kanske tvärtom: som om hon nu äntligen hade anpassat sig till att vara vad hon borde vara. En tjuv! Det kändes nästan bättre och lugnare att verkligen vara det än att gå och vara rädd för att de trodde hon var det.

Ingen andades en misstanke, hon fick tack för hjälpen och smög sig ifrån de andra för att ensam vandra hemåt i den vackra majnatten. Så underligt! Så underligt! Hon hade inte känt sig så fridfull, så överlägsen, så munter på länge. Hon var en tjuv! Och det var inte värre än så! Nu kunde de gärna fortsätta att tro det, hon hade ingen anledning att vara förtvivlad över deras misstanke, bara de ingenting kunde bevisa. Man ska alltid vara väl placerad i sitt fack, tänkte hon, antingen bland de hederliga människorna eller bland tjuvarna, i bägge fallen vet man hur man ska bära sig åt; men att

inte riktigt höra någonstans, det är för oroligt.

Drömstämningen bröts, då hon såg bokhandeln skymta mellan almarna på Storgatan. Vardagsstämningen, arbetsstämningen dränkte den i verklighet. Hon saktade stegen och började känna sig konstig. Egentligen inte så att hon skakades av samvetskval, bara så att hon kände sig främmande för vad som hänt under de sista timmarna.

När hon kom fram, såg hon att det ännu brann ljus i bokhandeln. Det var ingenting ovanligt. Gamle Rewander satt ofta uppe och läste på nätterna, det visste hon och hela Skillköping. Kunde hon gå in? Alldeles plötsligt överströmmades hon av en sådan längtan efter att se någon, tala med någon, som hörde till gårdagens värld. Hon kunde inte motstå, utan knackade på dörren.

- Vem är det? frågade gubben Rewanders röst, och då Greta svarade öppnades dörren, och där stod den gamle mannen i nattrock och såg bländad ut i mörkret. Han var mer lik hennes far än någonsin: samma vaga uttryck av road undran över världens evigt nya obegripligheter, samma utstrålning av resignerad och trygg värme. Hon steg in och ursäktade sig stammande för sitt tilltag. Hon kom från vårfesten, sade hon.

Det kom ett litet knipslugt drag i hans ögonvrår, då han bad henne sitta ner. Han frågade ingenting, utan slätade över hennes förlägenhet med att börja tala om sig själv.

- Jag sitter här och läser sagor, sade han. Fröken Andersson måste väl tro att jag håller på att bli barn på nytt.

Det var också förtroende, men ett förtroende av annat slag än det hon blivit så ond över där borta. Där satt han och utlämnade sin lilla löjlighet, fast han mycket väl visste, att det var en löjlighet - för den profana hopen. Greta fick tårar i ögonen, och i samma sekund kände hon, att nu måste hon tala, nu eller aldrig. Här satt hon inför den hon vågade tala med. Han som läste sagor.

- Jag - har gått och blivit en tjuv, sade hon oförberett.

Hans småleende dog inte bort.

- Det var ju förfärligt, sade han alltjämt leende, vad har fröken Andersson då stulit?

- Pengar!

- Gudskelov för det då! Det är värre om man har stulit någons hjärtero, ska jag säga er, men det förstår inte unga flickor inte.

- Men det är allvar! Jag har stulit ur vårfestens kassa!

Var inte heller det nog för att göra honom ond? - Då får väl fröken Andersson lämna tillbaka dem då!

- Ja! sade hon mitt i en inandning, som egentligen var en suck. Han hade rätt, och vad skulle hon annat säga? Men vad skulle hon gjort i morgon, om inte han funnits, och vad skulle hon gjort, om han hade rört upp himmel och jord och sagt: eländiga! Sakta, sakta, började det droppa vått ur ögonfransarna, och hon fick ta upp näsduken ur väskan och snyta sig.

Men då hade han blivit allvarlig. Och med en oändligt faderlig försiktighet lade han handen på hennes skuldra.

- Så så! sade han. Gråt på bara! Och så tala om vad som är på tok!

Då kom hela historien, med det osanna förtalet och de långa månadernas pina. Och sist de tjugu kronorna, som hade gjort dem till viljes. Och nog var det uselt av henne att berätta det här trots att hon lovade Elsa att tala om det, men han fick inte tala om det, och hon kände sig så konstig ...

- Vi kan nog vara glada att fröken Andersson kom sig för med att tala om det, sade bokhandlar Rewander. Och de tjugu kronorna ska vi väl klara upp, lämna dem åt mig, så ska jag nog sköta om att det går utan ledsamheter. - Men det är ju hemskt att sådant förtal kunde få en sådan makt över er. Och här har ingen människa hört någonting alls om ett tillgrepp ur kassan. Ett dåligt skämt, ett mycket dåligt skämt av fröken Salgren, det är alltsammans. Hon kunde väl inte tänka sig att det skulle ha en sådan verkan.

- Är det ingen, som tror om mig att jag är en tjuv? sade Greta och lyfte sina rödgråta ögon i förvånad lättnad. Ögonblicket därpå sänkte hon dem igen. Ja men nu, efter detta! - och så störtade tårarna.

- Varken före eller efter detta, det ska jag bli man för, sade gamle Rewander med eftertryck, så nu kan fröken lugna sig, och i morgon börjar en alldeles ny dag utan mardrömmar.

- - -

Men dagen därpå tog Rewander sitt andra biträde i enrum och talade med henne så strängt, att hon också grät.

- Men det var ju sant! försvarade hon sig. Det var någon som trodde det var därför hon fick sluta så plötsligt i Stockholm!

- Någon! Och av det har det blivit halva stan! Och för resten: om det också hade varit halva stan, eller hela stan, eller Sveriges rike, vad är det för mening med att gå och tala om det för den det rör sig om? Det är mord, ska jag säga fröken Salgren. Hör man något ont, ska man lägga det på kistbotten, om man inte är absolut säker på att ens ingripande leder till gott! Här har den stackars flickungen gått och blivit övernervös och klen, ensam och blyg som hon är, och vem är skuld till det? Inte den som först kom upp med kassafantasin. Utan fröken Salgren, ingen annan än fröken Salgren. Jag hoppas ni mår riktigt illa, när ni tänker på det.

Fröken Salgren mådde illa, det syntes på hennes olyckliga min. För att säga sanningen kom den nog i alla fall mindre av medlidande med Greta än av förskräckelse över den snälle herr Rewanders vrede.

- Vad ska jag göra? Vad ska jag göra? frågade hon för att visa sin ånger.

- Jo, det ska jag tala om, svarade bokhandlar Rewander med eftertryck, fröken Salgren ska få bära fröken Anderssons ovänskap som en hjältinna, just som en hjältinna! För jag har sagt henne, att alltihop var ert påhitt, så hon blir nog förargad. Och då är det bara till att tala och lida. Tänk på att det är botgöring, och ganska lindrig botgöring!

Och fortfarande röd av upphetsning vände han om på klacken och gick.

OVÄNNER MED ORVARSSONS

- Nå, sade jag vid middagsbordet, du hade väl trevligt med Orvarssons i går?

Det låter elakt, men det var faktiskt inte menat så, för det hade ju varit *meningen*, och jag hade gått med på det, att Ragnar och Karl Orvarsson skulle suppa lite ihop, Karl behöver det ibland; han är konstnär. Ragnar måste ändå ha haft behov av att försvara sig, för han suckade djupt och tittade uppmärksamt på tallriken, innan han svarade:

- *Trevligt* är väl inte precis rätta ordet. Det var mycket man fick höra, må du tro. Stackars Kalle har det inte för roligt. Då har jag det bättre i alla fall.

- Jaså, sa jag smickrad och låtsade som om jag inte var ett dugg nyfiken. Det är nämligen bästa sättet att få ur Ragnar något som han egentligen inte bör tala om. Gör man aktiva ansträngningar att få fram något, så känner han sig *frestad* och står manligen emot, men tiger man, känner han sig bara *manad*, och då går det ganska lätt.

- Det måste vara en outhärdlig nippertippa till fru, den där Stina, utlät han sig äntligen med halvkvävd röst.

- Hur så då? sa jag. Jag har tvärtom alltid tyckt hon verkar rar och snäll - fast jag medger, att ingen av oss har då känt vare sig Karl eller Stina så värst länge.

- Länge? sa Ragnar. De är väl inga mysterier heller. Inte behöver man ha sett Kalle Orvarsson mer än två gånger för att se vad slags karl han är: den där rättframma typen, lite uppbrusande, lite högröstad, men genomhederlig. En riktig svensk. En som man kan lita på. Hör man honom tala, vet man att det är sant vart eviga ord.

Inte för jag vet, om det verkligen är lag på att alla högröstade typer nödvändigt ska vara genomhederliga, och hur man kan kalla en karl med stor slokhatt och klargrön halsduk för en riktig svensk, det begriper jag inte, men det betyder ju också mindre vad jag tycker. Det som retade mig så alldeles särskilt var i alla fall den där ögonblickliga och omdömeslösa sammanhållningen mellan karlar, vad det sen gäller - och jag, som inte hade supit tillsammans med Kalle och inte var karl som de båda bevars, jag anhöll helt hövligt om att få veta vad herr Orvarsson strängt taget hade sagt. För jämviktens och rättvisans skull insåg jag att det tills vidare var min plikt att hålla på Stina.

Ragnar försökte samla ihop sina minnen. Att det tog sin rundliga tid, skulle jag förr i världen skylt på tvekan att förråda en väns hemligheter. Nu tror jag ju snarare att han helt enkelt inte riktigt kom ihåg de enskilda dragen i historierna längre, utan bara hade ett visst allmänt intryck kvar. Till slut kom det droppvis i alla fall:

- En sån där som inte tål skämt. Är det inte det värsta som finns - ett sånt där *fruntimmer* - ja, ta nu inte åt dig för allt i världen, du är inget fruntimmer, jag har ju sagt dig tusen gånger, att du inte är som andra kvinnor. Men hon! Stött för det minsta. Tar åt sig allt vad man säger. Fordrar hänsyn. En sån som vill man ska gå på tå. Kan du *tänka* dig en man som Karl Orvarsson gå på tå - ha ha ha!

Det kunde jag visst, men jag insåg också, att det skulle åstadkomma mer buller, andligen talat, än om han fick sätta ner hela foten ordentligt, med klacken först.

- Gråter, fortfor Ragnar. Suckar. Står i. Visar alltid, hur synd det är om henne.

- Och mannen, som springer och beklagar sig, han visar förstås ingenting han? sa jag spydigt.

- Det är väl en annan sak, en enda gång så här, sa Ragnar. Någon enda gång kan väl vad som helst bli för tungt att bära, förstår du väl.

Jo, det förstod jag ju, och dessutom förstod jag: för det första att Ragnar nog hade klagat en del han

också, fast mindre, och för det andra att det nyss måste ha försiggått en större sammanstötning mellan Karl Orvarssons svällande temperament och Stinas mer spinkiga. Jag kan gärna så gott först som sist erkänna, att jag tycker Karl är roligare än Stina, inte för han är karl, men i alla fall, men som jag förut sa: att karlar alltid ska hålla ihop, det är nu en sak som gör mig rasande.

På kvällen, då Ragnar var borta på föreningssammanträde, kom Stina upp till mig, vit om kinderna och blekröd och blank om näsa och ögon. Ragnar brukar påstå hon ser bra ut; han skulle sett henne då! Inte har jag precis varit Stinas förtrogna förut, men det är klart jag skulle bli det nu: hon visste ju, att hennes Kalle hade varit ute och supit med min Ragnar kvällen förut, och hade inte Kalle vågat säga det rent ut, så anade hon nog på egen hand, vad de hade avhandlat, och så hade hon ju ingen annan utväg än att försöka drypa in motgift i familjen andra vägen, alltså genom mig.

Men när hon hade gått, var jag faktiskt uppriktigt upprörd. Det är riktigt skönt att få vara så ordentligt uppriktigt upprörd någon gång. Ska en stor stark karl som denne Orvarsson få behandla en liten hjälplös kvinna som Stina precis hur som helst kanske? Sårande likgiltighet bittida och sent, och sårande tillmälen om hon någon gång låter en liten antydning falla om det olämpliga i hans beteende. Och nästan värst av allt den där högfärden, som kommer en stackars kvinnsperson att känna sig som om man gick på nåder och borde tacka för att man fick finnas till: man är väl konstnär gubevars, man har väl sina specialrättigheter i fråga om dåligt uppförande, är madam inte nöjd, så finns det andra! Inte bara att han drog sig inom sitt skal av tuber och penslar i veckotal, till råga på allt var han också stolt över sin konstighet. Tänk att vara gift med en sån! Då måste jag ju medge - och är glad att jag gjorde det inför Stina också - att visst har Ragnar sina sidor, fast ingen skulle tro det, som det att han aldrig kan hålla ordning omkring sig och att han aldrig torkar fötterna när han kommer in, och att man får gå och samla ihop piptobak efter honom, att inte tala om en massa andra ovanor, som det skulle bli för långt att räkna upp här - men nog är han på det stora hela bättre än den där Kalle Orvarsson.

När Ragnar kom hem, fick han alltihop ordentligt i sig, och eftersom jag inte hade glömt detaljerna, tror jag att jag var åtskilligt mer övertygande än han själv hade varit.

- En självisk gorilla, sa jag, han är inte värd en fin liten hustru som Stina.

- Är inte Kalle? sa Ragnar upprörd, men så tystnade han och tänkte och behärskade sig.

- Det må vara hur som helst med värdet av den ena och den andra, fortsatte han sen beslutsamt mellan hopbitna tänder. Vad som är säkert är att de inte passar ihop, och det är vi som har fått på vår lott att hjälpa dem isär. Vi får inte stanna vid vaga sympatier eller ord - här måste *handlas*.

Det tyckte jag var riktigt storvulet sagt av Ragnar, och ovanligt också, för han brukar aldrig vilja handla. Men handlas måste det, så mycket var klart; de närmare detaljerna låg ännu i grums, men vi beslöt sova på saken och vänta på goda infall under sömnen.

Tänk att vara gift med Karl Orvarsson! tänkte jag omigen med en rysning av fasa, när Ragnar redan snarkade och jag själv välte över från vänster till höger och från höger till vänster utan att kunna sova. För resten, föll det mig plötsligt in - var det nu verkligen så svårt, förutsatt att man var en verklig, blodfull kvinna och inte en sån där liten bleknos som Stina? Hade det varit jag, så skulle det sett annorlunda ut. Nå, det var inte jag, inte ville jag lämna Ragnar, det skulle ingen i hela världen med lock eller pock eller guld och gröna skogar kunna förmå mig till, men i alla fall - hade det varit jag, *skulle jag säkert ha lyckats*. Inte skulle jag tagit illa upp, när han tidvis helt och hållet levde för sin konst - tänk vad det är sorgligt få hustrur som förstår en konstnär på den punkten! Men för min del så beundrar jag en sådan djup kallelse. Fast jag förstår att det ska vara en undantagsmänniska som står ut med att se den hos sin man. - Utan att jag alltså på allra minsta vis var förälskad eller så

i Karl Orvarsson, fick jag klart för mig den natten, *att han hade rätt*.

På morgonen vaknade jag av att Ragnar pustade och stånkade, och när jag lyckades få upp ögonen, såg han ut som om han hade varit vaken länge.

- Vet du vad jag har kommit att tänka på? sa han. Jo, att egentligen har du alldeles rätt. Det är ju faktiskt en skam, att en liten kvinnoblomma som Stina ska ha råkat i händerna på en grovhuggare som Kalle. Ja, för all del, inget ont om Kalle, det är en snäll karl och bra tavlor målar han också, vad jag kan förstå - men inte förstår han sig på hur man ska behandla en kvinna!

- Haha, sa jag, och nu tror du förstås, att om det hade varit *du* ...

- Det gör jag visst inte, sa Ragnar med stött röst, och för resten, vad kan du döma om den saken, du är då inte någon typisk kvinna minsann, och du tror visst att man ingenting duger till du. Men det säger jag dig, att hade jag inte fått dig - och du ska inte tro jag tänker överge dig, Linnea, aldrig på tiden, vem som än försöker gå emellan - men *om* jag inte hade fått dig, så nog kunde jag gjort en sån som Stina lycklig alltid. Kalle begriper sig inte på sånt, du har alldeles rätt, när du säger han är en självisk gorilla.

- Jo jag kan tro det, sa jag något häpen. Det är förstås för att Stina är fruntimmer, som du tar hennes parti så där häftigt ...

Men så besinnade jag mig och fortsatte i stället:

- I vilket fall som helst, så är sakens praktiska kärna precis densamma i dag som i går: de passar inte ihop, och det är vi som måste hjälpa dem isär. Vi måste handla.

Ragnar såg på mig med en tår i ögonvrån. Jag tror den kom av beundran för mitt ädelmod, när jag för en gångs skull inte kom med något: "haha, vad var det jag sa". I själva verket skulle han bara vetat, att mitt offer denna gång var ändå större än så, för det brände på tungan att få säga emot honom i stället, nu när jag äntligen hade sett rätsidan på saken. Men vad gör man inte för husfriden - och på så sätt hade jag ju minst lika väl gjort mig förtjänt av den rörda tåren i ögonvrån.

- Hur länge har de varit gifta egentligen? frågade jag. Ragnar funderade länge och svarade:

- Två år, tror jag. Högst.

- I alla fall är det inte en dag för tidigt att de skils, helst som de inte har några barn, sa jag. Vilken av dem är det som sätter sig på tvären?

- Det är väl hon, sa Ragnar tankfullt. För nog ville Karl slippa undan. Men hon är alldeles säkert en sån där trofast liten varelse, som ger hela sitt hjärta en gång och aldrig mer. I det här fallet är det dumt förstås, men nog får du medge, att det är nåt rörande i det på samma gång.

- Du har fel, älskling, sa jag. Nog hörde jag på Stina, att hon inget högre önskade än komma ifrån eländet. Det är han förstås, som hindras av sin ansvarskänsla. Just den här gången medger jag att det är missriktad dygd, men annars måste jag säga, att en karl som inte har ansvarskänsla är ingen riktig karl i mina ögon. Jag *hoppas* du har det, Ragnar. Karl Orvarsson har det, det är tydligt.

- Vi får tala med dem, sa Ragnar. Men vem ska tala med vem?

Det var faktiskt en kinkigare fråga än det först kunde tyckas. Det naturligaste hade varit att Ragnar gick till Karl och jag till Stina och hetsade upp dem på var sitt håll, tills bägge var mogna för

advokaten. Men nu var ju mina sympatier lika avgjort på Karls sida som Ragnars var på Stinas, och hur skulle det tagit sig ut om vi gick tvärtom? Förmodligen som ormen i paradiset.

Till slut kom vi överens om att eftersom jag har lättare för att hyckla, skulle jag i alla fall gå till Stina, och Ragnar skulle slippa alldeles – det var orättvist, särskilt som han inte kunde dölja sin lättnad, men det var väl ändå mest praktiskt. Så gick jag.

Stina tog inte emot mig så hjärtligt som jag hade väntat mig. Det var moln över solen, som om hon hade lidit av dåligt samvete.

- Jaha, sa jag, när vi hade språkat om vädret i dag, i går, i morgon och i fjol vid den här tiden. Jag har tänkt mycket på vad vi talade om sist.

- Har du? sa Stina och lät inte riktigt belåten.

- Ja, och jag förstår mer än väl, att du vill och måste skiljas.

- Vill jag det? Måste jag det? sa Stina. Hon lät *intresserad* på ett mycket försmädligt sätt, och jag blev het om öronen.

- Men jag förstår också Karl mycket väl, om han inte vill, fortsatte jag. Det är klart han är olycklig också – kanske minst lika olycklig som du, kära Stina, fast det kanske låter överdrivet – men han står väl ut med mer förstås. Och så har han väl det där behovet av att skydda och värna, jo det *har* han, Stina, det där som alla riktiga karlar har, och du kanske inte sätter värde på det nu, men nog borde du göra det ...

- Jag gör det, sa Stina.

- Nehej, jag tror inte du sätter värde på Karl riktigt ...

I samma ögonblick kom jag ihåg varför jag var där, så jag teg.

- Vart vill du komma? sa Stina.

- Jo, som jag sa, jag tycker *absolut* ni skulle skiljas, sa jag med övertygelse.

- Skiljas! För att jag inte sätter värde på Karl? Du var mig en snygg vän du!

- Men snälla Stina! Tänk efter själv allt vad du har berättat för mig! Sa du inte själv kanske, att du var olycklig med Karl!

- I förrgår ja! Ska du komma och rida på det nu, så här efteråt, när det redan är förlåtet och glömt, och försöka ställa till tråkigheter mellan Karl och mig!

I detsamma kom Karl hem. Pustande och bullersamt klev han in från tamburen, kastade sin stora otäcka slokhatt på matsalsbordet – det skulle Ragnar aldrig få, men just då tyckte jag direkt om Karl Orvarsson för han gjorde det – och pustande och bullersamt stegade han in till oss och bredde ut sin väldiga famn mot Stina, som inte tvekade ett ögonblick, utan störtade sig mitt i den med dödsförakt. Jag vände mig bort i äckel och grannlagenhet. Men Stina pekade på mig, så fort omfamningen var över, blekröd om ögon och näsa nu igen, men den här gången inte av sorg utan av förargelse.

- Kan du tänka dig en sån vän! sa hon till Karl med skälvande röst. Här kommer hon och försöker skilja dig och mig, för hon tycker inte jag är god nog åt dig. Så har hon missförstått mig! Man ska aldrig anförtro sig åt någon människa, aldrig, aldrig, för det blir bara missförstått och missbrukat!

- Ett sant ord! mullrade Kalle Orvarssons djupa bas. Jag har också råkat öppna dörren till mitt hjärta på glänt ett par gånger i mitt liv - senast till och med för hennes man där - och tror du inte jag varenda gång fick ångra det bittert! Tror du inte jag har gått och misstänkt det här hela tiden! Inte för han har sagt något än, men det vet man ju, hur folk går och tyder och tyder, när de inte begriper något själva. De kunde låta bli att gå och tyda andras angelägenheter, tycker jag. Dem sköter man bäst själv. Hälsa maken det från mig!

Arm i arm stod de borta vid fönstret, beredda att trotsa en värld. Själv var jag mållös. Hade *jag* trängt mig på dem, hade *jag* missbrukat deras förtroende?

- Om inte fru Larsén hittar till utgången, så ska jag kanske visa var den finns, föreslog Karl Orvarsson med en sarkastisk blick, och Stina kunde inte kväva ett litet skratt av triumf över ovännens förödmjukelse.

Men jag hittade själv, och i förstun lovade jag mig att aldrig mer ta andras äktenskapliga trätor på allvar, nej, inte förrän de tigger på sina bara knän. Och har de kommit så långt, så hittar de kanske till advokaten själva.

Så gick det till, när vi blev ovänner med Orvarssons.

IV

AGNETAS HEMLIGHET

Hela skaran av ungdomar hade varit och klätt kyrkan, både de som själva skulle gå fram och deras syskon, kusiner och vänner. De hade lövat, de hade klätt altaret med hög blekröd gladiolus och luftiga luktärter, och när solen föll in genom de pärlemorskiftande rutorna och träffade den gamla mattförgyllda snidade altartavlan och kom blombladen att lysa upp som av ett inre sken, stod de allesammans tysta, gripna av ljuset och stillheten inom den lilla landskyrkans vita väggar. Strålände nöjd vände sig stora syster Gerd om för att se efter Agneta, som skulle få gå fram i all denna sommarprakt. Men Agneta var inte där, och Gerds uttryck slocknade långsamt. Vad hon var konstig, Agneta. Aldrig hade hon varit så konstig som nu på sista tiden. Man kunde trott att hon var en gammal gumma och inte en ung människa. Inte ens detta, inte ens solljuset över löv och blommor i den gamla kyrkan kunde alltså hänföra henne och göra henne lik de andra. En sekund gled en skugga av harm över de drömmande mörka ögonen, men bara en sekund - sedan tappade hon bort sig igen i allt det vackra, i högtidligheten och väntansstämningen. Allt detta var just något för en fantastisk själ som Gerd.

Men Agneta satt ute på kyrkogården och lät vinden blåsa genom sitt ljusa hår.

Där fanns ett nyare område med grav vid grav i ordentliga rader och mer eller mindre påkostade stenar, men så fanns det också en äldre del, där en sammanhängande gräsvall täckte de sjunkande kullarna och ingen längre kunde läsa inskrifterna på de enkla träkorsen, alla lika. Här, bland de namnlösa, satt hon. Och ändå kunde hon alldeles säkert veta, att var hennes föräldrar än fanns, bland de döda eller de levande - här låg de i alla fall inte, här hade ingen spade rört jorden på hundrafemti år allra minst.

Men hon kände sig hemma bland de namnlösa. Hon var som de, vem visste något om henne! Hon visste ju inte ens själv vem hon var. För alla de gånger hon hade strövat hit ut och suttit som bland

släkt och vänner! De hade viskat till henne, alla de glömda:

”Nej nej, sörj nu inte över det där. Du är olik dem – än sen? Du hör ju inte till dem. Du hör till oss, till de slitna, de sträva och strävsamma. Du ska vara som du är, så får vi glädje av dig. Du behöver inte vara som Gerd.”

Så hade hon suttit här i ljumma sommarskymningar och vankat här i grått snöslask och fått mod och självförtröstan igen. Hon visste ju, att där fanns en stor stor skara av människor, ett folk av levande och döda, som väntade på henne. Gerds alla fullkomligheter, hennes fina skolbetyg, hennes goda huvud, hennes många uppvaktande kavaljerer hade aldrig riktigt kunnat väcka hennes avund. Gerd hade sin värld, hon hade de sina, och Agneta hade också de sina. För deras skull var det bättre att hon var som hon var, stark och fortfärdig, duktig i köket och påpasslig i allt som var praktiskt. Hon behövde inte skämmas, hennes egna skulle inte skämmas för henne.

Ända sedan den dagen för tre år sedan hade de funnits till för henne, levande och verkliga, hennes riktiga föräldrar, och ändå hade ingen talat om dem, ingen. Ibland hade hon nästan glömt bort dem för det hon såg runtomkring sig, men aldrig länge. Rätt som det var växte där som en ensamhet omkring henne, och i den ensamheten fanns de.

Alldeles säkert var de fattiga. Annars lämnar man väl inte bort sitt eget barn till främmande människor. Kanske det var annat också, kanske hon bara hade en mor, som aldrig varit gift och inte sett sig någon annan råd än ett sådant förtvivlat steg. Agneta själv skulle nog aldrig kunnat lämna bort sitt barn, hon skulle alltid velat ha det hos sig – men när hennes mor hade gjort det, så var det säkert med stor övervinnelse, mer för barnets skull än för sin egen. Ibland kom det små gummor och sålde något eller tiggde vid dörren, med tandlös mun och kutig rygg. Då var Agneta alltid till hands och satt där medan de fick sin kaffetår och frågade ut dem och följde dem med ögonen när de gick. Var det inte hennes riktiga mor, kunde det åtminstone vara mormor.

Om hon bara inte hade haft sina fosterföräldrar också, dem som hon kallade mor och far och som ännu inte hade sagt något om hemligheten.

Ofta hade hon försökt föreställa sig hur det skulle vara, när de berättade alltihop. Det skulle säkert ske vid konfirmationen, det hade Gerd sagt den där gången. Sådant talas alltid om vid konfirmationen, sade hon, det är nog inte lag på det precis, men det är brukligt. Så då skulle de berätta det, och hon skulle nog inte kunna stanna kvar länge hemma efter det – ja, hon sa hemma av gammal vana, men hon menade hos fosterföräldrarna. Hon skulle gå ifrån dem till sina riktiga föräldrar. Och hon hade tänkt sig vad hon skulle säga: ”Ni har varit alldeles för snälla mot mig, jag kan aldrig glömma er, jag tycker det är förfärligt svårt att gå härifrån, men jag tror nog att mina riktiga föräldrar har det mycket sämre än jag. Då förstår ni väl att jag inte kan stanna här och ha det så bra.” Sen skulle hon lämna allting ifrån sig utom det allra nödvändigaste, en omgång kläder och nattlinne och tandborste och sånt där, som hon ju ändå måste ha, och sen skulle hon gå. De skulle vinka från fönstret, det trodde hon nog att de skulle göra, och hon skulle vinka tillbaka så länge hon såg dem.

Så hade hon tänkt sig det först. Allteftersom åren gick, blev hon osäkrare i detaljerna. Det kunde ju vara långa resor och dyra biljetter och allt möjligt, och för resten var ju inte ens tandborsten riktigt hennes egen, egentligen. Hade hon varit Gerd, ja då! Då kunde hon ha skrivit långa vackra uppsatser om hela resan och berättat allt så levande att man grät då man läste det. Nu var hon bara Agneta och kunde inte ens riktigt föreställa sig hur allt skulle gå till, ännu mindre skriva om det.

Men hade hon varit Gerd, så skulle hon också ha glömt bort alltsammans efter en dag eller två. Då skulle hon ha skrivit sin rörande historia och sedan skrivit en annan lika vacker och sedan kommit

på helt andra tankar och gjort upp nya planer för framtiden utan att det någonsin blivit annat än planer. Så var det aldrig för Agneta. Ord och drömmar och planer var inte hennes starka sida, men hade hon fått en tanke i huvudet, så satt den där, och sedan sög den till sig mer av hennes vilja och arbete än någon kunde ana, som bara iakttog hennes tysta strävsamma vardag.

Det var en enda scen i hela den där reshistorien som blev levande och påtaglig för henne. Det var när hon stod där borta, i sitt riktiga hem, som hon inte visste något om, framför sina riktiga föräldrar, som hon inte kände, och sa: "Här är jag nu! Jag förstår hur svårt det var för er den gången ni lämnade bort mig. Jag förstår att ni ville mitt bästa. Och nu är jag här och vill hjälpa er om jag får." - Vad hon såg framför sig var inte riktigt klart, det kunde växla från gång till gång. Än var det på landet, en fattig statarstuga kanske, där det en gång hade varit fullt med barn, så fullt att det inte funnits plats för henne, men där det nu blivit tomt och väl behövdes en handräckning. Än var det ett litet kvavt stadsrum, där en ensam kvinna satt böjd över symaskinen. Än skymtade till och med det som var värre än bara fattigdom, glimtar av förfall och förnedring, men det skymtade bara, hon hade inte tillräckligt stark fantasi för att trolla fram vad hon aldrig hade sett. Överhuvudtaget blev alla hennes frågande bilder lite dimmiga, liksom ett sammandrag, en replik som hon hade att svara på. För det var bara en sak, som alltid var densamma: hennes villighet att fatta fäste där hon hörde hemma och göra det bästa av vad det sen var. Och alltid var det en övervinnelse, alltid ryggade hon tillbaka i dörren, men alltid tvang hon sig igenom och sade sitt: Ja nu är jag här. Det fanns stunder, då hon sade det glatt och förtröstansfullt; det fanns andra, då det kom sammanbitet och resignerat. Men aldrig vände hon sig om och sökte nåd och undflykt.

I tre år hade sådana tankar bildat bakgrunden till hennes arbete och hennes framtidsdrömmar. Det var ett allvarligt öde hon förberedde sig till. Men att den stora dagen nu hade kommit henne så nära inpå livet - det var förfärligt. Det var värre än hon någonsin kunde drömt om.

Nu kom ungdomarna ut ur kyrkan, främst Gerd, som redan hade glömt sin besvikelse och åter strålade på sitt vackra varma sätt, och Agneta reste sig och slöt sig till skaran, ensam tyst bland alla de glada. Och ändå skulle hon så gärna velat säga något, något mycket vackert och rart, för att visa Gerd hur hon höll av henne. Där hon såg henne strax framför sig, försökte hon föreställa sig, hur det skulle bli att inte längre se henne och höra henne, och genast snörde det ihop sig i halsen, så att hon redan därför inte skulle kunnat säga något, även om hon inte alltid varit så blyg för att visa sina känslor.

De gick förbi den låglänta ängen, där dimman brukade stiga om kvällarna. Nu låg den i het middagssol med alla sina vajande strån och ängssyror. Där ute bland tuvorna hade det varit, en likadan sommardag, som Gerd hade talat om hemligheten. Tre år sedan - och de hade aldrig nämnt det mer. Ännu kunde hon minnas alldeles tydligt, hur allt det blå över dem plötsligt hade verkat gammalt och urblekt och hur grässtråna hade blivit likgiltiga döda ting i stället för lekfullt liv.

- Vet du verkligen inte det, att du är fosterbarn? hade Gerd sagt. Jo, men du har väl lagt märke till att du inte är lik varken far eller mor? Ja, visst berättar de historier från när du var nyfödd, men det är ju för att inte göra dig ledsen, begriper du väl. Hur jag vet det? Mjaa - lovar du att tiga då?

Självklart gjorde hon det.

- Jo det talade tant Anna om, tant Anna som är död nu. Men far och mor får inte veta, att du eller jag vet det. Talar du om det, då har du svikit mitt förtroende, då vågar jag aldrig lita på dig mer. Men de säger det säkert när du konfirmeras ...

Och fastän himlen hade mist sin färg och gräset sitt liv, så måste hon säga sig, att nog hade hon väl anat det där redan förut. Hade hon inte alltid trott, att hon var en bortbyting? Tårarna steg henne i

ögonen, men alltsammans var så självklart, att hon inte svarade ett ord. Men alltifrån den stunden hade hon sett med särskilda ögon på Gerd - Gerd, som hade givit henne ett sådant förtroende och också hade rätt, då hon vågade lita på henne.

Nu skulle hon bra gärna velat påminna henne om den där dagen, då den stora hemligheten uttalades. Men mitt bland ungdomarna lät det sig inte göra - för resten var hon inte säker på att hon orkat säga något ens om de varit ensamma. Det gjorde så ont att tänka på det just nu. I morgon skulle ju alltsammans hända.

Gerd, som nog en liten smula hade gått och trott, att Agnetas oro och dysterhet var rädsla för det sista högtidliga förhöret - som ju inte var ett dugg farligt, men Agneta trodde ju alltid själv att hon var så dum - blev besviken en gång till, då systemen inte verkade det minsta gladare på kvällen, när förhöret var över. Vad gick det åt den förståndiga människan, ingenting brukade kunna få ur jämvikten?

Grubblade hon över andliga ting? Av erfarenhet visste Gerd, att den gamle livlige kyrkoherden aldrig understödde sådant. Han talade till sina konfirmander som till unga hoppfulla stridsmän för en god sak och skrämde aldrig någon. Men Agneta bar på något, det märktes.

Ännu tydligare märktes det dagen därpå. Hela familjen gick till kyrkan i sol och blåst, Agneta i sin vita klänning, och på vägarna såg man från alla håll de andra ungdomarna komma med sina familjer. Allvarliga var de alla, och allvarliga brukar och ska nattvardsbarn ju vara - men Agneta var inte bara allvarlig. Där låg en oro över hela hennes väsen, som verkade skrämmande, och allra mest skrämmande hos den lugna Agneta. Gerd smög sig fram till hennes sida och tryckte uppmuntrande hennes hand, men hon vände sig mot henne med en jagad blick, nästan förfärad, och systemen drog sig rådvill tillbaka.

Många av flickorna grät vid altarringen, men inte Agneta. Blek och stel skred hon mot utgången, då allt var slut. Det var som om hon höll på att stiga ut i en ny värld, inte bara de vuxnas värld, som de ju ändå alla kände till lite smått, utan en annan okänd, en hård och ytterligt krävande, där hela hennes viljekraft fordrades - och gavs.

Med rynkade ögonbryn och en smula frågande blickar tog hon emot det armbandsur hennes föräldrar räckte henne, som om hon undrat över en så lönlös komedi, och hela hemvägen var hennes läppar så plågsamt hårt slutna, att alla kände sig nedstämda bara de såg på henne.

Men den kvällen löste sig hennes kramp.

Flickorna hade var sitt lilla krypin i övre våningen av huset, och mellan deras rum var hallen. Både Gerd och Agneta hade redan gått och lagt sig, men ingen av dem hade somnat ännu, så att de tydligt hörde, hur modern kom uppför trappan och gick i linneskåpet. Då kom det halvkvävt inifrån Agnetas rum:

- Mor!

Hon lade ner vad hon hade för händer och skyndade in. Agneta satt lång och ljus och rak i sin säng och knäppte ihop händerna så knogarna vitnade.

- Varför säger du ingenting? frågade hon hotfullt. Varför talar du inte om det för mig?

- Vilket, Agneta? Vad är det jag ska tala om för dig?

- Att jag är fosterbarn! skrek flickan högt och förtvivlat. Varför har du inte talat om det för mig! Säg

det nu, för jag kan inte vänta på det här sättet! Det är bättre att ha det sagt!

Modern satte sig handfallen vid hennes säng och grep hennes händer. I dörren stod Gerd med vitt uppspärade ögon. Hon hade blivit skrämmd av ropet och sprungit upp ur sängen.

- Men kära Agneta lilla, du är visst inget fosterbarn, det vet nog jag bäst, som har fött dig till världen - och det var ingen barnlek, det är allt vad jag har att tala om ...

- Men Gerd har sagt det - Gerd har ju sagt det! Tant Anna hade ju sagt det till Gerd! ropade Agneta åter, glömsk av det förräderi hon begick, det stora sveket hon hittills aktat sig för. Strax därpå stod det klart för henne vad hon gjort, hon stelnade av skam och skräck och såg på systemen, som om hon väntat få se henne råka i raseri. Men Gerd var bara en bild av oförställd häpnad.

- Har *jag* sagt det? viskade hon.

Att hon nändes förneka det gjorde Agneta hård igen.

- Det har du visst det, minns du kanske inte det - på ängen - för tre år sen - du skar dig i handen på ett grässtrå - - -

- Ja, *det* minns jag, sade Gerd hastigt. Och medan en allt mörkare rodnad började stiga upp över hennes ansikte tillade hon lågt: Det andra minns jag inte - men det kan vara sant ändå - jag lekte ibland för mig själv att du var fosterbarn och bara jag var riktigt barn ...

- Du skulle kommit till mig och frågat, sade mor. Hade vi haft ett fosterbarn, så kan du vara säker på att vi skulle talat om det från början för henne, så det aldrig behövde komma som en överraskning.

Agneta slog krampaktigt armarna kring modern och brast i störtgråt. Det lättade så skönt.

Alltsammans var fel. Hon hörde att de talade sanning. Hon hörde ihop med dem, hon slapp skiljas från mor och far och Gerd. De sista dagarna hade tanken blivit allt svårare och svårare att uthärda för henne, men först nu, då hon förstod att hon slapp, visste hon riktigt i grund och botten hur fullkomligt outhärdligt det skulle ha varit. Hon grät och grät som om hon på en gång ville gråta ut tre års spänning, hela tiden med armarna om modern, medan Gerd, som smugit sig tillbaka i sin säng, låg och lyssnade och skamset undrade över vad hon tycktes ha gjort sin syster.

Men många år senare, då Agneta var gammal och stadig och satt som husmor på ett ålderdomshem långt ute i bygderna, hände det sig att hon hade ledigt och var hemma och hälsade på. Då gick också hon och Gerd vägen förbi den lilla vita kyrkan och blev stående för att titta in över den låga muren, medan Gerds båda små pojkar sprang efter en stor fjäril vid dikesrenen. Där inne lutade de gamla träkorsen, alla lika, med sina oläsliga inskrifter, och gräsvallen låg jämn och tät över de sjunkande kullarna.

Agneta smålog plötsligt.

- Kommer du ihåg den där historien om att jag skulle vara fosterbarn? frågade hon. Att man ändå var så barnslig vid femton år ...

- Usch ja, visst kommer jag ihåg den, svarade Gerd, tydligt skamsen alltjämt. Å Agneta, jag måste ha gjort dig mycket ont med den historien ...

Agneta skakade på huvudet och fortsatte att småle.

- Var inte ledsen för det, du Gerd, sade hon. Det är bra som det är. Då såg jag visst bara ena sidan av saken. Jag såg, att jag hade hållit på att mista alla er som jag hörde ihop med. Men nu förstår jag, att du gav mig en ny släkt också. De släppte mig aldrig, förstår du.

Gerd besvarade osäkert hennes småleende. Hon förstod inte riktigt vad Agneta menade. Men just då kom pojkarna springande och berättade att de hade sett en sork, och sedan glömde hon att fråga.

LILLEBROR

Tre ungdomar gick till tåget en vacker dag i slutet av augusti.

Medelpunkten i sällskapet - och hon visste det - var en smal, storögd flicka med rakt, mycket blont kortklippt hår. Det var inte utan att man kom att tänka på ett rådjur, när man såg henne. De stora ögonen hade ett uttryck av spänd väntan, och i rörelserna låg också en snabb oro, som om hon lyssnade och höll sig beredd.

Erik, den långe, brede och trygge pojken bredvid henne, märkte nog att Cissi var tankspridd, men fann det rätt naturligt. För en ung flicka måste det ju vara ganska spännande att lämna sin lilla hemstad, där man vuxit upp och samlat sig vänner och bekanta, för att resa in till residensstaden och gå på lyceum. Själv skulle han väl knappast låtit oroa sig av något sådant. Dels var han man, om än blott på gymnasiststadiet, dels var hans temperament ungefär lika oemottagligt för sjögång och virvlar som en filbunke. Att Cissi reste, var ett bedrövligt faktum, men hon kom ju igen. Han konverserade alltså ostört vidare, och Cissi svarade, om också med halvt frånvarande röst.

Den tredje i sällskapet gick inte på Cissis andra sida; flickan likaväl som han själv kände på sig att det skulle fallit sig naturligast och passat bäst, men han kom sig inte för. I stället gick han på andra sidan om brodern, mindre på grund av oskiljaktig vänskap än för att hålla sig i skymundan. När Cissi böjde sig fram, såg hon en skymt av Bertils ljusare hårrufs bakom Eriks mörkbruna. Ja, i rak linje - Bertil, som alltid hade varit så liten och spinkig, alltid hade blivit hunsad och snäst och behandlad som småbarn, han hade nu vuxit i kapp den stadige Erik, utan att vare sig han själv eller någon annan lagt märke till saken. Först nu i detta ögonblick fattade Cissi det förvånande faktum, att lillebror var lika lång som storebror. En dunkel, bitter smärta steg upp inom henne, oro utan grund, medlidande utan orsak, och hon kunde inte förklara varför världen syntes henne så tung denna vackra eftermiddag.

Den här sista promenaden hade de gjort tillsammans för att säga farväl till sitt glada kamratskap alltsedan barndomen. Nå, så tragiskt var inte det precis, resan var inte lång, hon kunde komma hem över en söndag då och då. För övrigt hörde inte Cissi till dem som såg sig tillbaka - hon längtade efter framtiden som fågelungen efter att flyga. I alla fall var det något som drog ihop sig inom henne.

De äldre skulle möta på stationen, men ännu var det god tid, så naturligtvis tog de vägen utmed ån, genom lönnallén. Bertil, som knappt sagt något på hela tiden, började med ens vissla och drog några lönnfrukter från träden. Näsor! Han satte en på sig, så som de alltid brukade göra som barn, en till, den ville inte sitta, jo nu gick det, alltjämt visslande vandrade han vidare med två gröna näsor fästa på sin egen.

Erik lade knappt märke till det. Ingenting kunde vara naturligare än att Bertil sysslade med barnsligheter, som han själv för länge sen hade vuxit ifrån. Men Cissi, redan förut i beklämd stämning, måste vända sig bort för att inte se eländet. Hon ville det inte! Han var nästan lika lång nu som Erik. Varför var han inte som han?

- Det är ju löjligt, snälla Cissi, att du som är dam ska gå och bära din kappa! Nu när vi kommer till station och alla människor står där och stirrar kan du väl åtminstone låta mig få bära den! sade Erik, en smula överlägset, som man måste tala till en småstadsflicka, när hon visar sig sakna de enklaste begrepp om vad som är passande. Men Cissi smålog kyligt och ryckte på axlarna. Det överlägset konventionella hos Erik behagade henne inte. Samtidigt retade det henne, ologiskt nog, att Bertil aldrig ens gjorde ringaste försök att vara ridderlig. Han tog det som en självklar sak, att han måste stå utanför.

Så kom de då till stationen, och där stod pojkarnas mamma och pappa, och Cissis mamma, som skulle följa med henne och installera henne där borta, och allt var polletterat och klart, och tåget brusade in. Och så vinkades det, och så for Cissi vidare mot framtiden, inkrupen i hörnet vid kupéfönstret och med mamma mitt emot sig, onekligen en lugnande syn.

Hela tiden plågades hon likafullt av den där bittra känslan. Till slut kom hon den så nära, att hon kunde tänka: "Jag är *ond* på Bertil, riktigt *ond*, men han kan ju inte rå för det. Vad det var han inte kunde rå för, visste hon inte riktigt, det var inte det att han inte ville bära hennes kappa, inte heller att han hade satt på sig lönnäsorna, fast usch då, och allra minst kunde det vara att han var lika lång som Erik och hade sådana lustiga långa mörka ögonfransar ... Men det var alltsammans en röra, på något sätt. Det var att han *ändå* var lillebror, och hon ville inte att han skulle vara det.

När modern hade rest på kvällen och Cissi skulle gå och lägga sig på sitt nya rum på inackorderingsstället, satt hon länge framför spegeln med rynkade ögonbryn. Hon såg knappast på sin bild i glaset, men hon tyckte hon behövde någon att prata för. Och bland annat som hon meddelade sig själv var också en hel del om Bertil.

- Det kan inte vara roligt att vara lillebror, sade hon. För pojkar slåss ju bara, och den som är svagare är inte mycket värd. Och Bertil, som var en sådan liten stackare, det minns jag nog. Jag tror jag skrattade åt honom jag med. Jo, det minns jag nog, jag skrattade och var stygg mot honom. Undras om han kommer ihåg det än? Kanske han är rädd för mig? Men han får inte vara rädd för mig.

Sen kröp hon i säng och drömde om något helt annat, något som hon inte ens kunde påminna sig, när hon vaknade.

Veckorna hade gått och blivit till månader, månaderna hade blivit till terminer. Rätt som det var, märkte man att det var vår. Och snart satt Cissi på tåget igen för att fara hem över sommaren.

- Nu blir det väl roligt att träffa pojkarna Dysing igen? sade modern redan vid första middagen. Ja, det skulle bli roligt. Under terminerna hade hon då och då varit hemma, men bara över en söndag, och då hade inte tiden räckt till för att träffa dem. Och över jul hade mamma och hon varit bortresta till släktingar.

Under tiden hade nu Erik tagit studenten. Hon hade nog tänkt på honom och tyckt det var tråkigt att inte få ta emot honom, särskilt som hon visste hur festlig en studentexamen var där hemma, där läroverket var en så viktig medelpunkt i stadens liv.

- Han fick visst bra betyg, sade modern, och vad jag kan förstå var han mycket belåten med dem.

Cissi gick till Dysings och träffade den lugne Erik, som gick omkring i sin nya härlighet och förklarade, att alltihop varit en lek. Bertil kastade långa blickar efter den vita mössan, han hade ännu två år kvar, stackare. Dagen därpå skulle han ha sin sedvanliga årsexamen med ty åtföljande uppflyttning i tredje ringen - det behövde han då åtminstone inte vara rädd för.

Jag håller mig väl i närheten vid passande tid, så jag stöter ihop med honom, så kan vi gå på kondis ihop, tänkte Cissi, väl vetande att endast småpojckarna tålde åhörare vid årsexamen. Hon hade plötsligt fått en känsla av att hon måste ta hand om Bertil på något sätt, nu eller aldrig. Det gick inte an att han var rädd för henne.

Avslutningen var över, betygen utdelade. Som det var förbjudet att öppna betygen i klassrummet, skyndade alla ut på gatan för att göra det där. Bertil stirrade. Ett grant AB lyste emot honom, där han minst av allt förtjänat det: i historia. Vad menades med det? Ett misstag? Bäst att visa att man begrep det, innan lärarna själva upptäckte det och gjorde sig lustiga över hans godtrogenhet och fåfänga ...

Han vände och sprang flämtande uppför trapporna, in i klassrummet, och mycket riktigt, där stod ännu klassföreståndaren, som också var hans historielärare.

- Le-ektorn, stammade Bertil, varför har jag fått så högt betyg i historia?

Den lille spenslige läraren tittade på honom med ett underligt småleende. Överhuvudtaget var han känd som en konstig kurre, kvick, men oberäknelig, tidvis den muntraste bland sällsksbröder, tidvis upp över öronen försjunken i vetenskap borta i sin välstädade ungarlys i utkanten av staden. Då han nu med en ytterst elegant handrörelse tog emot Bertils betyg, vittnade hans leende om den karaktärsbrist, som de andra lärarna avskydde som pesten hos sin kollega, därför att den utgjorde en förolämpning mot det absoluta i deras livsuppgift: en obotlig oförmåga att ta skolan riktigt på allvar. Å, vad vi leker, sade lektor Törnros' leende - men varför skulle vi inte roa oss som vi kan och får?

Ett ögonblick gled hans blick över pojckens ansikte liksom för att där söka ett svar, sedan såg han suckande upp mot ett litet vitt vårmoln, som höll på att smälta på himlen utanför, och svarade med fullkomligt allvar:

- Jag förmodar det är för jag tyckte jag gav din bror orättvist lågt betyg i studenten.

Bertil ryckte till och blev blodröd. Vad som helst hade han väntat sig, men inte det. Ett misstag, som skulle skrapas bort igen, gärna det, till och med en förklaring att han ändå var värd AB, varför inte

- men detta! Av Eriks överflödande förtjänst! Och då lektorn gav honom betyget tillbaka utan att ha gjort min av att ändra det, enkelt och naturligt, som om den lilla struntsaken nu var avklarad, bet Bertil ihop tänderna så hårt, att det gnisslade. I ett ögonblick störtade en skur av minnen över honom - varför skaffade vi oss den där lipsillen mamma - usch ska Bertil med också, det dibarnet - och Erik, som alldeles självfallet tar för sig alla de bästa barkbitarna till båtar - och Erik, som föraktfullt berättar för de andra, hur feg Bertil är när det är mörkt - Erik, som alla beundrar, och Bertil i hans kölvatten lydig, undergiven, levande av smulorna från storebrors bord - - - Och värst, värst, outhärdliga alla de förolämpningar han fått smälta i Cissis närvaro - - - Och så detta sista, denna oförsämda välgärning, som äntligen kom bägaren att flöda över!

Han hade aldrig vetat förr, hur stark han var. Det formligen knakade i alla muskler, av styrka och bärsärkaraseri. Han såg inte längre den lille lektorn, han vände på klacken med betyget i handen och rusade ut, hem, för att hämnas år av smålek och förtryck.

Cissi såg honom rusa förbi. Då hon förstod att han inte märkte henne, tänkte hon springa fram och ropa, men hejdade sig vid tanken på hans bleka ansikte och sammanbitna mun. Något måste vara i görningen. Långsamt följde hon efter, ända fram till trädgårdsgatan, där familjen Dysing bodde, men vågade inte gå in genom grinden, av fruktan att olägligen komma intrillande i någon viktig uppgörelse eller någon ömtålig familjescen. - En halvtimme och mer gick hon fram och tillbaka

utanför på gatan, men insåg småningom det dåraktiga i sitt företag. Huset hade inte bara en ingång från gatan, utan också en dörr på baksidan, där man lätt kunde försvinna ibland de obebyggda tomterna på andra sidan kullen. Bertil var kanske borta för länge sen. Så uppgav hon sin väntan och gick hem.

Dagen därpå fick hon av en händelse syn på de båda bröderna, medan hon var ute för att göra några inköp. De kom pratande och skrattande borta på tvärgatan, och utan att de märkte henne, stannade hon och såg efter dem. Det slog henne, att där fanns något nytt i deras sätt - ett nytt kamratskap, ett närmare sammanhang än vad som funnits förr. En klyfta tycktes ha blivit igenfylld, en överlägsenhetens och underlägsenhetens klyfta. Den gamla bittra smärtan från i höstas vaknade plötsligt till liv igen, men mindre bitter, mindre hopplös, blandad med en ny väntans värme.

Tycker jag om Bertil? frågade hon sig tyst och petade på det solbelysta vita murbruket i husväggen utan att veta det. Ja du store tid vad jag tycker om honom, svarade hon lika tyst och bredde ut sin hand över den skrovliga ytan.

Hon skulle velat gå och söka upp honom, men kunde inte förmå sig till det. I stället satt hon hemma och väntade att det skulle ringa på dörrklockan, och Bertil skulle stå där ensam. Ännu hade det visserligen aldrig hänt, att Bertil kommit ensam, utan Erik, men nu skulle det hända. Hon hade liksom en underlig aning om att nu först kunde det hända.

Och hon behövde inte vänta länge. Efter att brevbäraren, tant Emma, två tiggare och en försäljare av säkerhetsnålar i tur och ordning blivit mottagna av en ung flicka med besvikna rådjursögon, stod hon äntligen öga mot öga med en stor, ljus, frimodig Bertil, samme Bertil som förr och ändå inte riktigt densamme.

- Ska vi gå ut och gå? frågade han - alldeles som Erik brukade säga, när bröderna infann sig tillsammans. Så gick de ner under lönnarna, utmed ån, bortåt slussarna, och pratade mycket.

Men när de stod och såg ner i det grönvita lilla fallet, vände Bertil sig hastigt emot henne.

- Vet du av att jag har klått upp Erik nu? frågade han, strålande över hela ansiktet. Grundligt! Det har jag aldrig gjort förr.

Hon såg på honom tillbaka, lika strålande.

Vad han är barnslig, tänkte hon, och ändå har han blivit vuxen sen dess. Hur kan jag tycka han har blivit man, när han ändå är så barnslig?

Och den unga kvinnan log mot den unge mannen, som slagit ihjäl sin barndom, och en ung sol lyste över en ung jord.

HEMLIGT VÄRDE

Långsamt, långsamt gick Astrid Jönsson hem från skolan, alldeles ensam. Hon hade dröjt sig kvar så länge med avsikt för att slippa få sällskap med alla de andra barnen. I dag ville hon gå ensam hem. För det var en underlig dag.

Luften svettades vantrevnad, disig och tung hängde den över tak och fabriksskorstenar. De ruckliga husen utdunstade vantrevnad, trappuppgångarna spydde ut sin samlade ånga av fläskos, sillos, mögel, katt och de olika familjedofterna. Hon gick sin väg fram mellan halvförfallna, avskavda gistna

träkäkar, illa byggda från början och illa medfarna av åren, och här och där förbi någon enstaka hög stadskasern med söndrig rappning. Utmed vanskötta leriga trädgårdslappar, utmed trasiga staket, där då och då en rostig taggtråd löpte längs krönet. Mot katter, sade husägarna. Men katterna gick i alla fall genom hålen i staketet. Astrid skulle aldrig komma på den tanken att fråga sig, vad det egentligen fanns där innanför, som behövde skyddas. Instinktivt, utan att klä sina tankar i medvetna begrepp, förnam hon den rostiga taggtråden som det riktiga uttrycket för en stämning, som låg tät som tjocka över hela denna gyttning av fattiga förstadsbostäder, över hela denna gyttning av plågade och glädjelösa existenser, där oginhet och illvilja passade på att visa tänderna så fort de fick tillfälle, också där det inte behövdes, bara för att få utlopp åt länge hopad olust.

Men i dag bet ingenting av omvärldens vantrevnad på den lilla flickan, där hon vankade den leriga vägen fram. För det här var en underlig dag.

Hon skulle bli julängel, med silverstjärna i håret.

Ett mäktigt väsen, som stiger ner genom himlarna för att trösta och göra människor lyckliga. Ett väsen av klarhet och ljus, sådant som man aldrig får se i Ögesta, bara på julkort och vackra bokmärken och andra uppenbarelser av den eviga skönheten. En lätt stråle, utan tyngd, en som ingen grälar på, en som inte själv har några bekymmer, men kan lätta andras.

En silverstjärna över håret är tecknet på hennes höga värdighet och makt. När man ser den, tänker man: "Nej men det är ju en ängel ... " Och då vet man att allt blir bra. Just när det är som värst så får man syn på den där stjärnan, först ser det ut som om det var ett stjärnfall, en av himlens många stjärnor, som har gjort sig lös från de andra, sedan märker man att den kommer allt närmre och närmre och blir allt större och större - till slut är den så stor, att man nästan vill hålla för ögonen, men då ser man, att den sitter i håret på en ängel. Och då förstår man, att nu är allt det sorgliga slut, allt det som har varit hittills, nu har ängeln kommit, äntligen.

Hon skulle vara julängel i ett sångspel, som skulle uppföras framemot jul.

Att fröken Dahl hade utvalt henne, just henne bland alla de andra, det var det stora undret. Hon tog emot det så som man måste ta emot ett under, ödmjuk och full av bävan, utan att ställa några fåfänga frågor. Det var bara så. Hon var utvald. Och utvald kände hon sig sannerligen, där hon trampade vägen utan att märka den, med ett skimmer från den stora silverstjärnan över sitt lilla bleka ansikte.

Hon skulle böja sig över de insomnade små barnen och säga: "Kära små barn ... " Längre kom hon inte ihåg, inte precis de riktiga orden, bara att hon skulle trösta dem och lova dem allt gott. Med en mjuk rörelse böjde hon sig över ett svartnat kardborrstånd vid vägkanten och sade blygt och lågt, men med hela den ömhet som en kärlekstörstande åttaåring är mäktig:

"Kära små barn, var nu inte rädda längre, det ska bli så bra ska ni få se ... "

Förskräckt kom hon ihåg var hon befann sig och såg sig om för att upptäcka, om någon hade lagt märke till henne. Nej, där fanns ingen. Om inte någon tittade ut genom fönstret där i Svenssons villa. Å det vore hemskt ... Hon rodnade och fortsatte sin väg halvspringande och med sänkt huvud.

Ingen skulle få veta detta, inte där hemma. Kamraterna kanske skvallrade, men hon hoppades att de inte skulle göra det, för resten hade de kanske glömt alltihop redan. Hon bar på en hemlig värdighet, och de där hemma fick inte göra narr av den. Just att den var hemlig gjorde den ännu större. Det var som om hon när som helst då det behövdes kunde tagit fram sin glänsande änglastjärna och framträtt som den hon egentligen var, fast ingen visste det, framträtt som det höga sändebudet med makt att lyfta bort alla sorger. Så underligt: hade de där hemma vetat om det, då skulle alltihop bara

varit lek. Och hade bara hon själv vetat om det, skulle det också ha varit lek. Men nu fanns det en till, som delade hennes hemlighet, en som inte hörde till dem där hemma: hon som hade utvalt henne, fröken Dahl. Och därför var det i alla fall allvar.

Med förvirrade ögon och klappande hjärta sprang hon uppför den knarrande och matdoftande trappan i Villa Rosenberg, där familjen Jönsson bebodde ett rum och kök i övre våningen.

När hon steg in, såg hon med sina nya ögon, sina julängelsögon, att allt var som det brukade, fast hon knappt hade sett det förr. Vid spisen stod modern, slarvigt kammad som vanligt, i trasig kofta och nerklippade tofflor och med håll på strumphälarna. Hennes sävliga rörelser hade ändå något lugnande över sig. Man visste var man hade henne, hon beredde inga överraskningar. Hennes känslor svämmade aldrig över, varken åt ena eller andra hållet, grälade hon någon gång, var det på ämbetets vägnar, utan lidelse. Julängeln spände ihop sina långa vingar med glittrande snö på fjädrarna och tänkte: "Här står en snäll människa, som har det tråkigt, vad ska jag hitta på att ge henne för vackert?" Och Astrid gick fram till henne och strök henne blygt över koftärmen.

Fru Jönsson såg frånvarande på dottern. Den ovana smekningen förvånade henne inte, den framkallade överhuvudtaget ingen förändring i hennes inre. Somliga människor tar till morfin eller kokain för att döva sina sorger, ännu fler slår sig på att dricka, det hade herr Jönsson gjort. Fru Jönsson hade under årens lopp utvecklat sitt rusmedel inom sig själv, billigt och fullt respektabelt: hon hade dragit tillbaka sin levande själ inom en mur av trubbig okänslighet; där låg den och sov som Törnrosa utan att någonsin låta sig störas. En mekanisk husmor rörde sig i köket som i en långsamt flytande dröm, hade glömt bort hur det var att vara glad och ledsen, nöjde sig med att vara till så länge det räckte och låta vardagssysslorna upprepa sig och upprepa sig i ett aldrig sinande flöde.

- Gå ut och lek med de andra, tills det blir middag, sade hon varken vänligt eller ovänligt, och Astrid försvann utför trappan igen, sedan hon lagt skolböckerna ifrån sig.

På vägen nere vid Wahlgrens plank stod en klunga barn, däribland också de båda äldsta av Astrids småbröder. Just som hon kom fram, höjdes ett ensamt skri ur klungan.

- Han har tagit min kniv, han har tagit min kniv! ropade en liten parvel med hjärtskärande röst. Buse du, fähund du ...

Och en lång rad av skällsord och svordomar fick utlösa hans vanmäktiga ilska och ersätta de handgripligheter, som en liten svag stackare ändå aldrig kunde tillåta sig mot en stor tioåring.

- Vad snackar du, dibarn, jag har ju bara lånat den, svarade förbrytaren nonchalant, beredd att dra sig undan med klenoden.

Ur klungan steg en dov upproriskhet. Det visade sig i mulna miner och hotfulla blickar, men tog sig inga hörbara uttryck. Rättvisan, som lite var har nytta av, var kränkt, men i denna snöda värld gör man bäst i att inte ta alltför tydligt parti mot den som har åldern och armstyrkan inne. Kalle, den starke mannen, visste nog, att så fort han kommit tillräckligt långt bort, skulle hela skaran ropa: "Tjyv, tjyv!" efter honom, men det brydde han sig nästan inte alls om.

Då steg Astrid fram, stadigt, självklart, som om det vore det naturligaste i världen.

- Ge honom tillbaka kniven, sade hon lugnt.

Den store tioåringen stirrade på den lilla spensliga åttaåringen. Kom hon och gjorde sig viktig! Men där fanns ett slags absolut säkerhet i hennes röst, som när en vuxen talar till barn, med makt och

myndighet och utan tvekan, eftersom där inte finns det minsta att vara rädd för. Kalle kunde inte veta vem han hade framför sig, men tonen kände han igen från sina kontroverser med överordnade och föll ovillkorligen undan.

- Ä, jag har ju bara lånat den, sade han övertygande.

Instinktivt anade hela skaran, att Kalle var tillspillogiven: han hade försvarat sig i stället för att angripa. Men man höll sig stilla, ännu mer stilla än förut: hur skulle det nu gå?

- Inte kan man låna om man inte får lov till det först, sade Astrid lika lugnt.

Mer sade hon inte, stod bara och väntade på att hennes befallning skulle bli åttlydd. Också Kalle förstod, att han med sin ursäkt hade givit sig moralen i våld och beslöt sig för att betäcka återtåget på ett något så när högdraget sätt. Svärjande som en hel karl drog han kniven ur fickan - en rostig gammal fällkniv, knappt användbar mer om inte till att skaffa sig blodförgiftning med - och slängde den bortåt vägen med all sin kraft.

Knutte lunkade förnöjt efter för att söka rätt på sin återerövrade skatt. Kalle vände ryggen åt ungarna och vandrade bort, som när en av de storvulna oförstådd och besvikna drar sig undan det småvuxna byket. Barnskaran var förtjust över att Kalle fått en näsknäpp, förargad över att Astrid gjort sig viktig, avundsjuk över Knuttes kniv och samtidigt belåten med att rättvisan, som de förfäktade, för en gångs skull hade segrat. Det vägde alltså ungefär jämnt i vågskålarna, och stämningen var stillsam.

Till det yttre blygsam, till det inre stolt och jublande intog Astrid sin plats i ledet som julängel inkognito. Inte ett ögonblick hade hon tvivlat på att det skulle gå som det gick. Hon var ju skickad hit för att ställa till rätta, fast ingen visste om det.

Då barnen ropades upp till middag, var det redan skumt. Den grå dagern i köket verkade beklämmande, dubbelt beklämmande därför att fadern saknades. Det bådade aldrig gott, då han inte kom till middag.

De åt under tystnad. Inte förrän Astrid hjälpt till med att torka disken, springa ner med slaskhinken, uträtta en hel del andra småärenden åt mor, och nu satt med sina läxböcker vid köksbordet, hördes dånande och osäkra steg i trappan, dörren slogs upp med en krasch, och in kom fadern, betydligt onykter.

Han skulle egentligen inte alls bo här, inte här i villa Rosenborg, inte i hela Ögesta. Under de nyktra dagarna samlade sig hans ovilja till en värkande böld, som sedan brast under ruset. Att han likafullt bodde här, berodde på två ting: osäker och dålig lön och stor familj. Under de nyktra dagarna anlade han en social syn på tingen och förbannade den förstnämnda av dessa orsaker. Under ruset däremot tog det personliga och närliggande överhand, och han knöt näven mot familjen, som dragit honom ner i förnedringens dy.

Han hälsade inte utan satte sig stum vid bordet och lade mössan bredvid sig som om han trodde sig vara på ett ölkafé, där man stiger in för att få sina beställningar verkställda och strax ämnar gå igen, om man inte trivs. Hans blickar mönstrade med ett slags hånfull överraskning de båda närvarande: först hustrun, där hon stod med sina trasiga strumphälar och sitt okammade hår och vände ryggen till, sedan dottern, som med uppspärrade, allvarsamma ögon såg upp från läxboken.

- Vad glör du på? frågade han, inte helt ovänligt. Det fanns också en viss sympati i hans röst, kattens sympati för rättan. Han kände sig på en gång upprymd och upphöjd: han stod i begrepp att skipa ett slags helig rättvisa. De hade förnedrat hans liv, nu plågade han dem en smula, lika för lika, eller

rättare sagt ett litet litet gryn för så dignande mycket. Och dottern var den det tog bäst på, därför var det henne han närmast vände sig till.

Han började med läxböckerna. Hans stora näve vidgade ut sig över bordet och grabbade tag i dem. Ännu var han tillräckligt nykter för att se, hur de borde hållas när man läste dem. – Visste hon att det var lögn allt det där? Nå, svara, när far din talar. Hon hade trott att det var sant? Inte?! Ja, där ser man att jäntor är dumma. Han för sin del hade inte trott ett ljud av det som stod där. Han hade tidigt begripit att världen inte var annat än dynga.

Där var han inne på sitt älsklingstema. Världen var dynga. Han kunde tugga om det och tugga om det och variera det och återigen tugga om variationerna. Att han kunde finna något nöje i det, verkade svårbegripligt för de nyktra. Kanske därför att han av en ryckning i Astrids ansikte slöt sig till att det tog. Hon skulle få det i sig, hon skulle få det i sig ...

Astrid grubblade inte över själva orden, tänkte sig inte den vida världen med städer, skogar och hav. Hon kände med den kuvades psykologiska säkerhet, vad han menade med "världen". Hans blick irrade som ett djur i bur mellan de trasiga köksgardinerna, hustruns hårtestar och smutsen på golvet för att slutligen skarpt och ondskefullt stanna vid dotterns plågade ansikte, medan han lågt och intensivt upprepade sitt "dynga". Mest var det henne han menade. Hustrun skulle han kanske kunnat skaka av sig, men aldrig barnen. De var den ohjälpliga blacken om foten.

Astrid satt stilla, utan att kunna läsa vidare. Över det stela ansiktet låg en spänd ångest, och med vidöppna ögon följde hon minspelet i ansiktet framför henne, som om hon bakom föraktet och avskyn sökte något annat, en ljusning ... Men han var ingenting annat än vedergällningens demon och hade lämnat sin mänskliga natur bakom sig på samma gång som sin nyktra behärskning.

Hon visste, att han inte skulle slå henne, det gjorde han aldrig. Men hans föraktfulla ord dränkte henne i en tung smutsig flod. Det var ju henne han menade. Långsamt började fukten stiga i ögonen, hon bet sig i läppen för att inte snyfta till.

Då ... Hennes drag slätades ut som i en stor lättnad. Som om en annan värld plötsligt genomkorsade den hon dittills sett som den enda och som om hon med en enda blick uppfattade, att den stackars flickan, som satt där och höll på att gråta över sin stora föraktlighet, bara var hennes skugga. De stora ögonen blev alldeles stilla och iakttog utan ångest. Den darrande munnen ljusnade, inte till ett leende, men till den fasta säkerhet, som kommer av en hemlig tillflykt. Fadern märkte med ens, att hans ord gled av från en glatt yta. Han fortsatte en stund men så miste han på något sätt intresset, grep sin mössa och vacklade nerför trappan igen.

Modern vände sig om från spisen för att säga sitt vanliga trösteord. Hon såg att det inte behövdes. Det bringade henne inte ur fattningen men gav henne ändå en högtidlig känsla av att någonting på något sätt var ovanligt.

Astrid satt kvar i ljuset från silverstjärnan.

En ny värdighet, ett nytt värde. Ett värde, som hon hade fått på lek, men ändå det största hon någonsin hade haft. Under några veckor var hon djupt och lyckligt osårbar genom sin stora hemlighet. Omvärlden började till och med räkna med henne på ett nytt sätt. Det föreföll henne så självklart. Egentligen gällde det ju inte Astrid Jönsson.

Då blev fröken Dahl sjuk. Redan första gången, då Astrid såg vikarien och förstod vad som inträffat, gick det en isande rysning genom henne. Sångspelet? Men vikarien tyckte det var för besvärligt, så invecklade saker var bättre att skjuta upp, tills den ordinarie kom tillbaka.

Det dröjde dagar, det dröjde veckan ut. Var dag rusade Astrid fram till någon av lärarinnorna och frågade oroligt:

- Hur är det med fröken Dahl?

Lärarinnorna var förvånade. Fröken Dahl var en liten på en gång torr och blyg varelse, inåtvänd och utan sinne för det levande livet. Hennes avsikt med sångspelet hade nog snarare varit att göra en prydlig uppvisning för föräldrarna än att glädja barnen. Varken bland kamrater eller lärjungar hade hon lätt att vinna hjärtan - och här stod ändå en liten tös, som hade fäst sig så djupt vid den torra lilla fröken Dahl?

Men det var egentligen inte vid fröken Dahl.

På söndag inhämtade Astrid sina föräldrars tillåtelse och traskade mol ensam in till staden, till det sjukhus, där fröken Dahl låg. Den underliga doftande sjukhusluften, de stilla stenlagda korridorerna, där stegen ekade, allt det som brukar möta en så ängslande hotfullt, när man besöker en kär vän, verkade enbart högtidligt på Astrid, berusande högtidligt. Rak och stilla steg hon in i sjuksalen, med låg röst gjorde hon små artiga frågor och satt för resten tyst, värdigt och utan buller reste hon sig och försvann. Man kunde se på henne, att det var en mycket stor upplevelse.

Och sedan dess nöjde hon sig inte med att komma dit på söndagarna. Så gott som varannan dag gick hon den rätt ansenliga vägen in från Ögesta och satt mer eller mindre tyst vid den sjukas säng. Fröken Dahl undrade över den lilla bleka, tysta flickan, som kom så troget och satt så stilla. Eftersom hon var mycket trött, kunde hon själv inte heller hitta på något att säga, men det gjorde ingenting, Astrid såg inte ut att ha tråkigt. För henne tycktes besöket vara ett slags andakt.

I själva verket gick Astrid hit för att få stöd i leken, som var halvt allvar. Fröken Dahl och hon, de hade den hemligheten tillsammans. Fröken Dahl var den enda som visste om den. Fröken Dahl var den enda som kände till hennes hemliga värdighet. Medan hon satt här vid sjuksängens, hade hon en stund av styrkande och tröstande hemliv, då hennes verkliga, fördolda och värdiga jag kunde breda ut sig i dagsljuset inför den enda människa som såg det. Man behövde ju inte alls prata, det var snarare bättre att inte göra det, för fröken Dahl såg så trött ut. De visste nog ändå, de båda.

Besöken på sjukhuset var verklighetskriteriet på en dröm, som hade blivit ett med hennes självkänsla.

En dag, då hon just gått uppför den stilla stentrappan och stod i den välkända korridoren med alla de gröna växterna i fönstret, kom en sjuksyster emot henne och sade:

- I dag får fröken Dahl inte ta emot besök, hon är sämre.

Astrid fick vända om och gå hem igen. Det var tomt. Hon kände sig ensam. Och en fasans tanke skar plötsligt den högtidliga stämningen i trasor: tänk om ...

Hon kom tillbaka och fick samma bud: inga besök i dag. Och marken gungade under hennes fötter, som om det stora röda tegelhuset, de svala gångarna med sjukhuslukten, växterna i fönstret och ekot av steg var skenbilder, som höll på att lösas upp. Och värst av allt, det skulle dra henne själv med i förgängelsen, det som egentligen var hon själv, och bara lämna kvar något annat, något värdelöst, som hon nästan hade glömt ...

En morgon i skolan fick hon veta det: fröken Dahl var död. Hon skulle begravas på söndag. Och lärarinnorna suckade och nickade till varandra, då Astrid satt blek och frånvarande under lektionerna: jaja, den lilla tösen, nog hade hon varit fäst vid Berna Dahl, undra på det för resten, hon

var ju en sådan snäll människa, Berna.

Då Astrid kom hem från begravningen, var det en helt vanlig söndag hemma, och fadern var drucken.

- Sätt dig här, sade han, så ska jag förklara för dig vad världen är. Vet du vad den är, du ... ?

Då lutade Astrid huvudet mot armarna och grät som om hjärtat ville brista. Ett tungt hav av orenlighet slog ihop över hennes huvud, och hon själv var en del av det.

Hon hade haft en stor värdighet, och hon hade förlorat den. En lek som man *bara* själv vet om, den är lek och inget annat, och hon var mycket, mycket för gammal för att leka så.

VÄRLDSSMÄRTA

Det var kemitimme, och tiden kröp fram. Rummet var skumt i det fula vädret, och en lampa brann vid kapellet, där lärarinnan demonstrerade några laborationer. Genom fönstret såg man ut över staden, en tröstlös och blek målning i gråvitt, slaskig snö på hustaken, dimgrå våt himmel.

Ella Wiman hade trots sin korta växt krupit bakom kamraterna för att alldeles undvika möjligheten att stå i vägen. Sist av allt ville hon vara framfusig, hon som väl bäst själv visste hur löjlig och värdelös hon var.

Nej, nu måste hon höra på, vad fröken Lyra sade. Hon ansträngde sig krampaktigt, men tankarna gled undan i hennes trötta hjärna, hon kunde inte, och med en uppgivelsens lättnad sökte hon vila i den bedövande jämngrå rymden därutanför. Hur vore det att sväva fram i den gråvita luften utan att någonsin möta ett föremål, som man måste tänka över eller ta ställning till? Oändlig vila - nirvana. Hennes ögon fylldes av längtans tårar. Ewig vila ...

En fråga väckte henne, en enkel fråga, som hon visste att hon kunde svara på, bara inte just nu. Hon kunde inte samla sig till att leta efter vad hon visste. Blodröd av skam böjde hon huvudet - skamsen över att sitta till åtlöje och skamsen över att bry sig om vad kamraterna tänkte. Höll hon på att mista förståndet? Förr ansågs hon vara bäst i klassen, och nu orkade hon inte ens tänka. Det var säkert tecknet på börjande sinnessjukdom. Vad de andra måste förakta henne! Och med rätta, eftersom hon brydde sig om att de gjorde det.

Och i sin dränkande översvämning av skam, och medan frågan utan att hon längre märkte det gick över till en annan, lovade hon sig själv, inte att kunna bättre - för hon kunde inte plugga bättre än hon redan gjorde, och sina plötsliga anfall av orkeslöshet i minnet kunde hon inte behärska - men att inte begära aktning längre av någon människa, utan nöja sig med föraktet. Tiga och svälja bara. Det är väl också ett sätt att göra sig till herre över ödet.

Nu ringde det ut, och flickorna försvann i små grupper. Ella var klassvakt och skulle sätta undan grejorna. Hjälpöst lät hon armarna hänga utefter sidorna och såg sig omkring. Naturligtvis borde hon veta var allting skulle stå, men hon kom inte ihåg ...

Egentligen skulle hon haft hjälp av den andra klassvakten, Lea Larsson, men hon hade väl glömt det och försvunnit, innan Ella hann påminna henne. Långsamt grep hon en trefot och bar den till skåpet. För sitt inre öra hörde hon moderns röst: "Jag skulle bli vansinnig, om jag var dag var tvungen att se hur långsamt du snör kängorna!" Och hon försökte skynda sig, men det var som i mardrömmar, där man försöker och försöker och ändå inte kommer någonsin vart.

När hon var nästan färdig, öppnades plötsligt dörren, och där stod Lea Larsson, stor och grov och slängig i rörelserna.

- Jag glömde ju bort att jag också är vakt, sade hon. Snälla du, förlåt mig! Är det något kvar att göra?

Det var det knappast, men en våg av överraskning och obeskrivlig tacksamhet sköljde fram genom Ellas själ. Lea bad henne om förlåtelse! Med den vänligaste ton i världen! Och var i alla fall villig att hjälpa henne! Och denna Lea Larsson tyckte kamraterna illa om - de tyckte hon var dum, de tyckte hon var okamratlig, de tyckte hon var oärlig - de visste inte, vilken storslagen människa hon egentligen var, hur vänlig hon kunde se ut, mot vem som helst. Å, hur kunde hon vilja visa sig sådan mot Ella! Än en gång steg tårarna upp i Ellas ögon, och i det ögonblicket kunde hon ha kastat sig på knä för Lea i beundran och tacksamhet, om hon bara hade torts visa sina känslor så - men det gick inte för sig, man spelar inte teater i verkligheten, utan man behärskar sig. Så sade hon bara med ansträngning, och rösten lät lite tjock:

- Förlåta dig? Kära du då, inte rår man för om man glömmer. Nu är det för resten färdigt.

Då tog Lea fram en bok och lade framför henne.

- Ä hör du, då kan du gärna dra engelskan för mig, va? De andra höll på med franskan.

Ellas tacksamhet fortsatte att växa. Hon kunde hjälpa Lea. Hon kunde göra sig nyttig. Någon behövde henne. Det var för vackert för att vara sant.

Det ringde in, innan de var färdiga, men Ella lovade fortsätta nästa rast, direkt före engelskan, och det var nästan med spänning hon tog fatt igen. Sin engelska kunde hon då åtminstone, som ett vatten till och med, och fast Lea tydligen inte alls hade läst på, fick hon det att gå rätt skapligt till slut. Hon var så lycklig. Tänk om Lea, som hon visste att ingen annan ville vara med, kunde tycka om henne eller åtminstone behöva henne! Synd att de bodde åt olika håll i stan, så att de inte kunde få sällskap en bit på vägen.

Skoldagen var slut, och man drog sig hemåt med trött lättnad, de flesta två och två eller fler i sällskap. Ella gick ensam, hon trivdes bäst så. Det fanns en flicka, en mycket rar flicka, och klok, som hade samma väg från skolan som hon, och förr i världen, då de var små, hade de alltid sällskap med varandra. Nu på gymnasiet hade de kommit ifrån varandra. Det var också helt naturligt. Den andra var en sådan trevlig och rättfram flicka - och hon, hurudan var hon?

En gång för något år sedan hade de båda gått hem under prat och skratt, ovanligt uppsluppna, kanske mest av trötthet, och den andra hade bara varit lustig och kvick, men själv kände Ella med sig att hon hade varit fånig och flinig och mist kontrollen över sig själv. När hon sade adjö, hade hon en förnimmelse sådan hon antog att man måste ha "dagen efter", då man inte är säker på vad man har pratat under ruset och lovar sig heligt att det aldrig, aldrig mer ska hända.

Sedan hade hon givit noga akt på sig själv och tagit vara på sin värdighet, men hennes kritiska åskådardrag var aldrig belåtet med hennes handlande skådespelardrag - här var ett tonfall, som lät tillgjort, där ett ord, som kunde mistydas. Hon kände, att hon spelade teater för att behaga sin kamrat och fann det finkänsligast att förskona den stackars människan från sällskapet med en genomoakta person. Det fanns inget tvivel om att det var medlidande, som drev den andra att fortfarande söka Ellas sällskap, och visst var det rörande snällt, men det kändes så pinsamt. Alltså lagade Ella hädanefter, att hon gick hem en bra stund före eller efter den andra.

Det var bekvämast så också, för var man ensam, slapp man spela en roll. Schopenhauer, hennes

älskade Schopenhauer, som hon hittat i sin fars bokhylla och smygläst, sade ju, att man endast i ensamheten är fullt fri, och det instämde hon i av fullaste hjärta. Såg hon en kamrat före sig, saktade hon stegen, och gick där någon bekant på andra trottoaren, ökade hon farten med ögonen fästa på marken.

Varken butiksfönstren eller träden i parken fångslade hennes uppmärksamhet, hon var helt fördjupad i en inre, fantastisk värld. Hon insåg klarare och klarare, hur allting bara fanns till genom vårt medvetande, till och med tiden kunde ju inte finnas annat än i ett medvetande ... Många gånger hade hon snuddat vid liknande tankegångar, men aldrig hade det arbetat av sig själv som nu, och aldrig hade det ordnat sig i så ovederläggliga logiska tankeräcker. Lyckligt glömsk av sig själv, sina medmänniskor och tingen runtomkring vandrade hon framåt lite krokig, med böckerna under armen och blickarna sökande i de smältande drivorna utan att ändå se. Detta var inte arbete, det var vila och nöje, och en känsla av makt genomströmmade henne, som om hon höll på att göra sig till herre över universum. Å, filosofi - om man fick hålla på med det i stället för att plugga olika sätt att framställa svavelsyra! Om hon ändå hade blivit född i Indien i stället, "och India vore sig själv" ...

Hade hon redan hunnit hem? Hon sköt upp porten och tog hissen. Det var så skönt att sitta stilla där inne i den halvmörka hissen, att hon nästan kände sig besviken, när den var framme. Men så kom hon ihåg, att det var lördag i dag, och det gav henne nya krafter. Efter middagen väntade henne veckans enda vila, och det som var mer än vila.

För när hon slog sig ner i sitt soffhörn och sin ensamhet inne i sitt eget rum, började det återigen arbeta i henne, så att det tog herraväldet över henne, och hon lät det glatt ske. Men nu var det inte logiska tankeräcker som ville fram. Efter timmar av halvdröm, som feberaktigt samlade sig kring en bestämd uppgift, inre arbete, som inte var arbete utan förlossning och lättnad, tog hon fram en gammal anteckningsbok och skrev ner resultatet med sin otympliga barnstil:

SNÖ.

Ännu ej av fotspår rörda
vida, snöbetäckta mo,
oerhörda
aldrig av en mänska störda
stora skogars djupa ro!
Hundramila
djupa vila,
tigande, förutan tid,
ödemarkens tysta frid!
Din jag är. Ej längre tjusar
mig den vilda livets dröm.
Här, där ingen stämma brusar,
knappast ens en viskning susar,
här har stannat livets ström.
Snö, du vita, vita snö,
här är evig vilas ö,
som ur stormig sjö
reser sig - den andra stranden,
hemmets strand för trötta anden.

Det var hennes upplevelse i den snögrå rymden utanför kemisalén. De stora skogarna var uppfunna

av hennes egen fantasi, men innerst inne tyckte hon de var lika verkliga som snön. Tänk, stora skogar, med skyhöga, mollstämda, drömmande granar, som gömde en och kom en att glömma, att man hade eget liv! Tänk ensamheten, där ingen människa visste, om man lade sig raklång i en snödriva och sjönk bort i ljuvlig tanklöshet! Tänk att vandra och vandra utan mål och utan plikter, utan hopp och fruktan och önsknings!

Nu ropades hon in till kvällsmaten. Det var otäckt att komma in mitt ibland de andra, när man några evigheter hade varit i sitt eget land. Hon fick nästan svårt att andas, när de vände sig mot henne allihop, nästan som om de vetat vad hon haft för sig. Nå ja, om de tyckte det var löjligt att drömma och skriva pessimistisk vers, så skulle de inte inbilla sig att det var mindre löjligt - ja inte bara löjligt, utan *tomt* och *lätt sinnigt* att sitta här och skämta kring fyllda fat och tro att livet var något gott. Visst unnade hon dem deras korta och fåvitska glädje - ack, snart nog var den väl borta - men de skulle bara inte begära, att hon, som *tänkte*, skulle dela den. Hon anlade en blid, men allvarsam min och satte sig ner utan bordsbön. Den hade hon lagt bort, för hon trodde ju inte på Gud. Ingen god gud kunde ha skapat en värld som denna. Möjligen en ond, och den tänkte hon inte böja sig för.

- Har du suttit och kurat hela eftermiddagen inne hos dig? Vad har du gjort hela tiden? frågade mamma.

O himmel, nu börjades det. Skulle hon säga att hon hade läst? Nej, det var fejt att ljuga, hon föraktade det.

- Jag har skrivit, svarade hon och blev blodröd.

- Vers? sade pappa. Jaja, det går väl över det som andra barnsjukdomar.

Han smålog. En pil genomborrade hennes hjärta. Han tog på skämt vad som var livets djupaste allvar. Hon ansågs som ett barn av dem här hemma!

- När jag gick förbi skridskobanan, såg jag flera av dina kamrater där, fortsatte mamma. Varför går du aldrig ut med dem? Du behöver sannerligen lite motion.

- Jag är så trött!

- Trött! Ja, andligen kanske, det förstår jag, men då bör det ju bara vara vilsamt med lite kroppsrorelse. Jag har då aldrig sett en så trög barnunge som du.

Ella bet trotsigt ihop tänderna utan att svara. Trög! Trött var hon, trött. Samtidigt gnagde ett litet samvetsqual längst in: nu hade hon nog ljugit ändå i hastigheten. För visst var hon trött, men det var inte hela sanningen. Där fanns ett annat skäl också till att hon undvek kamraternas skridskobanor: rädsla. Att gå där och känna sig dum och bakom och föraktlig bland alla de andra. Ella älskade ensamheten.

Ännu när hon hade krupit under täcket på kvällen, brändes hon av förödmjukelsen i familjens syn på henne. Hon försökte jaga undan den. Hon försökte säga sig: Människorna är dumma, grymma, hjärtlösa - vad har jag med dem att göra? Min värld är bättre än deras. Min syn på världen är sannare än deras.

Kanske det gav henne ett slags bitter tröst. Men i nästa ögonblick, som om hon hade isats av det alltför ensamma, alltför tröstlösa i sin hållning, gled hon över till en annan tanke, en som gav henne varmare skydd. Hon kände ett hopp välla upp inom henne som en het våg, medan hon tänkte: Lea Larsson behövde mig till att översätta engelskan. Kanske hon behöver mig fler gånger. Kanske - kanske jag - nästan - har en vän?

MIN SON BLIR INTE SNICKARE

Första gången Karl-Gunnar och Åström träffades var under jullovet, under skidsäsongen. Mellan skidorna ska det ju sitta en liten tråkloss för att hålla dem spända medan de står och väntar, och den hade kommit bort för Karl-Gunnar. Så gick han in i en sportaffär för att få en ny, men lagret var just slut, sa de. Nå, det var bara att gå till närmaste snickeriverkstad, så gav de honom en där med detsamma. Ja, var fanns den då? undrade Karl-Gunnar, och expediten nämnde adressen. Karl-Gunnar stegade dit.

Under en oansenlig skylt fanns en konstig dörr av järn; vid noggrann undersökning kunde man konstatera, att den måste gå att skjuta ihop som en skärm - mycket intressant. Karl-Gunnar öppnade den med vördnad och tittade ner i en källarvåning - en lång och ganska brant trappa ledde utför, och där nere var ett buller, som gjorde honom nyfiken. Försiktigt klev han nerför trappan och stod plötsligt i en äventyrlig och tilltalande värld. Våldiga drivor av hyvelspån täckte golvet, var man gick trampade man i dem, det kändes mjukt och ändå fast, elastiskt på något sätt, och det luktade gott. Då han såg, att karlarna vid maskinerna inte hade lagt märke till honom - steg kunde man ju inte höra i vinet från sågklingorna - böjde han sig ner och grävde i en av spånhögar, tog upp en handfull av de lövtunna trästrimlorna och kramade dem smeksamt mellan fingrarna. Han blev tung i bröstet av det där tjocka som kallas längtan, och han visste mycket väl vad det var han längtade efter. Det var något han kom ihåg och som var försvunnet för evigt: träslöjden i småklasserna. Träslöjd hade varit hans bästa ämne, ingenting hade han kunnat gå upp i så helt. De timmarna hade flugit sin kos med en fart, så man visste inte vart de tog vägen. Och den lukten, den underbara lukten av trä, hade funnits i slöjdsalen, den hade spritt sig från bräderna, där de stod utmed väggen och väntade på att få bli något, tunna vita furubräder och något tjockare bräder av mörkare sort, han visste inte vad de kallades, men de luktade inte riktigt likadant, och de vägde på ett annat sätt i handen.

Nu hade en av karlarna fått syn på honom och tog några långsamma steg emot honom. Karl-Gunnar blev plötsligt skrämmd och fick svårt att tala, alldeles som i skolan, när han fick frågan. Den som kom emot honom var lång och senig och ljus, klädd i blå overall. Först tyckte Karl-Gunnar, att han såg så sträng ut. Kanske man rentav inte fick gå ner här, åtminstone inte minderåriga? Men allvaret på den långa ljuse karlens ansikte var inte ovänligt, och rätt som det var började han småskratta, så det kröp av trevnad i Karl-Gunnar. Pojken började skratta han med och lyfte sitt lilla runda ansikte upp mot den långa ljuse för att göra sig hörd.

- Jag skulle ha en skidkloss! sa Karl-Gunnar.

- En skidkloss? upprepade den andre. Vad är nu det för slag då?

Karl-Gunnar förklarade, och karlen, som nu återigen var djupt allvarlig, nickade eftertänksamt och ställde sig vid sågen för att leverera beställningen.

Den vinande sågklingan skar genom trät som om det varit smör. Karl-Gunnar drog en djup suck, när den väl kommit igenom, för hela tiden medan den arbetade hade han glömt att andas. Det var en såg det! I stället för lövsågarna de hade haft i skolan.

- Är det svårt? frågade pojken. Först hördes hans fråga inte i bullret. Han fick upprepa den högre, han fick nästan skrika.

- Nej! svarade den andre lika högt. Bara man är försiktig!

Och så slipade han av klossen på en lika imponerande maskin, som tydligen motsvarade både fil och sandpapper. Karl-Gunnar stod och undrade, om det skulle bli en mycket dyr skidkloss, eftersom den

gjordes på så fint sätt.

När han tog emot den, bugade han sig djupt.

- Vad kostar den? frågade han.

- Det kostar inget, sa karlen och skrattade lika genomtrevligt igen. Då tog Karl-Gunnar i hand och bugade sig en gång till.

Så var bekantskapen gjord.

Att det första besöket följdes av ett andra och ett tredje och sedan av många andra får inte bara tillskrivas den goda och minnesrika trälukten i snickeriverkstaden; det var också maskinernas förtjänst. Karl-Gunnar kunde inte glömma, hur sågklingan gled fram genom träet. Han längtade efter att få se det igen. Och det dröjde inte många dagar, förrän han på nytt tveksamt trevade sig nerför trappan.

Där stod han sen långa stunder och hängde eller slog sig ner någonstans där han inte var i vägen och ändå hade utsikt. Nu visste han, att den långa ljuse hette Åström, och Åström visste att han hette Karl- Gunnar. Med stor hövlighet frågade han, om det var säkert att han inte störde, och Åström skrattade: inte lät han störa sig av en sån knatt inte. Det var bra, sa Karl-Gunnar. Annars sa han inte så mycket, bara tittade.

- Ska du försöka här? sa Åström en dag. Men var försiktig, det säger jag dig, annars ryker fingrarna.

Karl-Gunnar rodnade över hela ansiktet av stolthet och lycksalighet och lovade med en stum men blå blick att vara oerhört försiktig. Åström visade honom hur han skulle göra, och pojken skötte sig som en hel karl. Det där med fingrarna var för resten mer ett skrämskott av Åström, sådana risker skulle han knappt vågat ta. Men det är bäst att lära sig från början att vara försiktig, när man handskas med sådana maskiner.

För pojken var det en tillvaro för sig, som han förde de lyckliga timmarna i verkstaden. Hela den outhärdliga världen med läxor och bakläxor och kvarsittning och rädsla och spänning lämnade han där uppe, när han klev nerför källartrappan. Den var en ond dröm, som upplöste sig i intet, när han väl hade fått tillträde till sin egen sanna existens, som var här. Här släppte hans ängslan, här var tryggt att vara, här gick han helt upp i något som var roligt över all måtta. Någon enstaka gång skar en gäll varningssignal inifrån genom lugnet: Kom ihåg matematikläxan! Tysk grammatik till i morgon! - Men han tystade den utan alltför stora svårigheter. Plågan fanns, och det lät nu en gång inte ändra sig. Då den ändå inte kunde skaffas ur världen, varför inte njuta den goda tiden så länge den varade?

En lördag frampå vårkanten kom Karl-Gunnar just som verkstaden höll på att stängas. Han var mycket besviken, det såg man på hans runda barnansikte.

- Ska du följa med mig och måla båten? sa Åström. Jag har en båt utåt Karlberg, den ska målas blå i dag. Du kan nog få ta ett par tag med penseln också.

Det var tröst och mer än tröst. Vid Åströms sida travade Karl-Gunnar genom halva stan. Åström var inte pratsam av sig, men det var inte Karl-Gunnar heller, och han kände sig omätligt viktig, där han försökte hålla takt med den starke ljuse jätten. Och så kom de fram till stranden, där Åströms något urblekta blåa eka låg i vinteride bland många andra, och här och var stod någon och vårströk sin båt.

Åström packade upp penslar och pytsar och började röra till. Alltihop var omänskligt spännande. Och när sen arbetet kom i gång, kom också samtalet i gång, mer obehindrat här, där inga sågblad tvang en att ropa för full hals vad man hade på hjärtat.

- Jaså, du går i privatläroverk, du, sa Åström betänksamt, medan han just då tänkte mer på vad han hade för händer än på vad han sa.

- Ja, sa Karl-Gunnar, jag blev inte godkänd i inträdesprövningen till Norra Real.

Han tittade spánt på Åström för att se vad hans ord hade för effekt. Men lyckligtvis var det så som han hade tänkt sig: det där, som upprörde alla andra så förskräckligt, det hade just ingen verkan alls på Åström.

- Nej sånt är marigt, sa Åström lugnt och fortsatte måla.

- Ja! Sånt är marigt! instämde Karl-Gunnar av fullaste hjärta. Att sitta här och diskutera plugg med en vuxen karl, som kallade det "sånt" - som om "sånt" bara var en detalj av hela det stora livet, en liten detalj bland allt annat som fyllde världen, trä och sågar och båtar att måla och allt möjligt - det var skönt! Det var egentligen de rätta proportionerna, proportionerna efter hans sinne. Men det där begrep inte de andra vuxna, inte föräldrar, inte farbröder och tanter, inte lärare. Bara Åström.

Som för att pröva, hur långt han kunde gå i samma riktning, och samtidigt i en känsla av att han inte ville dölja något för Åström, inte ens det värsta, fortsatte han:

- Jag fick varningar den här termin också. Det får jag jämt. Så att om jag inte blir bättre till våren, så kör jag. Och då får jag plugga hela sommaren igen, annars kvastar jag. Det är så kymigt att plugga hela sommarn.

- Ja, fy sjutsingen! sa Åström med eftertryck. I snickeri skulle du inte få varning, kan jag tala om för dig. Vill du ta den här penseln och stryka här, så får vi se hur det går.

Det gick bra, och så hjälpte Karl-Gunnar så smått till med att måla ekan blå. Inte förrän solen hade gått sin väg från stranden och våreftermiddagens kalla skugga fick honom att hacka tänder, kom han att tänka på en mycket viktig sak:

- Middagen! Nu kommer jag för sent igen! - Och han rusade i väg.

Sommaren kom, och Karl-Gunnar och Åström förlorade varandra ur sikte. Men när september hade samlat alla skolbarn till arbete från deras gröna sommarbeten, stod pojken en vacker dag framför sågen igen. Han såg inte på långt när så frisk och glad ut som han borde gjort efter en sommar på landet.

- Har du fått plugga mycket? frågade Åström i en paus, och Karl-Gunnar nickade undergivet. Det var nu en gång tingens ordning, omöjlig att rubba. Lyckligtvis fanns det då också snickeriverkstäder i världen, där man kunde få glömma sitt öde.

Emellertid fick han inte så mycket tid över den här vintern. I skolan blev kurserna alltmera krävande. Hans önskelista till jul började med *En hyvelbänk*, understruket och med stjärna för, och till yttermera visso avslutades listan med samma önskan. Visst skulle det vara en rätt klen ersättning för de utsökta maskinerna på fabriken, men bättre än inget. I varje fall fick han den inte, och fadern förklarade vänligt och ingående varför. Dels skulle Karl-Gunnar säkert skräpa ner alldeles fruktansvärt i sitt rum, om han höll på med trä, dels skulle det också bli störande för familjen med allt bullret - det blir ju inte måttligt högljutt, om någon står i samma våning och bultar och filar och

sågar. Men det allra viktigaste skälet var ett annat: snickrandet skulle alldeles säkert dra honom från skolarbetet. För det visste nog Karl-Gunnar, att egentligen hade han inte en enda timme, inte en enda kvart att avvara, om han ville följa med i skolan, och hans privatlektioner var åtskilligt dyrbarare än många hyvelbänkar tillsammans. - Jo, dummare var ju inte Karl-Gunnar än att han insåg allt det där utan vidare, och nedslagen men övertygad fann han sig i det oundvikliga, som alltid.

Våren kom med trötthet och underbetyg och sommaren med privatlektioner. Åström hade under tiden haft en olycklig kärlekshistoria och inte ägnat så många tankar just åt Karl-Gunnar, fast han alltid tyckte om, när pojken slank in på verkstaden och hjälpte honom. Inte för att hjälpen var så stor - Åström var inte den som lät andra jobba för sig - men det var alltid roligt att titta på någon, som hade så stora anlag och så stort intresse för just den här sortens jobb. - På hösten däremot, när Karl-Gunnar visade sig igen, en hel del gängligare och en hel del vemodigare än förr, kände han liksom ett stygn i hjärtat, och han föreslog, att de skulle träffas på någon tid då de båda hade ledigt, för det var några saker han ville fråga om.

- Vad tänker du bli? var kärnan i hans frågor.

- Inte vet jag. Först ska jag ta studenten, sedan får vi se, säger dom.

- Säger dom det? - Jag tror du skulle duga bra till att jobba på våran verkstad eller en liknande.

Karl-Gunnar såg upp med en stor förundran. Det hade ännu aldrig fallit honom in, att en sådan framtid skulle ligga inom räckhåll för honom. Det var ju ändå en annan värld, vitt skild från hans egen.

- Förstås, inte är det lika bra betalt som om man blir tandläkare eller så. Men det är ju inte så mycket att plugga heller. Och för min del tycker jag det är ett rejälare arbete. Om man trivs med jobbet så ...

- Jag ska tala med farsan, svarade Karl-Gunnar med en röst som var svag av sinnesrörelse.

- Nå, frågade Åström nästa gång de träffades - det var flera veckor senare - nå, vad sa farsan?

Pojken visste ögonblickligen vad han menade.

- Å, svarade han harmfullt och rodnade, och så blev det inte mer på en lång stund. Sedan fortsatte han:

- Farsan skrattade. Först skrattade han och sen skällde han ut mig. När han nu kostar på mig en dyrbar utbildning, sa han, så ska jag vara så otacksam och komma med såna larvigheter, inte visste jag nån enda av hela vår släkt eller av mina kamraters släkt eller av alla våra bekanta som har ett sånt yrke, sa han. Jo, sa jag, för jag känner en som är snickeriarbetare, och när jag nu inte har bett om den där dyrbara utbildningen, varför ska jag då vara tacksam. Men då sa han bara: Min son blir inte snickare och därmed punkt. - Jag önskar jag hade Åström till farsa i stället.

- Då skulle jag allt ha börjat bra tidigt. Hur gammal är du?

- Fjorton i somras.

- Jaha, sa Åström betänksamt, då vore det allt på tiden att du började med något ordentligt.

Det svaret livade upp Karl-Gunnar och gav honom mod och gott humör igen. Något ordentligt! Ja,

han skulle sannerligen vilja börja med något ordentligt.

Men vintern gick, och vad skulle han göra? Det som från början var ett oväntat hopp och en vanvettig framtidsplan bleknade småningom till en tröstande dagdröm. Kanske ändå en gång att han kom ifrån allt det här eländet ... Men nästa minut gällde det att hugga i med det dagliga plugget.

På verkstaden visade han sig alltmer sällan. Hans inställning till Åström och till maskinerna hade fått något visst osäkert över sig. Inte så att han ett enda ögonblick var böjd att dela faderns nedlåtande synpunkter, men han visste inte längre var han hade dem och var han hade sig själv. Som liten pojke hade han tagit äventyret som det kom, sorglöst och utan att fråga. Hans vaknande ungdom kom med ett nytt allvarsdigert medvetande om att det fanns något som hette framtid. Åströms direkta frågor och hans egen sammanstötning med fadern hade ställt upp problemet för honom. Själv kunde han inte bryta sig loss ur sin omgivning. Under ett allt strängare skolarbete, som inte lämnade mycket tid över för grubbel, såg han snickeriverkstaden blekna och försvinna i fjärran, en barndomslek på samma sätt som småskolans träslöjd, en dröm, alltför lycklig för att någonsin bli verklighet.

Ett par år senare mötte Åström en gänglig och finmig ung man på gatan, med gymnasistmössa på huvudet och bekymrad uppsyn. På långt håll lyste det bleka ansiktet upp i ett lyckligt igenkännande, och när han gick förbi Åström, hälsade han. Det såg ut som om han ville stanna, men i sin obeslutsamhet fortsatte han, då han märkte, att den andre inte hade riktigt klart för sig vem han var.

Först när han gått ett långt stycke, kom Åström underfund med vem gymnasisten hade varit. Samma stygn som en gång förr, bara mycket starkare och med en liten bitter giftverkan av hopplöshet, gick genom hjärtat på honom. Han vände sig om, men Karl-Gunnar hade redan vikit om ett gathörn och var utom synhåll.

- Och det skulle verkligen kunnat bli något av honom! mumlade Åström, medan han fortsatte sin väg.

SNÄCKORNA

En ny mamma? Vedervärdig tanke. Inför vem som helst var Tord beredd att förklara, hur livslevande klart han ännu mindes sin döda mor. Visserligen hade han varit en liten parvel på den tiden, knappt fyra år, och nu var han en stor pojke på tio, men sådant glömmar man ju inte. Han kom inte ihåg, om mamma hade haft ljust hår eller mörkt, inte om hennes ögon varit blå eller bruna, och ville han tänka sig hennes utseende, måste han ta sin tillflykt till porträttet, som stod inne på skrivbordet. Följaktligen kunde han aldrig föreställa sig hennes ansikte annat än halvt framifrån. Vad hon än sade och vad hon än gjorde, så fick hon alltid säga och göra det så där en liten smula bortvänd, och alltid var hon bara i svart och vitt, hon hade ingen färg. Och ändå var han så säker på att han kom ihåg henne. Det hade varit som en annan dager i luften och en annan doft i rummen och en annan värme i hela världen, och det var just hon. Tord var alldeles säker på att han skulle känna igen den dagern och den doften och den värmen, om han någonsin mer fick möta den, och långt under allt annat, som han gick och tänkte och önskade sig, låg alltid den förfärliga hopplösa hungern efter att få tillbaka det där, det där obestämda, som han inte kunde beskriva för någon människa.

Men en ny mamma, det var hemskt att tänka sig. Pappa hade då åtminstone varit kvar och varit hans pappa, bara hans. Nu skulle plötsligt en annan ha större anspråk på honom än han. Pappa brydde sig redan mer om henne, det märktes nog. Det värsta var, att han inte ville medge det, så Tord hörde det. Då lät det som om hela det här eländet ställdes till bara för Tords skull, och tänk en sådan lycka

det var för den lille gossen, sade alla människor, och tänk så tacksam lille Tord borde vara och glad för att han nu fick en ny mamma av sin snälla pappa. Det där kunde de gärna låtit bli att säga.

Hur det var hade pratet gjort honom spänd på vad som skulle hända, och när hon verkligen kom upp för första gången och hälsade på, var Tord idel ögon och öron. Men det var ingen mamma, det var ett vanligt fruntimmer. Tord tyckte inte om fruntimmer. De är sjäpiga och krefsiga, och vuxna karlar bryr sig konstigt mycket om dem, fast man skulle tycka det var under deras värdighet. Tord hyste innerst inne den outtalade övertygelsen, att fruntimmer bara går omkring och lurar på att tränga sig emellan och störa den trofasta vänskapen mellan män - som nu mellan honom och hans pappa till exempel. Hädanefter skulle han hålla sig undan så mycket som möjligt, när hon fanns i farvattnen.

Tord var alltså begripligt nog på mycket dåligt humör den dagen pappa skulle gifta sig med den nya. När Fina klädde på honom hans nya kostym, kinkade han och ville stanna hemma, och hur hon bråkade med honom, bar det sig inte bättre än att han började tjuta som en liten unge. Pappa kom in och tog honom i upptuktelse, och visst skämdes han, så han tystnade, men värre än skammen bet smärtan, då han hörde den nervösa undertonen i faderns röst. Det var en ton, som tycktes komma långt bortifrån och inte gällde Tord. När han hade gått, kände pojken sig så grymt ensam, övergiven av hela världen, Fina med, som stod på *deras* sida och klädde honom till bröllopet, att han åter började gråta, men den här gången stilla och alldeles för sig själv. Förrådd, övergiven, utan hopp eller tröst följde han med i bilen och var med vid bröllopet utan att uppfatta eller bry sig om de onödiga ceremonierna.

Vid middagen efteråt hade det lugnat en smula inom honom. Ljuset, blommorna och de finklädde gästerna överväldigade honom mindre än den goda maten. Men just som han ett ögonblick i lycklig glömska av förgånget och tillkommande stoppade munnen full, kom han att tänka på vad hela den här festen egentligen innebar, och borta var hans aptit. Den nya skulle bo hemma hos dem, det skulle vara hennes våning, där han, Tord, togs emot av nåd. Nu skulle det bli hennes hem, hennes och pappas. Tuggorna växte i munnen på Tord, så han fick riktigt svårt att svälja.

Just då nickade hon under sin brudslöja och log mot honom. En smula röd - hon skulle bara vetat vad han satt och tänkte! - tittade han tillbaka, men varken nickade eller log. Aldrig skulle han småle mot henne, aldrig. Och medan han stirrade stint på hennes rosiga ansikte i de vita slöjorna, märkte han, att hennes blick blev osäker och sänkte sig mot tallriken. En känsla av triumf flög igenom honom: hon kunde småle aldrig så - inte skulle hon tro att han var tacksam för det!

Under de två veckor, då både pappa och den nya var borta - de var ute och reste tillsammans - gick Tord omkring i rummen som om det gällde att ta avsked. Här hade han trott att han var hemma. Misstag! Pappa kunde förfoga över det som han ville, han och den där nya. Självtänkt var han utanför. Tåld. På nåder. Fina hade redan gått över till fienden, henne kunde man inte lita på. Överhuvudtaget kunde man inte lita på någon i världen, när ens egen pappa förrådde en. Han var övergiven, han var maktlös - och ändå inte alldeles maktlös. Hade den där nya kommit och stört honom i det han trodde var *hans* hem, så skulle åtminstone han också vara där och störa henne i *hennes* hem. Han ville se, om hon inte många gånger än skulle få sänka blicken i osäkerhet och ta tillbaka ett småleende som inte besvarades.

De båda bortresta kom hem dagen före Tords födelsedag. Upptagna av varandra, vänliga mot Tord, men utan att såras av hans avvisande hållning, flyttade de in tillsammans i ett rum och där kom flera stora koffertar med hennes tillhörigheter, så nog var det tydligt, att hon verkligen slog sig ner på allvar. I det längsta hade han kanske gått och hoppats, att alltsammans på något sätt skulle visa sig vara ett misstag, att ännu allting kunde rättas och bättras och hon flytta lika fort som hon kommit. Hade han, utan att erkänna det ens för sig själv, hyst en sådan barnslig förhoppning, så dog den nu slutgiltigt. Den natten grät Tord sig i sömn.

På morgonen vaknade han av ett svagt buller utanför i gången. Det är min födelsedag, var hans första tanke, och den kom honom att sätta sig upp i sängen. Det är den nya, var nästa tanke, och den kom honom att krypa ner igen och dra täcket över öronen.

De kom in med en bricka, det hörde han, både pappa och den nya, men Fina, som annars alltid var med, hon var inte med i dag. Kära gamla Fina! Rara älskade Fina! Då var det ju ingen födelsedag! Han glömde det förakt han öst över hennes huvud på sista tiden och tyckte i stället, att aldrig hade då någon människa varit hans vän så som Fina. Därför ville de inte ha henne med, det var klart det.

- Vi har den äran att gratulera! sade inkräkterskan med munter röst, men Tord anade osäkerheten under hennes glada ton. Han fick ju lov att sätta sig upp förstås, och han gjorde det sansat, utan någon min av förtjusning.

Paketen var snart öppnade, där var indianboken, där var ett munspel, där var en hel del annat. Ibland var det ganska svårt att behärska sig, men han gjorde det manligen. Inte en muskel rörde sig i hans allvarliga ansikte, men när allting var öppnat, bugade han sig där han satt både för pappa och för den nya och sade: Tack snälla pappa. Tack så mycket. - Han kunde inte förmå sig till att kalla inkräkterskan för mamma.

Hela tiden anade han mer än såg, hur hon letade efter en strimma förtjusning i hans min eller röst. Vänta fick hon! Med alla sina nådegåvor!

Men nu, då allt var upppackat och Tord redan vände sig till chokladkoppen, som stod och kallnade på brickan med blåsippor omkring, gick fadern hemlighetsfullt tillbaka ut genom dörren och kom in igen, ledande en cykel.

Något av chokladen skvätte ut över täcket, och Tords mun blev stående öppen i ett ansikte, där ingen behärskning fanns kvar.

- Pappa ... stammade han.

- Det är från mamma! sade fadern.

Tord begrep mycket väl vem som menades, men han såg förvirrad upp.

- Från mamma? sade han förvånad. Men mamma är ju död?!

- Snälla du, varför kan han inte lika gärna få kalla mig för Sigrid, om han nu hellre vill det! sade inkräkterskan. För resten så är den från oss bägge två.

- Tack så mycket! sade Tord, och hans röst var åter behärskad och kall, och hans lilla sittande bugning var så väluppfostrad man kunde begära för det läget. Faderns min mörknade en aning, men Sigrid tog hans hand, drog honom med sig och vinkade i dörren. Tord vinkade inte tillbaka.

Sitt första beslut att aldrig använda cykeln kunde han naturligtvis inte hålla. Men han använde den med ett förbehåll: han låtsades som om han bara hade den till låns. Så stoiskt långt drev han denna fiktion, att han till och med inför kamraterna vidhöll, att det var en lånad hoj. Det var ett stort offer, men så lyckades han också verkligen bibehålla en viss känsla av främlingskap inför denna största frestelse, denna jättegåva, som han en gång hade åtrått så hett.

Den nya hade makt att uppfylla alla hans önskningar, men han hade makt att uppge dem, så snart hon lade dem som gåvor för hans fot. Hon skulle inte ha makt över honom. Han ville inte stå i skuld till henne. Han ville vara fri.

Men det fanns dagar, då han var utled på sin frihet. Det är mer ansträngande än någon anar att gå omkring i vardagslag och vara en stark hjälte. Ibland kunde han nästan tycka synd om henne, där hon satt och läste eller sydde och såg så bekymrad ut. Att hon var bekymrad för hans skull, det förstod han. På sätt och vis hade han segrat i tvekampen - men det gjorde honom ingen större glädje.

Inte är det så lätt heller att alltid, i vartenda ögonblick, komma ihåg att man är utstött. En dag överraskade han sig själv, då han krupit upp med en äventyrsbok i sitt gamla hörn inne i vardagsrummet - överraskade sig med att sitta och känna det riktigt lugnt och trivsamt hemma - och med en skammens rodnad på kinderna över sin egen ärelösa slapphet gled han ner ur hörnet och drog sig tillbaka in till sitt, där det inte var hälften så trevligt. För ett ögonblick hade han verkligen glömt bort, att hemmet inte längre var hans, han hade fallit in i gamla vanor. Men nu, nu var han olycklig igen, för det hörnet där inne, det fanns inte maken till, när man ville sitta och läsa - ja, nu grät han till och med bittra tårar över att det var så förlorat, så förbjudet och förlorat. Att det måste finnas små gossar, som var så olyckliga som han - inte nog med att han först hade blivit av med sin mamma - sen hade han till på köpet blivit av med *allt*, som gav livet värde ...

Sommaren kom, och man flyttade ut på landet. Det var ett nytt ställe i skärgården, och där ute glömde Tord snart alla sina olycksöden och alla hederns bittra fordringar för det myckna nya, som ropade på hans intresse. Vid bryggan låg segelbåtar, och en av dem tillhörde en familj med en son i tolvårsåldern, Olle. Av honom lärde sig Tord alla namn på de olika delarna av båten och - teoretiskt - hur de användes. Den praktiska tillämpningen fick pojkarna inte pröva på egen hand, men när Pelle kom - det var Olles stora kusin - då skulle Tord också få följa med ut och segla.

Vid sidan av segelbåtarna hade Tord också ett annat stort intresse alldeles för sig själv: han samlade snäckor, som var särskilt vackra, både vanliga blåmusselskal, om de hade jämn, pärlemorglänsande innersida och fint blårandad yttersida, och sådana där krusiga små vita av olika storlekar, ibland också någon sten, som utmärkte sig alldeles särskilt i fråga om färg eller fin slipning. Under regniga dagar avbröt han ofta sin läsning eller ritning med en liten inspektion av samlingarna, och han försökte också rita av några av de intressantaste exemplaren, fast utan större framgång.

Här på landet var det som om den ständiga dragkampen hade lugnat sig något. Krampen släppte taget, när han nu rådde om sig själv så fullständigt, och det här huset, som ingen av dem hade sett förr och där de bodde med hyrda möbler, var allas lika mycket eller lika litet. Sigrid var mer en ovidkommande, hon hörde kanske till och med dit på något sätt, och han lade för lite märke till henne för att hon skulle besvara honom.

Så en dag, då han kom in i den lilla kyffiga tamburen - han gick barfota och hördes därför inte mycket - fick han se genom den öppna dörren, att hon hade satt sig framför hans samling, som han glömt ställa bort, och tittade på den utan att röra den. Hade hon fingrat på hans fynd, skulle han förmodligen tyckt det var närgånget, men just att hon inte rörde något, stämde honom milt. Han gick in och ställde sig bredvid henne. Hon såg upp.

- Tycker - tycker Sigrid de är vackra? frågade han med blyg stolthet.

- Ja, jag tycker de är mycket vackra, svarade hon allvarligt.

Han märkte, att hon menade det. Många vuxna säger saker som de inte menar eller bara menar till hälften, och det hör man redan på det överdrivna tonfallet. Men hon talade stilla som man talar med en jämnårig eller med sig själv. Hon tyckte verkligen om dem.

- Vill - vill Sigrid ha några? sade han hastigt och rodnade i detsamma, så att det var riktigt

förargligt, att hon just då skulle se på honom. Hon såg glad ut.

- Vill du ge mig några? frågade hon lika stilla som förut.

Han började plocka ut ett par stycken, som han tyckte han kunde avvara. Egentligen var det vackra stenar och snäckor allihop, och han kunde gott haft användning för dem. Ändå växte urvalet, tills han hade en ganska försvarlig liten hög att räcka henne.

I sista ögonblicket vaknade hans misstro åter.

- Men Sigrid får inte kasta bort dem? slapp det ur honom, ångestfullt ur hans innersta djup.

- Vad skulle jag då ha dem för, om jag tänkte kasta bort dem igen! svarade hon. Rösten lät nästan lite stött, och det lugnade honom. Hon ville verkligen ha dem.

- Ja - här får Sigrid då, sade han och tömde sin näve i hennes öppna hand.

Just då vaknade en ny fruktan inom honom: att hon skulle rusa upp och krama honom och tacka honom och visa, att nu hade hon lurat honom, nu hade hon vunnit honom, och det var bara därför hon hade låtsat tycka om snäckorna ... För säkerhets skull tog han två steg tillbaka. Han hade givit sig in på ett vågspel.

Men ingenting sådant gjorde hon. Hon sa tack så som Olle skulle gjort det, hon tittade hela tiden på snäckorna och gick bort med dem för att söka efter ett förvaringsställe. - Det var all right.

Han steg ut på trappan i solskenet. Det hade hänt något bra, tyckte han. Hans ställning hade plötsligt blivit en annan, och han kände, att den nu skulle förbli som den var. Utan att kunna klargöra det för sig själv i tydliga tankar och ord, hade han en lycklig förnimmelse av att han äntligen hade upphört att vara gäldenär. Han hade givit - han skulle nog också våga ta emot.

En fred var sluten, och han drog djupt efter andan. Det var som en okänd och ändå välkänd dager i luften, en doft, en värme i världen - bara en aning, men den gav honom en trygghet, som han inte hade haft på långa långa tider och ändå måste ha saknat så bittert ...

V

STRÖVTÅG I SARAJEVO

I

För ett främmande öra har namnet Sarajevo en ödesdiger klang: det var här det skottet lossades, som blev världskrigets startsignal. Och guiden visar ännu främlingen det gathörn där det skedde och pekar ut den väg bilen tog. På husväggen intill har man satt upp en minnestavla med inskrift: PÅ DENNA HISTORISKA PLATS FÖRKUNNADE GAVRILO PRINCIP FRIHETEN DEN HEL. VIDS DAG¹ DEN 15 (28) JUNI 1914.

Men för den som besöker platsen kommer snart den levande staden att tränga minnena i bakgrunden. Sarajevo är ingalunda vilken liten stad som helst, hänvisad till sina minnesmärken för att kunna dra uppmärksamheten till sig. Den är förmodligen en av Europas mest egenartade städer, en Österlandets utpost, som trots den dagliga intima blandningen med västern har behållit sin

orientaliska färg renare än numera ens det europeiserade Turkiet.

Reser man från Belgrad på morgonen, är man framme i Sarajevo så sent på kvällen, att det redan är fullständigt mörkt. Det är en vacker syn, när ljusen glimmar fram, utströdda över hela sluttningen nedanför järnvägsvallen och på motsatta sidan åter stigande mot höjden; men än vackrare är staden vid dagsljus. Ty Sarajevo ligger på sluttningarna kring den dalsänka, där floden Drina rinner fram, 600 meter över havet. Riktigt hett, som i Belgrad eller Dalmatien, blir det aldrig här. Också på den hetaste middag följer en kylig kväll, och regn och rusk är vanliga gäster. Runt horisonten sträcker sig bergen, tillräckligt höga för att verka majestätiska, tillräckligt långsluttande för att man inte skall känna sig beklämd, och i solskenet lyser vita husklungor mot den gröna bakgrunden av skog och ängar. Högt ovanför de sista gatorna ligger en grön sluttning med underliga vita fläckar. Det är de spanska judarnas kyrkogård med sina gravstenar.

Det är betecknande för Sarajevo detta, att man inte kan se på en utsikt, inte gå en gata fram utan att bli påmind om de många religioner, som lever här sida vid sida utan att blandas. Överallt i staden stiger moskéernas smäckra minareter mot himlen, kyrkor av olika bekännelser välver sina kupoler och sträcker sina torn, och synagogor finns av två slag, de spanska judarnas och de andras. Går man på gatan, kan man inte undgå att möta folk i muhammedansk dräkt: beslöjade kvinnor, män i fez; då och då är fezen lindad med en snövit bindel, då är det en skriftlärdd man har stött på, kanske utexaminerad i den muhammedanska högskola som finns just här i Sarajevo; eller också är bindeln stickad med gult silke - då är bäraren en hadji, han har varit i Mecka som pilgrim. - Från landsbygden kommer bondfolk in till staden i sina pösande folkdräkter, som måste vara otroligt varma nu på sommaren med sitt myckna ylle; i allmänhet är de grekisk-katolska, men en och annan bär turban, då är han muhammedan. Bland de spanska judarna är det kvinnorna, och bland dem egentligen bara de äldre man kan känna igen: deras huvudbonad är en ovanligt missklädsam kask av något damastliknande tyg, ofta invävt med några stora blommor i fina färger och ofta med guldkant nertill. Munkar och nunnor möter man också. Nunnorna tillhör en skolorden, uppfostrar alltså unga flickor, munkarna är i allmänhet franciskaner och lär vara goda vänner med folk av alla religioner och bekännelser; dessutom finns här en och annan jesuit som lärare vid olika skolor.

Vill man riktigt göra klart för sig religionsblandningen, behöver man bara tänka på de överhuvuden som staden hyser: en romersk-katolsk ärkebiskop, en ortodox metropolit, en reis ulema (muhammedansk biskop), två rabbiner och en protestantisk församlingsföreståndare.

Med avsikt har jag talat om religioner, inte om raser. Raserna är visserligen också blandade, men det är inte utmed rasgränserna som skiljelinjerna går. Muhammedanerna till exempel är till allra största delen serber, och serberna lär från början ha varit en ljus ras, invandrad norrifrån. (I själva verket är det påfallande, hur många blonda huvuden man ser ända längst ner i södra Jugoslavien.) Under turkarnas herravälde antog de islam till skydd och bekvämlighet, och har sedan dess hållit fast vid sin en gång påtvingade tro. Det gör till en början ett överraskande intryck, när man får se en djupt beslöjad kvinna dra med sig en liten Kalle eller Lisa med linvitt hår; man kommer att tänka på bortbytingar och barnarov. Och åtskilliga av de fezprydda männen i basarerna skulle mycket väl kunnat heta Svensson. I vardagslag talar man visserligen om "turkarna", men menar muhammedanerna.

I vissa fall sammanfaller religion och ras, och den religiösa pieteten kan då ha sina sidor. Så hos de spanska judarna, sefarderna. Inflyttade hit för hundratals år sedan undan religionsföljelser i sitt hemland, har de noga undvikit all uppblandning ens med sina västliga rasfränder, strängare än de i sitt iakttagande av seder och bruk. Som de aldrig varit särdeles många, har följden blivit ett intensivt ingifte, och många av de typer man möter skvallrar om degeneration. Konstnärligt temperament och smak har de emellertid. De spansk-judiska danserskorna lär överträffa alla andra, och Sarajevos kanske vackraste byggnad är sefardernas nya synagoga, ännu knappast färdig.

Det märkbaraste och mest egenartade inslaget i stadens liv är naturligtvis det muhammedanska. Som jag redan nämnt, är det i Sarajevo man bör söka Orienten nu sedan Mustafa Kemal har avskaffat slöja och fez i Turkiet. Här lever de kvar. Inhöljda i sina vida tygpåsar och med ansiktet gömt bakom en kort svart slöjbit skyndar de muhammedanska kvinnorna genom gatorna med torgkasse i handen eller med elegant väska, last fashion. På Sarajevos corso utmed floden kan man se åtskilliga, som helt lagt bort den vida överklädnaden och uppträder i modern promenaddräkt, fortfarande dock med slöja. Är bärarinnan mycket frigjord, är slöjan emellertid inte tjockare än sorgslöjor hos oss. Allt detta gäller endast de gifta, ty de unga flickorna bär ingen slöja alls, bara en stor schal om huvudet, som ger deras unga drag en oskyldig och madonnelik prägel. Det är alltså inte längre sant, att den muhammedanske ynglingen gifter sig utan att ha sett sin tillkommandes ansikte - men det har varit, ty en sådan frihet för de unga flickorna är snarast att räkna som anpassning till den nya tiden. Lagen i all sin stränghet bjuder egentligen, att en kvinna alltifrån den stund hon verkligen mognat till kvinna skall uppträda beslöjad. I tysthet lär det visst länge ha försiggått en strid mellan kvinnorna och prästerna om slöjan, men ännu så länge har tydligen de senare varit starkare.

Det muhammedanska inslaget gör sig så mycket starkare gällande, som muhammedanerna till antalet är varje annan bekännelse överlägsna: de utgör drygt en tredjedel av stadens befolkning och har långa tider konstant hållit sig vid den siffran, medan det annars försiggår en del förskjutningar mellan de olika religionernas anhängare. (Det är särskilt den grekisk-ortodoxa kyrkan som vinner terräng på den romersk-katolskas bekostnad.) Både förste och andre borgmästaren i staden är muhammedaner. Vissa yrken ligger till övervägande del i muselmanernas händer, särskilt hantverk och köpenskap. Vid den statliga hantverksskolan, om vilken mera nedan, är varenda lärjunge muselman.

Varför? Det har helt enkelt blivit så, det är tradition, och föreståndaren, som visade oss omkring i skolan, förklarade, att det skulle bli ganska synd om en stackars enstaka kristen yngling, om han släpptes in bland alla de andra.

Att man i Sarajevo och för övrigt hela Jugoslavien inte ser en skymt av söderns beryktade djurplågeri lär vara att tillskriva det muhammedanska inflytandet. Vänlighet mot djuren hör till Islams bud. På skämt berättas det, att en muselman som hittar en lus i sina kläder helt enkelt släpper den på gatan. Så långt går det nog inte, men att alla de katter som föds i staden förblir odränkta, det kan vilken besökare som helst övertyga sig om personligen. Aldrig har jag sett eller tänkt mig en plats så full med katter som Sarajevo. På vartenda tak vandrar de, magra och eländiga, men livslevande och utan att frukta någon människa. Under varenda stol utanför butikerna kryper en à två kattungar, och på de soliga trapporna levs ett idylliskt kattfamiljeliv. Och ve den som vågar röra duvorna på torgen! Det är ett venezianskt vimmel, koncentrerat kring någon gammal gubbe eller gumma, som samlar stora skaror omkring sig och på sig för att mata dem.

De muhammedanska bodarna ligger samlade i en särskild stadsdel, rad i rad som österländska basarer skall ligga. Och bakom dem sträcker sig smala, lustiga gator upp mot höjden, med hus där övervåningen skjuter ut en smula över den undre och där burspråken ibland är täckta av tätt snidat gallerverk av trä, så att ingen kan se in, men invånarna kan titta ut - gamla haremsburspråk. Där uppe går kvinnorna omkring obeslöjade och hänger upp tvätt, vissa om att inte möta någon muhammedansk man så här dags (andra än muhammedaner är det inte så noga med, de räknas inte), och småbarnen springer omkring i solskenet med det minsta möjliga på sig.

Så ser Sarajevo ut i stora drag.

II

En vandring genom de turkiska basarerna gör verkligen ett sagolikt intryck. De smala gatorna rymmer ingen modern trafik, här färdas varken bilar eller spårvagnar, inte ens en cykel kan ta sig fram bland vimlet av fotgängare. Då och då banar sig några bönder med lastade dragare, hästar eller mulåsnor väg genom mängden, men det går inte fort, och varannan minut måste de ropa - deras rop har för övrigt en viss likhet med varningssignalen i vår barndoms källbackar: "Öpp!" Det är tydligen internationellt.

På ömse sidor sträcker sig den långa raden av öppna bodar, ofta på samma gång butik och hantverkslokal, och liksom i andra österländska städer har alla hantverkare av samma slag sina affärer vid en gemensam gata. En gata är skohandlarnas gata. De just nu moderna flätskorna är en jugoslavisk nationalvara, de bärs också av bönderna, fast förfärdigade av enklare material och försedda med en pittoresk snibb framtill. Naturligtvis finns det också västerländska modeller i alla schatteringar, men också de urgamla inhemska eller österifrån komna opraktiska styltskorna säljs - en träplatta med två klossar under. Jag såg verkligen folk (muhammedanska kvinnor, inga andra), som gick med dem och gick ganska bra.

På skomakargatan hände mig en lustig episod. Vi gick förbi en liten skomakarverkstad, som såg så ovanligt hemtrevlig ut; en mästare och några gesäller satt där inne i det skuggiga men fullt öppna rummet och arbetade med kaffeservisen bredvid sig på bänken. Jag gick några steg ifrån, lyfte min kamera och siktade. Vilda avvärijande gester från innevånarna! Gubben själv kastade sig skräckslagen ner bakom något skynke, och en av pojkarna höll händerna för ansiktet. Aha! tänkte jag och samlade mina religionshistoriska kunskaper, - de vill tydligen göra vad de kan för att hindra mig bryta mot Koranen och göra bilder av människor. Har de nu gjort allt de kan, så måste de anses vara utan skuld, skulden komme över mitt huvud. - Och pietetslöst knäppte jag dem. Efteråt ångrade jag mig, ty jag fick höra, att vidskepliga muhammedaner väntar sig döden, om någon fotograferar dem. Nu hoppas jag verkligen, att den stackars gubben inte suggererar ihjäl sig innan årets slut. Ett gott omen tycks det mig vara, att fotot misslyckades fullständigt. Jag önskar bara jag kunde tala om det för honom!

Vid en gata är larmet öronbedövande. Det är konstsmedernas. Där siras de små turkiska kaffeserviserna av koppar och mässing, som man kan få köpa för en mycket blygsam penning. Stora fat och skålar dekoreras också, ofta utomordentligt vackra. Alla former, både här och på torget, där keramiken säljs, bär vittne om den kulturkrets dessa människor av vår egen ras assimilerats av: det är de arabiskt- turkiska smäckra linjerna, de hög- och smalhalsade kärnen, de slingrande arabeskerna österifrån.

Mattor och bonader vävs i Sarajevo, men schalar och annan sådan flärdfull ljuvlighet importeras för det mesta från Mindre Asien. Vill man se sådant, bör man gå till Hasanović vid Stora moskén. Dit fördes vi också av vår över all beskrivning älskvärde ciceron, resebyrå Putniks chef direktör Woelz, och tillbringade en frestelserik stund bland vackra ting, billiga nog i sitt slag, men dyra i förhållande till vår reskassa. Innehavaren, Hasanović själv, var en typ att lägga märke till: en mörk ung man, på samma gång med den språkkunniga smidighet som anstår en orientalisk affärsinnehavare och med den förnäma tillbakadragenhet i sätt och väsen, som anstår en medlem av en av stadens mest ansedda familjer.

Vårt intresse för honom blev egentligen riktigt livligt först vid ett senare tillfälle, då vi fick höra, att han varit ledare för det muhammedanska partiet på den tiden, då partier ännu var tillåtna i Jugoslavien. Nu, under diktaturen, är de som bekant förbjudna.

Vill man se konsthantverket i sin prydning, bör man gå till den statliga yrkesskolan. Vad som görs i

bodarna är alltid mindre omsorgsfullt gjort, eftersom köpmannen ju framför allt har intresse av att få saken färdig snart för att få sälja så mycket som möjligt. Också yrkesskolan säljer, och lärjungarna, som går där i fyra år, har en blygsam avlöning, som emellertid räcker till livsuppehållet. Ett fyrtiotal unga pojkar av olika åldrar - i allmänhet kommer de hit efter fyraårig folkskola - sitter i de olika rummen för gravering, ciselering, metallinläggningar i trä och niellering, de flesta klädda i fez också inomhus, alla med mycket högtidlig min, bemödande sig om att inte märka de besökande, men tydligt nervösa, om man stannar och ser på deras arbete. Det är mycket vackra saker som görs här, alla efter gamla inhemska, d. v. s. ursprungliga orientaliska mönster.

Det finns också ett statligt väveri, som går efter samma hemslöjdsprinciper. Det är ingen skola, utan ren industri - utom tobaksindustrin egentligen den enda staden har - men också där väver man efter gamla mönster, och om det ibland händer att man kopierar franska gobelänger, så är det för att visa vad man duger till. Utsökta färger och vackra mönster finns det gott om - särskilt de persiska silkesmattorna har underbara skiftningar. Så är det också fantastiska sifferuppgifter vi får höra: på en kvadratmeter av en sådan persisk silkesmatta går det inte mindre än 400,000 knutar, och det tar 2 1/2 månad att få ett så stort stycke färdigt.

Utom yrkesskolan finns det inte många högre läroanstalter i Sarajevo, bara ett folkskoleseminarium och så den ovan omtalade muhammedanska högskolan. Vi var där och synade den. Byggnaden gav ett visst intryck av förfallen storhet, och praktisk men mycket torftig västerländsk inredning höll på att tränga ut den ursprungliga österländska. Det enda som ur turistsynpunkt var något att se var kollegierummet, där en lång låg bänk med dynor löpte runt en upphöjning på ena sidan av rummet: det var professorernas plats. Annars såg anstalten ut som anstalter gör mest, med föreläsningssal och bibliotek, som inte skilde sig från seminarielokalerna vid våra högskolor annat än genom sin större torftighet och genom den egendomliga beskaffenheten hos böckerna i bokskåpen runt väggarna: till största delen arabiska skrifter, antagligen mest exegetiska arbeten. Som skolan är internat, ville vi gärna se ett sovrum också. Den unge sympatiske mannen, som visade oss omkring, ryckte på axlarna och försäkrade att det inte var något att se, men om vi ville så ... Och det var verkligen det mest spartanska man kunde se. Kalkade väggar, ett litet smutsigt fönster, en säng, en stol, ett bord, punkt och slut.

Det vore naturligtvis alldeles fel att uppfatta anstalten som en högskola i västerländsk mening. Vad man får lära sig där är huvudsakligen arabiska och skrifttolkning. Vi är numera långt från den tid, då kristenhetens ende bildade man hade studerat vid ett islamitiskt universitet. Icke dess mindre berättigar en avgångsexamen från denna muhammedanska högskola inte bara till prästämbetet utan också till en muhammedansk domarplats. Det finns nämligen områden av den jugoslaviska lagen, där muhammedanerna intar en särställning och döms av egna domare efter koranen, nämligen i frågor som rör giftermål, skilsmässa och arv. Den nuvarande diktaturen arbetar för att upphäva denna särställning och åstadkomma enhetliga bestämmelser också här, och som det synes inte utan grunder. Särskilt de muhammedanska skilsmässobestämmelserna har mörka skuggsidor. Det är lätt att skiljas från sin hustru, om man är muhammedan, och några större underhållsskyldigheter har man inte, ungefär 30-40 svenska kronor är nog för att man skall ha uppfyllt all rättfärdighet. Så är också skilsmässor särdeles vanliga. Och som kvinnorna naturligtvis aldrig har lärt sig något yrke, överhuvudtaget sällan kan någonting annat än sköta ett litet muhammedanskt hushåll, och som det inte är någon efterfrågan på muhammedanska hushållerskor i Sarajevo, så är prostitutionen den enda väg som står dem öppen, om de vill leva. Det lär finnas ett stort antal prostituerade (fortfarande beslöjade!) på Sarajevos gator, och vilka faror för folkhälsan det innebär behöver jag inte gå närmare in på.

Vår älskvärde ciceron beklagade, att inte Sarajevo hade fler läroanstalter. Staden är tämligen stor - ungefär 70,000 invånare - och dessutom särskilt lämplig som bildningscentrum, ansåg han, därför att den har ett sådant utmärkt museum, ett av de bästa i landet. Det var verkligen ganska ståtligt.

Tyvännär är jag inte botaniker, så jag kunde inte suga någon näring ur den botaniska avdelningen, där Bosniens och Herzegovinas samtliga växter finns samlade, men där finns också en anseilig etnografisk avdelning, en arkeologisk samt en zoologisk. Alltså en hel del. Den arkeologiska var i och för sig inte så märkvärdig, men här på Balkan fattas man ovillkorligen av en viss rysning, när man ser det gångna glimta fram i sten och metall. Få trakter har varit utsatta för sådana växlingar, sådana härjningar - direktor Woelz själv hade varit med i inte mindre än sex krig - och översvämmade av ett sådant myller av raser, folk och kulturer. Österrikarna - turkarna - romarna - namn på skilda världar, som dragit över och förbi - och längst borta i fjärran skymtar den tid, då de grekiska stammarna drog fram över halvön. Hela Balkan är fyllt av saga och sägen alltifrån den tid som ligger insvept i urtidssdimma och ända fram till i går ...

III

I Ragusa träffade vi en målare, som förklarade sin hjärtliga avsky för Sarajevo med de orden: "Det är en stad, där västerland och österland är blandade på ett perverst sätt." I mina ögon vittnar en sådan blandning tvärtom om oskuld. Vackert är det inte alltid, stilrent är det inte alls, och ändå tycker jag, att en hadji med svart paraply är en på sätt och vis upplyftande syn. Han är ännu ett stycke originalkultur, har ännu inte blivit museikonst och hemslöjd. När man upptäcker stilen, då är den första friska oskulden redan förlorad.

Oskyldigt i den meningen är Sarajevo för visso. Går man i den gamla ortodoxa kyrkan, där stadens förnämsta familjer alltid har hållit till, möts man av de gräsligaste oljetryck sida vid sida med underbara gamla mörknade ikoner, allt förenat av samma fromhet, och över huvudmoskéns vackra mattor svävar hemska elektriska lampor. Det är möjligt, att senare tider börjar ställa upp strängare fordringar. För turistens öga märks det i varje fall inte. Sarajevo är inget Skansen på något sätt, det lever sitt äkta liv med koran och paraply.

I stadens nöjesliv är blandningen påfallande. Redan att åskåda en amerikansk (färglagd!) vikingafilm om hur Leif Eriksson drog mot väster för att utbreda kristendomen, medan man omkring sig ser en publik, som åtminstone till halva sitt antal bär fez, gör ett ganska egendomligt intryck. Men betydligt intressantare är det att söka upp något litet nöjesetablissemang av den art som hemma närmast skulle kallas varieté.

Vi hade redan av en slump råkat dricka te på ett sådant litet kafé med sångerska, clown, hunddressyr och tydligen också dans, fast den senare redan var slut, när vi kom, och den otroligt tjocka, otroligt sminkade och otroligt oxygenolblonda primadonnan gick omkring och samlade slantar på en tallrik. Det är nämligen på alla sådana ställen de uppträdande konstnärernas sätt att få ut sitt gage. Publiken ger allt efter tycke och smak, och ju större konstnär, dess större är hänförelsen bland åskådarna och följaktligen också givmildheten. Vår utomordentlige ciceron lovade emellertid att ta oss med på stadens förnämsta ställe i genren, och efter lång väntan - föreställningens glansnummer kommer inte förrän sent på kvällen - begav vi oss till *Schadrvan*.

Schadrvan är ett turkiskt namn, som betyder springbrunn, och en sådan fanns också, om man kan använda det namnet om den blygsamma lilla vattenstråle - inte olik dem som för något år sedan gjorde sitt segertåg runt Stockholms restauranger - som strilade mot höjden, medan olikfärgade lampor belyste vattnet och undersidan av en kanariefågelsbur, som var placerad rakt över. Borden var dukade dels under tak, dels i mitten av trädgården under bar himmel, och föreställningen pågick omväxlande på två scener, utförd av två olika sällskap, så att publiken aldrig behövde befara någon paus.

Det ena sällskapet var en rysk skådespelartrupp, som skådespelare betraktade inte så dåliga, fast det stycke de spelade var mer än lovligt enkelt (en modern och förgrovd Argbigga) - men som

baletttrupp däremot något så fasligt, att jag var glad att sitta med ryggen åt dem. De infödda och mindre bortskämda åskådarna tycktes däremot njuta i fulla drag av dessa kontinentala fläktar. Alldeles särskilt rolig var en gammal spansk judinna, som satt vid bordet intill vårt och följde allt med skälvande intresse i sitt darrande, rynkiga och gulnade ansikte. Jag undrade vad gumman egentligen tänkte om det hela, och undrar det än, fast min bordsgranne välvilligt upplyste om att hon var för gammal för att överhuvudtaget tänka någonting.

Det största intresset koncentrerade sig i alla fall omkring den andra scenen, behärskad av ett inhemskt sällskap. Själva scenen var lustig nog. Belägen i hörnet, så att två väggar av salen bildade fond, och i det fristående hörnet markerad av en smal pelare från golv till tak, kunde den inte gärna bestå sig med någon ridå. På det lilla platta brädgolvet befann sig inte bara alla de uppträdande, som alltså under sina egna pauser satt och såg på längs scenens väggar, utan också hela orkestern. Denna var dock inte fulltalig, bestod bara av en fyra-fem man, och bland instrumenten fattades bland annat den berömda guzlan, det nationella instrumentet. Fonden var målad med fönster, genom vilka man såg ut över ett paradisiskt landskap, och gav närmast intryck av väggarna i en turkisk kiosk.

När vi kom, var det det ryska sällskapets tur att uppträda, och vi ägnade oss med iver åt den nationella födan, små stycken av fårkött, rostade på pinne och serverade med en myckenhet rå lök under det svåruttalade namnet tjevápitschitji. Äntligen hade ryssarna slutat, och den serbiska sångerskan steg fram från sin vägg.

Det var serbiska folksånger hon sjöng, allvarliga, långsamma melodier med klagande ödsliga tonfall, inte olika de ryska folkvisorna och på inte alltför långt håll släkt med de finska och skandinaviska. Vad som verkade särskilt egendomligt och vackert var den teknik i uppträdandet, som tycktes vara det vedertagna, att döma av våra erfarenheter också från det förra enklare stället: med några små korta vårdslöst spänstiga steg trädde hon ut på scenen, satte fram ena foten, lutade huvudet något bakåt med en överlägsen åtbörd och sjöng i denna stolta ställning, utan att någonsin sträcka sig på tårna, lyfta på axlarna eller sträcka fram händerna, som sångerskorna brukar hos oss. De gester hon gjorde inskränkte sig till ett och annat majestätiskt steg (på hela foten), framåt eller åt sidan, och stolta, passionerade kast med huvudet. Rösten var ganska vacker, inte vidare väl skolad, men intensivt uttrycksfull. Här är det det avgörande. Skolningen kan man undvara, men inte den levande anden, inte glöden. Först den, och bara den, är konstnärskapets oeftergivliga villkor.

Plötsligt fick jag se, att någon vid ett bord i närheten av scenen ropade sångerskan till sig och talade med henne. Hon nickade och började på nytt. "Det betyder, att han ber henne sjunga en bestämd sång", förklarade min bordsgranne, "men så, att vissa ord, som har gjort särskilt djupt intryck på honom, kommer till sin fulla rätt och betydelse." Och hon sjöng verkligen också med ett egendomligt tonfall, som om hon pejlade den milddjupa betydelsen i vissa rader. Med slutna ögon sökte hon efter just den känsla, som hon anade hos honom vid folkvisans ord. Det gjorde ett nästan mystiskt intryck.

Sedan gick hon och hämtade de extra dinarer en sådan extra prestation kunde vara värd. Och här liksom överallt samlade var och en av de uppträdande ihop sitt gage i form av allmosor från publiken.

Kvällens clou var två magdancerskor från Saloniki, den ena armeniska, den andra spansk judinna. Den spanska judinnan kom först. Skakande en väldig lejonman, som lyste röd i det nakna elektriska ljuset - en stark lampa utan skärm hängde mitt över scenen, det var rampljuset - i glittrande, åtsittande dräkt och med ett odygdigt Mona-Lisaleende över sitt egentligen ganska fula ansikte steg hon fram på scenen och knäppte händerna. Ty som de spanska flickorna ackompanjerar sig med kastanjetter, så dansar magdancerskorna till takten av sina egna knäppande fingrar.

Magdans brukar alltid beskrivas som något så vederstyggligt fult. Jag fick egentligen inte den uppfattningen i Schadrvan. Mitt huvudintryck var en gamängaktig odygd över alla gränser, som tar i sin tjänst den otroligaste behärskning av alla de muskler och nerver i kroppen, vilka vanligen inte står under viljans kontroll – något som påminde om de allra självsvåldigaste visorna till ukulele, milsvitt från alla översinnliga ideal, eller helt enkelt släkt med småpojknas stolta skicklighet i att spotta ståtliga bågar genom luckorna av tappade tänder, andra ännu mera ouppfostrade konststycken att förtiga.

Plötsligt kommer det, barnsligt smeksamt, långt utdraget, uppsluppet och odygdigt: "Meschai!" (Rör om!) Och så börjar kroppen röra sig omkring sig själv ... Att just den rörelsen, liksom motsvarande med huvudet – ett fullkomligt omöjligt och otroligt trick – är avsett att framkalla en komisk effekt, är det inget tvivel om. Efter välförrättad ansträngning glider danserskan också tillbaka till sin plats med samma okynniga leende uppblandat med akrobatens triumf.

Armeniskan har under tiden suttit och varit skön, österländskt och trånsjukt skön. Det är mycket för att få se henne dansa, som vi sitter kvar till sent på natten. Men det blir en besvikelse. Hon har inte den andras temperament, och när det gäller magdans, är temperament otvivelaktigt viktigare än skönhet. Som de spanska judinnorna lär ingen dansa. Vi får höra en historia om en urgammal en, som lär bo uppe i de oåtkomliga turkiska kvarteren, men ibland, då vinet och anden överväldigar henne, vandrar ner till Schadrvan och dansar med ännu mer temperament än någon av de unga ...

Då vi går, är klockan redan ett. Det är en mycket sen timme här i södern, där man har tidiga vanor både morgon och kväll. Men Schadrvan kommer att hålla på länge än ... Jag vet inte hur pass livlig publiken slutligen blir, man kan frukta det värsta, att döma av det lilla anslag som sitter på väggen: DEN ÄRADE PUBLIKEN UPPMANAS ATT INTE SLÅ SÖNDER GLASEN. I MOTSATT FALL BETALAS 20 DINARER. Nå, det kan ju också vara en enkel säkerhetsåtgärd, för att inte eventuella olycksfåglar sedan ska kunna beklaga sig. I umgängesformerna lär det alltjämt förekomma en del orientaliska inslag. Åtminstone hörde vi, jag vet inte om det är sant, att vill man riktigt vinna en muhammedansk kaféidkares bevågenhet, så beställer man kaffe med följande ord: "Effendi (herre), jag besvär dig vid din vackra turkiska tro, ge mig en kopp kaffe!" Som sagt, hörsägen är hörsägen, och i varje fall tycks man också i basarerna vara tämligen van vid västerlänningarnas mer oslipade sätt. Sarajevo går ganska säkert sin europeisering till mötes med snabba steg. Syns det ännu inte så mycket på ytan, så har det nog i stället försiggått omvälvningar på djupet. När man ser de unga turkarna gå och promenera med sin fru i gott kamratskap och jämför med de äldre lantliga muhammedanfamiljerna, där mannen går före och hustrun kommer traskande ett stycke efter, anar man, att det inte behövs många stötar för att fez, slöja och fädernas sedvanor skall falla. Det är kanske inte ens en fråga om årtionden, bara om år. Men innan det har skett, ser åtminstone den tillfällige besökaren ingenting annat än de ärevördiga utanverken, det som skiljer kulturerna och världarna åt, och Sarajevo är fullt av det exotiskas tjusning ...

IV

Trebinje är en liten muhammedansk ("turkisk") stad inte långt från Ragusa, i sig själv inte så märkvärdig, men tämligen oberörd av främlingar och centrum för en kringliggande färgrik landsbygd. Skall man fara dit, bör det vara på en marknadsdag, onsdag eller lördag, för att man skall få en glimt av det folkliiv, som blomstrar här alldeles för sig själv utan att snegla åt turisterna. Det är den brokigaste skara, som då rör sig kring de långa borden på marknadstorget, där landsbygdens produkter, gröna vattenmeloner, gula sockermeloner, röda tomater, grön och röd paprika, ligger uppstaplade i granna högar: unga bondflickor i lysande huvuddukar – framför allt gula, citrongula, smörgula och gräddgula – äldre kvinnor i herzegovinska folkdräkter, lång vit klänning med broderad lång väst och den lilla runda röda mössan, placerad framme i pannan och med en lätt vit slöja nedhängande i nacken – bondgubbar i sina lustiga korta byxor, som sluter till om knäna och för

övrigt hänger som en säck - säkert ytterst bekväma - och så de tvättakta "turkarna", stadens egna innevånare. (Jag ber läsaren lägga märke till, att turkar här inte är namn på någon ras; ordet betecknar helt enkelt landets muhammedanska innebyggare av samma ras eller rasblandning som de övriga.) Männen i herzegovinsk bonddräkt eller vanlig europeisk dräkt med fez, kvinnorna beslöjade med en liten svart slöja, utom de allra fattigaste, vilka söker hålla ihop sin huvudschal framför ansiktet så gott det går. I skuggan under träden står böndernas åsnor bundna, och små åsneföls skumpar omkring i närheten av sina mödrar.

När vi kom på morgonen halv åtta, var marknaden redan i full gång för länge sedan. Man har tidiga vanor här i landet, följer tämligen noga solen, som går upp klockan fem och ner klockan sju. En stund gled vi omkring i vimlet som jägare med kameran i högsta hugg - man hade kunnat fylla åtskilliga filmrullar på den marknaden - men som en marknad i alla fall förblir en marknad och inte förändrar sig mycket från sin första stund till sin sista, så lämnade vi den snart och gick ut för att se på stan.

Moskén var snart synad. Vi var redan blaserade på moskéer. Den var i alla fall vacker, med arabesker i klara färger och arabiska skrivtecken på väggarna: några av Allahs hundra namn. Bilder och altaren får ju inte förekomma i en muhammedansk moské, påpekade vaktmästaren med stolthet.

Som vi hade närmare nio timmar på oss innan tåget gick, gjorde vi oss ingen brådska, utan gick och strök på gatorna på måfå. Vi travade huvudgatan fram ända till stadsporten - som de flesta gamla städer här kan Trebinje ståta med en ringmur: få trakter har varit så oupphörligt utsatta för krig som Balkan, och för städerna har det alltid gällt att skydda sig så gott de kunde. Vid stadsporten var det bäst att vända, ty åt det hållet sträckte sig bara kala berg utanför, så långt ögat såg - de tröstlöst fattiga, sagolikt vackra vitskimrande herzegovinska bergen, där den glesa ginsten är det enda, som växer i sluttningarna mil efter mil.

Hela staden verkar för övrigt fattig. De turkiska basarerna har inte den österländska yppighet, som vilar över Sarajevos handelskvarter. Där är det till stadsbor man säljer, här är det till bönder, och varorna är sträva och enkla nyttighetsartiklar, hinkar och grova skor och liar (och skärar. Man går ännu och skär skörden med skära!). Stadens enda silversmed besökte vi. Det låter så förnämt, men i själva verket är det inget fett yrke att vara silversmed i Trebinje. Den stackars mannen själv satt där inne bakom disken - det var en annan, som sålde hans varor - och såg obeskrivligt klen ut. Hans vackra filigransaker var billiga, och billiga var också de underbara antika turkiska smycken han sålde. Då vi frågade ut honom, berättade han, att han arbetade 13-14 timmar om dagen och förtjänade ungefär 2-3 kr. per dag.

En tjänstvillig guide kom snart fram och erbjöd sina tjänster, och efter något prutande följde vi honom. Också han var naturligtvis muhammedan och tyckte som sådan tydligen att kvinnan i allt bör rätta sig efter mannen, ty han och min man började sätta i väg med långa steg - de hade ungefär lika långa ben - medan vi fruntimmer, som inte hade lust att trava som små öläningar i stekhetten, vägrade fortsätta i den takten. Föraren avhånade oss på det föraktfullaste och satte kronan på verket, när han längre fram pekade på vår reskamrat, fröken Anderberg, med orden: "*Kann das auch Deutsch?*" Hur det nu var, visade han oss i alla fall fram till en muhammedansk kyrkogård. Nå, vi hade sett sådana förut, men han ville inte försumma tillfället att undervisa oss. De här gravarna med turbanerna var mansgravar. De andra var kvinnogravar. De där stora gravstenarna med väldiga fezer på var resta över någon pascha eller annan hög ämbetsman. Alla var vända mot öster, för att man skulle uppstå med ansiktet mot Mecka, där Domaren skulle komma på den yttersta dagen. Långsamt stavade han igenom några av inskrifterna - namn, fadersnamn och data.

Skolan, som vi gick förbi, var stängd - två månaders ferier under hetaste tiden. De stackars barn, som vi tidigare på dagen hade hört och sett läsa där inne under en turbanpydd och alltså skriftlärd

lärares överinseende - med en ton, inte olik den som förr brukades i våra folkskolor i obygd, halvt mässande - var tydligen olyckliga ferieläsare.

Äntligen, efter långa och heta vandringar, blev vi av med föraren. Något särskilt märkvärdigt hade han verkligen inte visat oss, bara sådant som man kan se med egna ögon, och nu beslöt vi vandra på egen hand, helt enkelt ge oss ut på landsbygden utanför och fräckt kliva in i stugorna. En annan man, lika tjänstvillig som den förre, erbjöd sig visserligen att visa oss ett gammalt turkiskt harem, men vi avböjde tacksamt. Ska man lunka omkring i söderns middagsgass, så är det oändligt mycket mindre betungande, när man gör det helt och hållet på eget bevåg.

De allra flesta, från tjänstemännen på resebyrån Putnik och till chaufförer och guider, spärrar upp ögonen och tror sig ha att göra med rubbade människor, när man förklarar, att man vill se på bondstugor. Det var emellertid vad min man hade satt sig i sinnet att göra, och av några lyckade försök i Montenegro kunde man sluta sig till att de minst ovilliga var bönderna själva: de var glada åt främmandet, nyfikna och roade, dessutom vänligt stämda över att här var någon som försökte lära sig deras språk. Vi gick alltså gladeligen på och steg in i första bästa stuga.

En gammal skröplig gumma kom och öppnade. Min make försökte klargöra vårt ärende, och sedan gumman väl försäkrat, att här var mycket fattigt och ingenting att visa, bjöd hon oss vänligt stiga in. "De som inte har någon mark har det svårt här", sade hon. Det var alltså inte någon bondstuga.

Stugan var inte hennes, hon bodde ensam ett stycke därifrån, utan den hyrdes av en familj. Hustrun och barnen var hemma. Den lille minste låg och sov på bara stengolvet med ett skynke över sig för flugornas skull, ty de svärmade i hundratal överallt i rummet. Barnen fick karameller, och samtalet kom i gång. Mannen var arbetare vid fabriken nere i staden. Han hade 600 dinarer i månaden (ungefär 40 kr.), av det gick hundra till hyran, och resten skulle de leva på, man, hustru och fyra barn (hon väntade för övrigt ett till). Det var svårt, sade hon. Om vintern var det ibland så kallt att floden frös ... Hur lång arbetstid han hade? Hon visste inte så noga, det gick i skift.

En av pojkarna visade oss till nästa stuga, som då skulle vara en bondstuga. Det visade sig emellertid vara ett misstag: där bodde en pensionerad statstjänsteman med familj. Han kom ut på gårdsplanen och började förhöra sig om Sverige och Skandinavien och visste verkligen vad alla tre huvudstäderna hette ... Hans otroligt vackra unga dotter, som dessutom var kunnig i franska (fast hon tydligen var för blyg och för oövad att våga sig på det) fick tillsägelse att visa vägen till en verklig bondgård. Så skedde, och efter en tämligen lång promenad mitt i värsta solbaddet kom vi då fram.

Inte en människa syntes till. Vi steg in på gården och såg oss omkring. Fortfarande inte en själ. På långt håll fick vi emellertid se en gammal gumma styra sin kosa just mot gården, och vi gick förtjusta och mötte henne.

Jo, nog var detta en bondgård alltid, och visst skulle vi få se den. Det visade sig i alla fall stöta på svårigheter: det var middagsrast i skörden just nu, och allt skördefolket låg och sov inne i stugan. Vi fick till en början nöja oss med köket, som bestod av en särskild liten byggnad i längan kring den inbyggda gården.

Där inne brann en stor gryta över en eld, tänd på en primitiv härd på golvet. Visserligen stod det en spis i ett hörn, men den var tydligen sönder, skorstenspipan var avbruten, den hade förut gått ut genom väggen. Det ute i bygderna fortfarande vanligare sättet att göra upp en eld direkt på några stenar på golvet hade tydligen länge praktiserats, att döma av de svartnade takbjälkarna. Här var litet och lågt till taket, men det behövdes egentligen inte mer heller, här kokades bara mat, ingen bodde här.

Så småningom hade husbonden och husmodern kommit på benen och kom ut till oss, godmodiga och skämtsamma. Nej, komma in fick vi inte, där sov de än. Vi kunde kasta en blick in genom fönstret, det var allt. Där såg rent och snyggt ut, ytterligt enkelt mot vad vi är vana vid hemma naturligtvis, men tydligt välbärgat för traktens förhållanden. De hade också djur: får och getter och kor och gris, och grisen var vi tvungna att kasta ett öga på. (Den såg ut precis som sådana kreatur gör hemma, inte som de bosniska små svart-och-vita, smärta och graciösa kräken.) Här drog man sig väl fram, hade jord nog och inget att klaga över. Huset hade visserligen blivit förstört under kriget, men nu var det ju uppbyggt igen.

För övrigt fick vi nöja oss med att titta på den inbyggda gården och fotografera de familjemedlemmar som var pigga på det, vilket vill säga gammelmoran och telningarna. De senare var linhåriga som svenska barn - det är lustigt nog mycket vanligt i Jugoslavien. Man tänker sig, att folk så långt åt söder ska vara svarta, men det är tydligen inte klimatet som gör hårfärgen.

Nå, hittills hade vi ju haft lite otur. En av sönerna visade oss vidare till en muhammedansk bondgård, som låg inte långt därifrån. Inte heller där syntes någon till i början, men när bandhunden började skälla, visade sig några kvinnogestalter i fönstret och hörde på vad vi (d. v. s. min man) hade att säga. Kort överläggning. Sedan förklarade de, att kvinnorna var hjärtligt välkomna, men mannen fick stanna utanför, ty far i gården var inte hemma.

Vi kände oss något enkla, ty vi kunde ju inte mer än enstaka ord kroatiska, och även om det var de viktigaste, som "tack", "mycket bra", o. s. v., så är det svårt att göra någon innehållsrikare konversation av det. Nu skulle det i alla fall varit ytterst ohövligt att inte ta emot inbjudningen, och vi följde med in i huset, medan mannen fick stå kvar på gårdsplanen.

Också den gården var renlig och snygg, tydligt välbärgad. Vad som förvånade mig mest var själva harem. Jag har alltid tänkt mig ett harem som det ledsammaste av allt, med all världens tråkighet instängd mellan fyra kala och smutsiga väggar. Åtminstone med tråkigheten tycker jag nog också att det bör äga sin riktighet, när det gäller staden. Så här på landet kan det väl inte vara så farligt, här är ju familjen ändå hänvisad till sig själv, och arbete finns det fullt upp. Och vad särskilt de kala väggarna beträffar, så stämde det inte alls. Det stora, välskurade och vitrappade rummet var möblerat med målade skåp och en låg bänk, som löpte runt tre väggar och var täckt med de vackraste kuddar och dynor. När vi visade vår beundran, tog man fram andra utomordentligt vackra vävnader, mattor och bonader och broderade slöjor och dukar och visade med stolthet, vem det var som hade gjort det och det. Allt var hemarbete. Vi tillfrågades, om vi ville ha kaffe, men som vi tyckte synd om den stackars mannen där utanför, så avlog vi för att inte dra ut på visiten i det oändliga.

Samtalet var enkelt, men det gick bra. Vi frågade med tecken, om alla barnen hörde hemma i gården och fick till svar, likaledes med tecken, att två av de större var från en gård längre bort, men de mindre var hemma här. Den som tydligen var rummets och som vi trodde gårdens härskarinna visade oss sin ring, och vi försökte förklara innebörden av våra ringar, vilket också gick utan svårighet, eftersom vi visste, vad fru och fröken hette.

Sedan blev vi införda i en annan del av huset i ett likadant rum, och där fanns också en fru ... Först efteråt stadgades mina misstankar, att båda två var bondens hustrur. Månggiften är på avskrivning i städerna, men på landet, där en hustru är ett tillskott i billig arbetskraft, blomstrar det ännu. Också här fick vi se vackra vävnader och broderier.

Men nu hade bonden kommit hem, och han och min man hade slagit sig i språk ute på gårdsplanen. Han klagade dels över torkan i år, dels över Herzegovinas steniga fattigdom. I Bosnien, där var det annorlunda! Där hade de skog, det fanns det ju inte här. Självt hade han tre hästar och tre kor, en

liten tobaksodling och en liten vinplantering, men det förslog inte långt. Nu kunde gärna den främmande få stiga in också (se vi muselmaner låter aldrig några främmande herrar komma och hälsa på våra fruntimmer). Sagt och gjort, de båda herrarna steg in, och damerna flydde ut i trappan, där de stod och uppsnappade vad de kunde höra.

Vi frågade, om vävnaderna skulle säljas. Nej, egentligen inte. Det var flickornas utstyrsel, hemgift. En kvinnlig röst nerifrån trappan frågade hur mycket vi skulle vilja ge för dem. Men vi vågade inte kasta oss ut i något överdåd. I stället framställde vi en blygsam bön om litet vatten; dagen var mycket varm, och vi hade gått långt. Det kom ögonblickligen därnerifrån, en stor glasmugg full med kallt härligt vatten.

Till avsked fick vi här liksom i den förra bondgården en liten bukett blommor - några pelargonieblommor och en liten kvist av någon kryddlukande växt. Vi tackade så mycket för allt vi hade fått se och gav oss av.

Vad som särskilt har stannat i mitt minne från vårt haremsbesök, är den lugna och stolta värdigheten i kvinnornas sätt - en värdighet, som jag har tyckt mig finna är särskilt utmärkande för den muhammedanska befolkningen från springpojarna och till de skriftlärdade. Jag skulle vilja veta, vad den kommer sig av, om det är de rättrognas säkra överlägsenhet eller om den har djupare grunder ...

Tågresa hem tog sina modiga fem timmar, om man räknar med ett grundligt uppehåll vid tågombudet i Hum. Det var en liten kuriös håla, där vi fick fårkött i papper och te som smakade som varm punsch - förmodligen var det kryddat med allehanda örter - och där vi inte hade annat att göra än sätta oss på järnvägsvallen och se på solnedgången och höra på syrsorna, tills tåget skulle gå. Tilläggs kan, att vi återfann en gammal bekant, Kanolds kola, under namn av "Karameller" på järnvägsautomaten.

Järnvägsresorna är för resten givande nog. Ingen bekymrar sig om de andra, var och en gör som det faller honom in - en ung man utan röst sjöng hela tiden för sig själv så jämmerligt, att vi inte hade annat att göra än att också börja sjunga var för sig. Det gick bra. Till slut lyckades var och en koncentrera sig så att han bara hörde sig själv. Och vad ska man för resten göra under långa timmar, då landskapet utanför är mörkt och tåget kryper som en snigel?

Noter

1)

En allmän helgdag.

Converted and published on <https://SamoLit.com/>